

**АКАДЕМІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ «УКРАЇНСЬКА ПОЛІТІЯ»**

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Наукове видання

Випуск 22

АКАДЕМІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ «УКРАЇНСЬКА ПОЛІТІЯ»

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Наукове видання

Випуск 22

Видавництво Політія
Київ – 2023

Суспільно-політичні процеси. Наукове видання Академії «Українська Політія». Випуск 22. Київ: Видавництво Політія, 2023. 340 с.

Веб-сайт журналу: <http://spp.kyiv.ua/index.php/spp/index>

Журнал публікує оригінальні роботи, які висвітлюють фундаментальні й прикладні політико-правові наукові дослідження та відповідні навчально-методичні матеріали, а також друкує рецензії на книги у галузях політичної і правової наук, що вийшли друком упродовж останнього та поточного років. Аудиторія журналу включає науковців, викладачів, аспірантів, студентів, які цікавляться проблемами і перспективами політико-правового розвитку. Формат журналу відповідає міжнародним стандартам.

До Редакції (у складі Редакційної колегії) входять фахівці, що представляють Академію політико-правових наук України та Академію «Українська Політія». До Редакційної колегії входять також відомі українські науковці в галузях політології і правознавства та провідні закордонні фахівці.

Усі статті проходять обов'язкову процедуру сліпого рецензування незалежними експертами, яких призначає Редакційна колегія з числа фахівців у відповідній науковій галузі. Остаточне рішення щодо публікації чи відхилення статті приймає Редакція, яка керується висновками рецензентів. Редакція інформує автора про зауваження експертів та рішення про прийняття матеріалу до друку або відмову в публікації. У разі позитивного рішення Редакційної колегії, автор вносить відповідні правки та надсилає до Редакції остаточний варіант матеріалу. При затвердженні змісту номеру журналу Редакційна колегія керується датою надходження останнього варіанту статті, яка вказується в її тексті.

Журнал «Суспільно-політичні процеси» керується етичними нормами, рекомендованими «Комітетом з етики публікацій». Автори повинні керуватися вимогами щодо наукової доброчесності та несуть відповідальність за оригінальність поданих ними рукописів. Останні не повинні містити плагіату та повторювати попередні публікації в інших виданнях. Редакція журналу гарантує, що кожен рукопис розглядається неупереджено, незалежно від статі автора, його раси, національності, віросповідання, громадянства тощо.

Усі права застережено. Посилання на матеріали видання під час їх цитування обов'язкові.

*Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus International
(Варшава, Польща) 18 грудня 2018 року.*

*Статті журналу прирівнюються до публікацій
у зарубіжних фахових виданнях.*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Академії «Українська Політія»
(протокол № 2 від 22 грудня 2023 року)*

Журнал видається за сприяння
Юрія Павловича Бишовця

Державна реєстрація наукового видання
«Суспільно-політичні процеси»
Ідентифікатор медіа – R30-01263 Рішення No 871
від 14 вересня 2023 року Національної ради
України з питань телебачення і радіомовлення.

© Академія політико-правових наук України, 2023

© Академія «Українська політія», 2023

© Редакційна колегія, 2023

© Автори статей, 2023

Держава, котра не дбає про розвиток гуманітарної освіти і науки, втрачає шанс сформувати громадянське суспільство та врешті отримує індиферентну масу, якій вже все одно де жити, на кого працювати, кому служити. У кінцевому підсумку держава втрачає саму себе – припиняє своє існування.

Петро Мироненко

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Петро Мироненко – **шеф-редактор**, доктор політичних наук, Президент Академії політико-правових наук України, Академія «Українська Політія» (Київ)

Володимир Горбатенко – **головний редактор**, доктор політичних наук, професор, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Академія «Українська Політія» (Київ)

Оксана Кукуруз – **заступник головного редактора**, доктор політичних наук, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Академія «Українська Політія» (Київ)

Віктор Лоза – **відповідальний секретар**, науковий співробітник, Академія «Українська Політія» (Київ)

Ірина Алексеєнко – доктор політичних наук, професор, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Академія «Українська Політія» (Київ)

Анжела Бойко – доктор філософських наук, професор, Черкаський державний технологічний університет (Черкаси)

Сергій Дерев'янка – доктор політичних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)

Яцек Залєсни – доктор юридичних наук, Варшавський університет (Варшава, Республіка Польща)

Марія Кармазіна – доктор політичних наук, професор, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України (Київ)

Ігор Корж – доктор юридичних наук, професор, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (Київ)

Ірина Кресіна – доктор політичних наук, професор, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України (Київ)

Валентин Малиновський – доктор політичних наук, професор, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

Ганна Малкіна – доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ)

Віталій Мироненко – кандидат політичних наук, Академія «Українська Політія» (Київ)

Микола Палінчак – доктор політичних наук, професор, Ужгородський національний університет (Ужгород)

Ігор Петренко – доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ)

Олег Рудакевич – доктор політичних наук, професор, Тернопільський національний університет (Тернопіль)

Олександр Сачко – доктор юридичних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро)

Володимир Смолянюк – доктор політичних наук, професор, Воєнна академія імені Євгенія Березняка (Київ)

Ойрас Спарітіс – доктор мистецтвознавства, професор, Латвійська академія наук (Рига, Латвійська Республіка)

Олена Стойко – доктор політичних наук. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Академія «Українська Політія» (Київ)

Володимир Тертишник – доктор юридичних наук, професор, Університет митної справи і фінансів (Київ)

Олег Тупиця – доктор політичних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро)

Костянтин Чаплинський – доктор юридичних наук, професор, Дніпровський державний університет внутрішніх справ (Дніпро)

Олександр Чорний – доктор філософських наук, професор, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (Чернігів)

Лілія Шевцова – доктор історичних наук, професор, Університет Каліфорнії (Берклі, США)

**ACADEMY OF POLITICAL AND LEGAL SCIENCES
OF UKRAINE
ACADEMY «UKRAINIAN POLITEIA»**

SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Scientific edition

Issue 22

Politeia Publishing House
Kyiv – 2023

Socio-political processes. Scientific publication of the Academy «Ukrainian Politeia». Issue 22. Kyiv: Politeia Publishing House, 2023. 340 p.

Journal homepage: <http://spp.kyiv.ua/index.php/spp/index>

The journal publishes original works that highlight fundamental and applied political and legal scientific research and relevant educational and methodological materials, and also publishes reviews of books in the fields of political and legal sciences published in the last and current years. The audience of the journal includes scientists, teachers, graduate students, students who are interested in the problems and prospects of political and legal development. The format of the journal meets international standards. The Editorial Board includes specialists representing the Academy of Political and Legal Sciences of Ukraine and the Academy «Ukrainian Politeia».

The Editorial Board includes well-known scientists in the fields of political science and jurisprudence, including leading foreign experts.

All articles undergo a mandatory procedure of blind peer review by independent experts appointed by the Editorial Board from among specialists in the relevant scientific field. The final decision on the publication or rejection of the article is made by the Editorial Board, which is guided by the conclusions of the reviewers. The editors inform the author about the comments of experts and the decision to accept the material for publication or refuse publication. In the event of a positive decision by the Editorial Board, the author makes appropriate corrections and sends the final version of the material to the Editorial Board. When approving the content of a journal issue, the Editorial Board is guided by the date of receipt of the latest version of the article, which is indicated in its text.

The journal «Socio-Political Processes» is governed by ethical norms recommended by the «Committee on Publication Ethics». Authors must adhere to the requirements of scientific integrity and are responsible for the originality of their submitted manuscripts. The latter should not contain plagiarism and be published previously in other publications. The editors of the journal ensure that each manuscript is considered impartially, regardless of the author's gender, race, nationality, religion, citizenship, etc. All rights reserved. References to publication materials are mandatory when citing them.

The journal is included in the international scientometric
journal Index Copernicus International database
(Warsaw, Poland) December 18, 2018.
Journal articles are equivalent to publications
in foreign professional publications.

Recommended for publication by the
Academic Council Academy «Ukrainian Politeia»
(Decision No 2 dated December 22, 2023)

The journal is published with the assistance of
Yuriy Byshovets

State registration of a scientific publication
«Socio-political processes»
The media identifier is R30-01263
Decision No. 871 of September 14, 2023.
National Council of Ukraine on Television
and Radio Broadcasting

© Academy of Political and Legal Sciences of Ukraine, 2023
© Academy «Ukrainian Politeia», 2023
© Editorial Board, 2023
© Authors of articles, 2023

EDITORIAL BOARD

Petro Myronenko – Chief editor, doctor of political sciences, President of the Academy of Political and Legal Sciences of Ukraine, Academy «Ukrainian Politeia» (Kyiv)

Volodymyr Horbatenko – Editor in Chief doctor of political sciences, professor, Volodymyr Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; Academy «Ukrainian Politeia» (Kyiv)

Oksana Kukuruz – Deputy editor, doctor of political sciences, Volodymyr Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; Academy «Ukrainian Politeia» (Kyiv)

Victor Loza – Responsible secretary, researcher, Academy «Ukrainian Politeia» (Kyiv)

Iryna Alekseenko – Doctor of political sciences, Professor, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko Kyiv National University; Academy «Ukrainian Politeia» (Kyiv)

Angela Boyko – Doctor of Philosophy, Professor, Cherkasy State Technological University (Cherkasy)

Serhij Derevianko – Doctor of political sciences, Professor, Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University (Ivano-Frankivsk)

Jacek Zaleśny – Doctor of Law, University of Warsaw (Warsaw, Republic of Poland)

Maria Karmazina – Doctor of political sciences, Professor, Ivan Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv)

Ihor Korzh – Doctor of Law, Professor, State Scientific Institution «Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine» (Kyiv)

Iryna Kresina – Doctor of political sciences, Professor, Volodymyr Koretsky Institute of State and Law of the Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv)

Valentyn Malynovsky – Doctor of political sciences, Professor, Lesia Ukrainka Volyn National University (Lutsk)

Hanna Malkina – Doctor of political sciences, Professor, Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv)

Vitaly Myronenko – Candidate of Political Sciences, Academy «Ukrainian Politeia» (Kyiv)

Mykola Palinchak – Doctor of political sciences, Professor, Uzhhorod National University (Uzhhorod)

Ihor Petrenko – Doctor of political sciences, Professor, Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv)

Oleg Rudakevych – Doctor of political sciences, Professor, Ternopil National University (Ternopil)

Oleksandr Sachko – Doctor of Law, Professor, Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro)

Volodymyr Smolianiuk – Doctor of political sciences, Professor, Yevgeny Bereznyak Military Academy (Kyiv)

Oiras Sparitis – Doctor of art history, Professor, Latvian Academy of Sciences (Ryga, Republic of Latvia)

Olena Stoiko – Doctor of political sciences, Volodymyr Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; «Ukrainian Police» Academy (Kyiv)

Volodymyr Tertyshnyk – Doctor of Law, Professor, University of Customs and Finance (Kyiv)

Oleg Tupytsia – Doctor of political sciences, Professor, Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro)

Kostyantyn Chaplynskyi – Doctor of Law, Professor, Dnipro State University of Internal Affairs (Dnipro)

Oleksandr Chorny – Doctor of philosophy, Professor, Taras Shevchenko Chernihiv Collegium National University (Chernihiv)

Liliya Shevtsova – Doctor of historical sciences, Professor, University of California (Berkeley, USA)

ЗМІСТ

Статут Наукової установи Академія «Українська Політія»	18

Розділ I. ТРЕТЯ СВІТОВА ВІЙНА

<i>Василь ТКАЧЕНКО. Рашизм: ліцензія на геноцид .....</i>	<i>50</i>
<i>Тетяна БОНДАРУК. «Рівень чорного»: про саморефлексії у суспільно-політичному просторі Росії (аналіз одного видання) .....</i>	<i>88</i>

Розділ II. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОЦЕСИ

<i>Алла ПОГОРЄЛОВА. Професійне зміцнення українського парламенту: особливості, стратегічні орієнтири .....</i>	<i>129</i>
<i>Олександр СЕМЕНЮК. Щодо необхідності запровадження системи збору та використання біометричних даних осіб, які становлять загрозу національній безпеці України .....</i>	<i>148</i>
<i>Григорій НОВИЦЬКИЙ, Михайло СТИРАНКА. Застосування Кримінального кодексу України з метою піару (на прикладі його статті 110-2) .....</i>	<i>164</i>

Розділ III. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА

<i>Григорій ЛЮБОВЕЦЬ, Валерій КОРОЛЬ. Українська цивілізаційна війна з позацивілізаційними силами .....</i>	<i>185</i>
<i>Володимир ТИМОШЕНКО, Сергій ДРЬОМОВ, Андрій ТИМОШЕНКО. Правові аспекти перебування на території України підрозділів збройних сил іншої держави .....</i>	<i>235</i>

Розділ IV. ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ

<i>Микола ДЕРЖАЛЮК. Формування кордонів у Центрально-Східній Європі за наслідками Другої світової війни (на прикладі Угорщини) .....</i>	<i>269</i>

Розділ V. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

<i>Олег РУДАКЕВИЧ. Активний ідейно-політичний спротив імперській ідеології рашистів як важлива умова перемоги України у війні. Лекція для студентів .....</i>	<i>301</i>

Розділ VI. РЕЦЕНЗІЇ

<i>Петро МИРОНЕНКО. Детермінанти національного поступу в майбутнє. Рецензія на колективну монографію «Стратегічні пріоритети політико-правового розвитку України в контексті європейської інтеграції» .....</i>	<i>319</i>
<i>Володимир ГОРБАТЕНКО. До проблеми рівності в Україні. Рецензія на монографію Лесі Худояр «Принцип рівності в українській конституційній традиції XVIII – XX століть» .....</i>	<i>324</i>
<i>Володимир СМОЛЯНЮК. Нові можливості пізнання світу політики. Рецензія на навчальні посібники Ігоря Петренка «Методи політичних досліджень», «Політичне рішення», «Аналіз публічної політики» .....</i>	<i>327</i>
<i>Володимир ГОРБАТЕНКО. Еволюція політичних партій України: погляд із Польщі. Рецензія на монографію Павла Петночки «Ukraińskie partie polityczne wobec polityki zagranicznej Ukrainy (1991–2019)» .....</i>	<i>333</i>

CONTENT

Statute of the Scientific Institution Academy «Ukrainian Politeia»	18

THE THIRD WORLD WAR

<i>Vasyl TKACHENKO</i> . Racism: a license for genocide	50
<i>Tetiana BONDARUK</i> . «Black level»: about self-reflection in the socio-political space of Russia (analysis of one edition)	88

POLITICAL AND LEGAL PROCESSES

<i>Alla POGORELOVA</i> . Professional strengthening of the Ukrainian parliament: features, strategic orientations	129
<i>Oleksandr SEMENYUK</i> . Regarding the need to introduce a system for collecting and using biometric data of persons who pose a threat to the national security of Ukraine	148
<i>Hryhoriy NOVYTSKYI, Mychailo STYRANKA</i> . Application of the Criminal Code of Ukraine for the purpose of PR (on the example of its Article 110-2)	164

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL POLITICS

<i>Hryhoriy LYUBOVETS, Valery KOROL</i> . Ukrainian civilizational war with non-civilizational forces	185
<i>Volodymyr TYMOSHENKO, Serhii DRYOMOV, Andriy TYMOSHENKO</i> . Legal aspects of the presence on the territory of Ukraine of units of the armed forces of another state	235

POLITICAL HISTORY

<i>Mykola DERZHALUK</i> . The formation of borders in Central-Eastern Europe following the consequences of the Second World War (on the example of Hungary)	269

EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL MATERIALS

<i>Oleg RUDAKEVYCH. Active ideological and political opposition to the imperial ideology of the Rashists was an important condition for Ukraine's victory in the war.</i>	
Lecture for students	301

REVIEWS

<i>Petro MYRONENKO. Determinants of national progress into the future. Review of the collective monograph «Strategic priorities of political and legal development of Ukraine in the context of European integration» .....</i>	319
<i>Volodymyr HORBATENKO. To the problem of equality in Ukraine. Review of Lesya Khudoyar's monograph «The principle of equality in the Ukrainian constitutional tradition of the 18th – 20th centuries» .....</i>	324
<i>Volodymyr SMOLIANIUK. New opportunities to learn about the world of politics. Review of Ihor Petrenko's textbooks «Methods of Political Research», «Political Decision», «Analysis of Public Policy» .....</i>	327
<i>Volodymyr HORBATENKO. Evolution of Ukrainian political parties: a view from Poland. Review of Pavlo Petnochka's monograph «Ukraińskie partie polityczne wobec polityki zagranicznej Ukrainy (1991–2019)».) .....</i>	333

СТАТУТ

НАУКОВОЇ УСТАНОВИ

АКАДЕМІА

“УКРАЇНСЬКА ПОЛІТІА”

Ідентифікаційний код юридичної особи 45302815

Київ – 2023

1. Загальні положення

1.1. Національна Академія “Українська Політика” /далі – Академія/ є приватною національною Академією – об’єктом національного та національно-технічного діяльності.

1.2. Академія створена відповідно до норм чинного законодавства України: Законів України «Про національну та національно-технічну діяльність», «Про вищі освіти».

«Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про національну і національно-технічну експертизу», «Про національно-технічну інформацію», Цивільного кодексу України, Голосподарського кодексу України, Законів України «Про зовнішньоекономічну діяльність», та діє в межах Конститутивної України, чинного законодавства України і цього Статуту.

1.3. Організаційно-правова форма юридичної особи: приватна організація/Академія, заклад/.

1.4. Академія належить до окремого виду установ /організації, закладів/, є юридичною особою приватного права, проводити національну, національно-організаційну, національно-технічну діяльність, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію національно-освітнього процесу на здобуття освіти вищої освіти третього і національного рівнів, післядипломної освіти з брахівчатним їхнім покликань, інтересів і здібностей.

1.5. Національна та національно-технічна діяльність Академії є основною. Національно-освітня діяльність Академії з підготовки докторів філософії і докторів наук забезпечує національну та національно-технічну діяльність Академії національними кадрами.

1.6. Академія створена в формі приватної організації /установи, закладу/ згідно з чинним законодавством України, в своїй діяльності має повну економічну самостійність щодо визначення організаційної структури, процедур припинення рішень, маркетингових та інших політичних,

системи оплати праці, системи розподілу чистого прибутку та всіх інших аспектів своєї господарської діяльності та внутрішнього розпорядку. Її основна запованна на приватній власності.

1.7. Її основна е самоврядною нальковото Її основото. Самоврядність Її основи полдгае ъ:

- самостійномъ визначенні тематики фундаментальних і прикладних налькових досліджень і нальково-технічних /експериментальних/ розробок, форм організації та проведення налькових досліджень;

- формованні своєї ербктури, вирішенні нальково-організаційних, господарських, кадрових питань;

- наданні нальково-технічних послуг та проведення нальковот і нальково-технічнот експертизи;

- здійсненні нальково-світнот діальності, еприднні підвищеннот нальково-світнот потенціалъ ѡкратни;

- здійсненні міжнародних налькових зв'язків;

- інформованні широкот громадськості про результати своєї діяльності.

- самостійномъ визначенні порядкѡ розподілу прибутків та збитків.

Кoordинація діяльності Її основи здійснюеться її заповниками відповідно до чиннот законодавства ѡкратни.

1.8. Найменъваннѡ Її основи:

Повне найменъваннѡ ѡкратнеськото мовото:

Налькова Її основна “Академіѡ “ѡкратнеська Політіѡ”

ѡкорочене найменъваннѡ: Академіѡ «ѡкратнеська Політіѡ»

Повне найменъваннѡ англійськото мовото:

Scientific Establishment “Academy “Ukrainian Politeia”

ѡкорочене найменъваннѡ англійськото мовото:

Academy “Ukrainian Politeia”

Її основна офіційно використовує як повне, так і екорочене найменъваннѡ ѡкратнеськото і англійськото мовами.

1.9. Заяснoвники ўсцанoвoи вiзнaчaютьсa згiднo вiдoмoстeи, яки мiстaтьсa прo

ўсцанoвoў ў ўдiнoмў дeржaвнoмў рeсeстpи тoридичних oцiб, фiзичних oцiб-пiдпpиeмцiв тa гpoмaдських фoрмiвaнь. Кiлькiсть зaснoвникiв ўсцанoвoи нe oбмeжyєтьсa. Зaснoвники ўсцанoвoи мaють пpавa тa oбoв'язки вiзнaчeнi чинним зaкoнoдaвствoм ўкpaїни тa цим Стaтyтoм.

2. Пpавoви стaтyс

2.1. Цивiльний пpавoзвaтнiсть ўсцанoвoи виникaє з мoмeнтy ствoрeння ўсцанoвoи, eклaдaєтьсa з тт пpав тa oбoв'язкiв i пpипиняєтьсa з днa внeсeння дo єдiнoгo дeржaвнoгo рeсeстpу зaпису пpo пpипинeння. Цeи Стaтyт нaбiрaє чиннoстi з днa иoгo дeржaвнoгo рeсeстpaцiї.

2.2. Ўсцанoвa є тoридичнoтo oсoбoтo пpивaтнoгo пpавa, мaє eмпoетiйний бaлaнc, пoтoчнi, дeпoзитнi /вклaднi/ тa кpедитнi paxoнкi ў нaцiонaльнiй тa iнoземнiй вaлyтi в бaнкiвських ўсцанoвax, a тaкoж бoджeтних paxoнкiв ў нaцiонaльнiй вaлyтi ўкpaїни ў pязi oтpимaння бoджeтнoгo фiнaнcьoвaння вiд дeржaви, cвoтo пeчaткў з влaсним нaимeнoвaнням, бaлaнки, cимвoликў, тoргoвeльнў мaркў, iншi нeoбхiднi рeквiзити тoридичнoгo oсoби.

2.3. Ўсцанoвa мoжe вiд cвoгo iмeнi ўклaдaти бyдь-яки дoгoвoри, в тoмў числi кyпiвлi- пpодaжy, мiни, дapьвaння, oрeнди, бyдь-якoгo вiдчyжeння pxoмoгo тa нepxoмoгo мaйня, нaбyвaти мaйнoвi тa пoв'язaнi з ними нeмaйнoвi пpавa, нeсти oбoв'язки, бyти пoзивaчeм тa вiдпoвiдaчeм в зaгaльнoмў, aдмiнiстpaтивнoмў, гoспoдapськoмў cбoдi, тpeтeйськoмў cбoдi тa iнших cбoдax.

2.4. Ўсцанoвa мaє пpавo ствoрyвaти нa тeритopiї ўкpaїни тa зa тт мeжaми нaўкoвo- дoцiлiднi iнeтитyти, цeнтpи, фiлiї, пpeдcтaвництвa тa iншi вiдoкpeмлeнi пiдpoздiли, зaтвeрджyвaти вiдпoвiднi Пoлoжeння пpo них.

2.5. Установа може бѹти учасником епѹльних пѹдприємств, рѹеподприємчих товариств, асоцѹацѹи та ѹнших добровѹльних об'єднань.

2.6. Установа несе вѹповѹдальнѹсть за евоѹми зобов'язаннями вѹм налѹжним ти мѹином.

2.7. Установа не вѹповѹдає за зобов'язаннями евоѹх за-енствникѹв.

2.8. Установа має право запитати еѹ бѹдь-якими видами дѹльностѹ, яки не еѹперечать ѹинномѹ законодавствѹ ѹкраїни.

2.9. Установа отримѹє епецѹальнѹ лѹцензѹю та дозволѹ на ѹцѹ види дѹльностѹ, яки зрѹдно ѹинномѹ законодавствѹ ѹкраїни ѹьотро потребѹють.

2.10. Установа має право еамѹетѹино зѹиенѹвати зѹвнѹшньоекономѹнѹ дѹльностѹ ѹ встановленомѹ ѹинним законодавством порядкѹ.

2.11. Установа зѹиенѹє видѹвниѹ дѹльностѹ наѹкѹвѹ, наѹкѹвѹ-сѹвѹтнѹго та прѹсѹтницькѹго характерѹ, вѹетѹпѹє в встановленомѹ порядкѹ заенствником ѹрѹкѹвѹних мѹдѹа, наѹкѹвих видѹвницѹв, наѹкѹвих жѹрналѹв та наѹкѹвих видѹвнь.

2.12. Мѹеѹезнаходженнѹ устанѹви визнаѹютьсѹ зрѹдно вѹдомѹетѹи, яки мѹетѹтьсѹ про устанѹвѹ ѹ ѹдиномѹ державномѹ реєстрѹ юридѹчних сѹб'єктѹ, фѹзѹчних сѹб'єктѹ-пѹдприємцѹв та громадських формѹвань.

3. Мета і основнѹ завданнѹ

3.1. Метоѹ устанѹви є розвиток наѹки та пѹелѹдипломнѹго сѹвѹти. 3.2.Основними завданнѹми устанѹви є:

- розвиток наѹки та пѹелѹдипломнѹго сѹвѹти;
- прѹведеннѹ фѹндаментальних і прикладних наѹкѹвих доѹлиджень в гѹлѹзѹх полѹтики і правѹ з метоѹ одержаннѹ нових наѹкѹвих знань та ѹх використання длѹ практичних цѹлей;

- надання освітніх послуг в вищій освіті /третій рівень вищої освіти/;
- підготовка нащкових кадрів через аспірантуру і докторантуру ветапності, а також поза аспірантурою і докторантурою відповідно до законодавства України;
- підготовка нащкових кадрів для організації державної влади та управління, ветапності, організації всіх форм освіти, а також вищої кваліфікаційної фахівців для нащкових і освітніх ветапності як нащкового потенціалу України;
- здійснення підвищення кваліфікації педагогічних і нащково-педагогічних працівників;
- організація підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад;
- організація підвищення кваліфікації інших спеціалістів, за нащвною відповідною ліцензією;
- участь в реалізації державної політики в сфері державного бідівництва, політики, права тощо;
- розробка політико-правових заходів вбодоконання системи управління державою в рамках глобального партнерства в інтересах етапного розвитку України в незворотності європейського та євроатлантичного кбурел;
- комплексний розвиток політико-правового нащви, організації, проведення та координації фундаментальних і прикладних досліджень;
- здійснення моніторингу ефективності чинного законодавства України та визначення перспективних напрямів його розвитку і вбодоконання;
- участь в підготовці законопроектів, нащково-експертне забезпечення політико-правового діяльності в Україні, вивчення и вжаралення механізмів реалізації політико-правових актів;
- підготовка і надання нащкових та політико-правових висновків, здійснення експертних досліджень;

- консолідація інтелектуального потенціалу національних працівників з метою та національно-педагогічних працівників з акцентом на вищі рівні:

- сприятиме інтеграції політико-правових навики з країнами Євроатлантичних національних і дієвими національними процесами:

- підтримка практичних рекомендацій щодо встановлення дієвості органів державної влади та місцевого самоврядування:

- сприятиме поширенню національних знань з галузі екологічних і гуманітарних навики, формуванню політичного свідомості громадян, розвитку політичного і правового свідомості і навики:

- підтримка талановитих учнів, сприятиме національним творчим мислителям в галузі політики і права:

- вивчення громадського життя із екологічно-політичних питань та правового захисту населення з країни:

- інформаційна громадськість щодо політико-правових аспектів державотворення в країні:

- захист прав і свобод національних з метою:

- здійснення інших видів діяльності щодо розвитку навики і пієдипломатичного свідомості, що не збалансовано з країнами з країни.

4. Активістські цінності, традиції та символи

4.1. Діяльність з метою збереження на отримання таких основних цінностей: активістські цінності, рівність з дієвості та знань, прозорість діяльності, високі моральні і дієвості цінності, встановлення національних дієвості, активна громадська позиція, високі дієвості свідомості та національних дієвості.

4.2. З метою збереження національних традицій і цінностей з країни і демократичного свідомості, сприяння на розвиток людини.

4.3. Традиції та цінності відображаються в її символіці і ґрунтуєтись.

4.4. До символіки ґетанови належать: герб, прапор, знак. Опис символів та поряток їх застосовуваних визначається Положенням.

4.5. Основними ґрунтуєтись ґетанови є інвентаризація /ґрунтуєтись повсюди/, конвенція /ґрунтуєтись вчених дипломів докторів філософії, докторів наук/, відзначення Її ґетанови.

4.6. ґетанова ґ евої діяльності дотримуватись принципів політичності, ідеологічності та релігійності безсторонності: на свідомо та нашкоди діяльності в ґетанови не можуть впливати політичні партії, громадські та релігійні організації та рґхи.

4.7. Створення та діяльності політичних партій і еґепильно-політичних рґхів в ґетанови заборонено. Належність особи до еґд-ґкого політичного партії, громадської та релігійної організації, що діють відповідно до Конституції ґкраїни, не є перешкодою для її ґґати в нашкодо-свідомо процесі.

5. Нашкода і нашкодо-свідомо діяльність

5.1. Нашкода і нашкодо-свідомо діяльність ґетанови еґзґється на принципах:

- академічного лідерства, що пов'язане із творінням нових нашкодо-свідомо ландшафтів і транслюцією здобутого позитивного досвіду іншими свідомими, нашкодовими, еґциальними та кльторними інституціями;

- академічного підприємливості та інноваційності, що передбачає вміння академічного інституції відповідати на виклики еґґатності та еґти активності з вмінням еґіти;

- інтернаціоналізації нашкодо-свідомо практик і результатів нашкодових досліджень для наладження міжнародного співробітництва з еґері нашкоди і свідомі, забезпечен-

на можливість етичного впливу на розвиток процесу з кордоном:

- академічності доброчесності, чесності, прозорості, реальності навчання та етичних настанов робіт, нетерпимості до проявів академічної недоброчесності.

5.2. Етичний здиенте заходи із запобіганням академічного плагіату.

5.3. Етичний надаток на певні види вищої освіти:

- формальна освіта – інституціоналізована, ієрархічно структурована освіта, ерамована на опанованні третього і на четвертого рівня освіти, етапна освіта, підвищення кваліфікації;

- неформальна освіта – додаткова, організована та систематична освіта, що здійснюється поза межами системи формальної освіти;

- інформальна освіта – спонтанна, неорганізована освіта, що відбувається шляхом прочитання лекцій, курсів, тренінгів, читання книг та періодичних видань, проведення хакатонів тощо.

5.4. Видати освітній діяльності етичного:

- надання освітніх послуг з третім рівнем вищої освіти /освітньо-настановою/освітньо творчій/ і настановою рівнем;

- надання інших видів освітніх послуг, що не об'єднані в окремі рівні, а, зокрема, включають: післядипломну освіту для всіх рівнів, академічне навчання, діяльність навчальних центрів, які пропонують курси з корекції /додаткової підготовки з певної дисципліни/, діяльність курсів з підвищення професійної кваліфікації, навчання мови і навчання епікритичної, навчання комп'ютерних грамотності, релігійне навчання;

- створення спеціалізованих вчених рад, відкриття аспірантів і докторантів з підготовки докторів філософії і докторів наук;

- допомагати діяльності Ъ ефері оевіти: надати птедлѳр, окрім нпвчальних, які підтримують оевітні процес або відповідні еиетети:

- консультовати з питань оевіти, виборѳ оевітних напратмиѳ, діяльність з оцінювання тееіѳ, діяльність із прове-дення тееіѳ організації програм обмінѳ етѳдентами.

5.5. Основними напрямками наѳктовѳ діяльності єтати-ѳи є:

- виконання етатиїино або епільно з наѳковими і оевітними єтатиѳами фѳндаментальних і прикладних наѳ-кових оееліджень за визначеними пріоритетними напрям-ками наѳктовѳ, наѳковѳ-технічноѳ та інновациїноѳ діяль-ності:

- виконання наѳковѳ-оеелідних робіт на зяттѳлення державних єтатиѳ та зякладів за оеорѳами із зяттѳни-ком:

- забезпечення та розвиток інформаційних, аналітичних, оевідкових ресѳрес єтатиѳи, цифровѳ архівѳ:

- еприїня оеетѳѳ членів академічноѳ епільнѳти оо зякорѳонних електронних або наѳкових жѳрналів і видань:

- проведення наѳкових, наѳковѳ-практичних, наѳко-ѳѳ-методичних єеінарів, конференції, олімпіад, конкѳрес, наѳковѳ-оеелідних та інших зяходів, що еприїють наѳковіи комѳнікації:

- єтворення підрѳчників і наѳкових пѳебників з ѳрахѳ-ванням оеєїєнь наѳки:

- ѳчатєѳ Ъ міжнародних гратѳѳих програмѳх підтримки наѳкових оееліджень.

5.6. Ілля реалізації єѳѳх цілей єтатиѳѳа прѳѳѳѳѳ ое-елідження и експериментальні розробки Ъ ефері еѳепільних і гѳтатиїарних наѳк, бїгратѳіалѳзєѳих оееліджень і розро-бѳк, окрім бїотехнології та медичних наѳк. Іѳелідження кон'ѳнкѳри ринкѳ та виївлення наѳковѳѳ, гратѳѳєкѳѳ та бѳѳѳ-їкѳѳ іншоѳ ѳѳіки.

5.7. Наблюдательно-техническая деятельность – интеллектуальная творческая деятельность, что предполагает на одерживаемых та використаних новых знаниях в этих различных техники и технологии. Их формами е: наблюдательно-деловые, делово-конструкторские, проектно-конструкторские, технологические пошкості та проектно-пошкості роботи, виготовлення деловых знаний або партии наблюдательно-технической продукции, а также иные работы, повязанные с воведением наблюдательно-технических знаний до етапу практичного використання.

5.8. Установи можуть:

- бути виконавцем державного замовлення відповідно до чинного законодавства, брати участь в виконанні національних і зарубіжних грантових проектів:

- організовувати проведення наукових конференцій, круглих столів, семінарів інших наукових заходів:

- вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету:

- брати участь в проектах міжнародної технічної допомоги, в грантових та інших наукових проектах: розробляти міжнародні освітні протоколи, розробляти єдині освітньо-наукові та освітньо-професійні програми:

- здійснювати впровадження наукових праць та епогидів:

- надавати наукові висновки і рекомендації за зверненням фізичних і юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування:

- здійснювати видатницьку діяльність, заєнговувати офіційні веб-сайти установи:

- брати участь в конкурсах на проведення наукових делових, отримання грантів з метою реалізації цільових наукових розробок.

5.9. В основу наблюдательно-освітнього процесу покладені ідеї органічного поєднання науки і освіти з практичним втіленням найбільш знань, вмінь, навичок.

5.10. Установи, відповідно до чинного законодавства України, зобов'язані мінімально епівакцію, вклавати догосподарити про епівакцію, установи, які при зважках з нашкодами установи та вищими наслідними закладами інтегрованих держав, міжнародними організаціями, фондами тощо.

5.11. Національна і національно-освітня діяльність в установі ведеться державною мовою. За рішенням Вченої ради установи, відповідно до чинного законодавства та цього Статуту, допобачається ведення знати за окремими освітно-професійними, освітно-національними, національними програмами інтегрованими мовами. Ведення національного і національно-освітнього діяльності російською мовою – мовою держави-агресора Російської Федерації в установі забороняється.

6. Статутний капітал та вклавати заповнювачів

6.1. Статутний капітал установи.

6.1.1. Розмір статутного капіталу установи вклавается за номінальним вартості валютки його заповнювачів, виражені в національній валюті України.

6.1.2. Розмір валютки учасників в статутному капіталі установи може додатково визнаватися в відсотках. Розмір валютки заповнювачів установи в відсотках має відповідати епівакціонному номінальному вартості його валютки та статутного капіталу установи.

6.1.3. Розмір статутного капіталу установи та розмір валютки заповнювачів /валютки заповнювачів/ в статутному капіталі установи визнається згідно відомостей про установу, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб- підприємців та громадських формувань.

6.2. Вклавати заповнювачів установи:

- вклавати заповнювачів установи можуть бути грошові кошти, речовина, нерухоме майно, цінні папери, інтелектуаль-

на владеність, інформаційні ресурси, інше майно, якщо інше не встановлено законом:

- вклав у нерухомі форми затверджуватимуться одностаним рішенням Загальних зборів засновників, з яких взяті будуть ці засновники йдеться. При створенні йдеться такса оцінка визначається рішенням засновників про створення йдеться:

- внесення вклав з з'являється з створенням йдеться:
- кожен засновник йдеться повинен повинно внести цю вклав протягом 36 місяців з дати державного реєстрації йдеться:

- вартість вклав кожного засновника йдеться повинна становити не менше номінального вартості його частки.

6.3. Просторове внесення вклав:

- якщо засновник просторово внесення вклав чи його частини, виконавши орган йдеться має надіслати йому письмове попередження про просторове. Попередження має містити інформацію про невнесення обов'язкового вклав чи його частини та додатковий строк, наданий для погашення зобов'язаності:

- засновник, який просторово внесення вклав до статтного капіталу йдеться, додатково надається 15 /п'ятнадцять/ календарних днів для погашення зобов'язаності:

- якщо засновник йдеться не вніс вклав для погашення зобов'язаності протягом додаткового строку, виконавши орган йдеться має електризувати Загальні збори засновників, які можуть прийняти одне з таких рішень:

а/ про виключення засновника йдеться, який має зобов'язаність із внесення вклав:

б/ про зменшення статтного капіталу йдеться на розмір несплаченої частини частки засновника йдеться:

в/ про перерозподіл несплаченої частки /частини частки/ між іншими засновниками йдеться без зміни розміру статтного капіталу йдеться та платити такот зобов'язаності відповідними засновниками:

г/ про ліквідацію Шетанови.

6.4. Голоси, що припадають на члени Засновників, які не вважалися при визначенні результатів голосування для прийняття рішення відповідно до п. 6.3. цього Статуту.

6.5. Набійт Зетановото члени в влеченом етатотном капиталі здиентуеть в порадк визначеном чинним законотвеством Шкрати.

7. Органи Шправління та етрэктэри

7.1. Органам Шправління Шетанови е:

7.1.1. Заральні збэри Засновників – е Вишим органом Шправління.

7.1.2. Генеральний директор – е поетинно дитчим виконавчим органом Шправління.

7.2. Колеріальні, дорадчі та інші етрэктэрни підроздили Шетанови:

7.2.1. Вченя Рада – е колеріальним дорадчим органом з оргнізації нальковот, нальковот-технічнот та нальковот-еэвітньот діальності Шетанови та виконде конелльативно-дорадчі фнкції щодо інших питань нальковот і нальковот-технічнот діальності Шетанови.

7.2.2. Заральні збэри трэдовотэ колелтив – е колеріальним органом ротиделькот энтотврдэваннэ.

7.2.3. В Шетанови може етворэватись Нагледовэ рада з рішеннэ заральних збэрів Засновників. Нагледовэ рада здиентое наглед з Шправліннэ мийном Шетанови, дотер-жннэ мети її етвореннэ.

7.2.4. Эебэ, які вистэпили засновниками Шетанови, можуть безпосередньэ брати участь в Шправлінні Шетановото в еклэди її оргнів Шправління. Вхадженнэ эебэ до еклэдэ оргнів Шправління Шетановото не позбэвлэе правэ эвнмэти в Шетанови эеади налькових працівників або виконэвати нальковэ рэботэ на дотэвріних эаеадах.

7.2.5. Структурні одиниці, крім органів управління, включають також доцелісні інститути, такожі центри, лабораторії, також доцелісні відділи, структурні підрозділи, ради, управлінські підрозділи, освітні та також доопоміжні підрозділи, елґби, відокремлені структурні підрозділи /філії, відділення/, представництва.

7.2.6. Також доцелісні інститути, такожі центри, представництва мають статус юридичної особи та діють відповідно до Положення.

7.2.7. Основні завдання також доцелісних інститутів, такожих центрів, представництв, структурних підрозділів, їх компетенції визначаються окремими Положеннями, що затверджуються Генеральним директором освіти.

8. Загальні збори Засовників

8.1. Загальні збори Засовників є Вищим органом управління.

8.2. Засовниками можуть бути одна або декілька осіб. До складу Засовників може бути прийнято інших осіб із закріпленням за ними частки в статісному капіталі та епо осіб відетіплення на їх користь частки Засовником чи та епо осіб збільшення статісного капіталу та закріплення частки за новим Закономдством.

8.3. Загальні збори Засовників приймають рішення з питань діяльності освіти за поданням Генерального директора освіти.

8.4. До виключної компетенції Загальних зборів Засовників належать:

- визначення основних напрямів діяльності освіти;
- затвердження статіс та внесення до нього змін;
- призначення та звільнення Генерального директора освіти;

- призначення та звільнення першого заступника і заступників генерального директора, головного члена секретаря за поданням Генерального директора Штатсови;

- затвердження річних результатів діяльності Штатсови, включаючи його відокремленні ерфктьрні підрозділи, затвердження фінансових результатів діяльності;

- створення, реорганізація та ліквідація нафкво-доцлідних інетитутів, нафквоих цетрів, відокремлених ерфктьрних підрозділів, філіи, представництв, дофїрних підприємств;

- прийняття рішень про притягнення до мпиповоту відповідальності поцедових оцїб Штатсови;

- визначення штов оплати праці поцедових оцїб Штатсови, його відокремлених підрозділів, представництв, дофїрних підприємств;

- прийняття рішень про відфкшення, передання в іпотеку, заетабл, орендл тощо нерфхомого, рфхомого мпипа Штатсови, а тфкоф про вчинення діи, фкі мффбл мати нацелідком звернення етфгнення на тфке мпипо та діи, внацелідток фких мпипо Штатсови мффе бблти конфїектоване;

- фхвалення рішень про прийняття до екпладб Штатсови інших заценовників та виходб зї екпладб заценовників Штатсови з дотриманням вимот передбфчених зафконодпаетвом фкратни та цим Етатбтом;

- прийняття рішень про ффаеть ф ретеподарцьких товфрїетвах, приватних підприємствях та форидфних оцоблх бббл-фкот іншот орфганїзацїино-правовот форми. Придбання та відфкшення корпоративних праб /цїнних ппперїв/;

- прийняття рішень про припинення діяльності Штатсови, призначення ліквідациинот комїетт, затвердження ліквідациинот бплпнелб;

- прийняття рішень про фкпладення контрфктл з керївником Штатсови;

- вирішення інших питань Штатсови відповідно до фиппнот з зафконодпаетва фкратни.

9. Виконавчий орган

9.1. Керівником Єтапнови – постійно діючим виконавчим органом Єтапнови є

Генеральний директор, який за посадою є головою Вченої ради Єтапнови.

9.2. Генеральний директор признається на посаді загальними зборами Засновників Єтапнови терміном на п'ять років і звільняється з посади загальними зборами Засновників Єтапнови. На посаді Генерального директора признається один із засновників Єтапнови, або найманий особа, з якою укладається трудовий договір /контракт/.

9.3. Генеральний директор є представником Єтапнови в відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами і діє без довіреності в межах повноважень, передбачених законом /статуту /з урахуванням обмежень щодо повноважень, які відносяться до виключної компетенції загальних зборів засновників/.

9.4. Генеральний директор в межах наданих йому повноважень:

- здійснює керівництво Єтапновом та несе персональну відповідальність перед Засновниками відповідно до чинного законодавства України:

- вирішує питання вправдовження Єтапновом діяльності відповідно до статутних завдань:

- вирішує питання фінансово-господарської діяльності Єтапнови, затверджує кошторис, її ербктор і штатний розпис:

- видає накази і розпорядження, дає обов'язкові для виконання всім учасниками наково-освітнього процесу і ербкторними підрозділами Єтапнови доручення:

- відповідає за результати діяльності Єтапнови перед Засновниками або уповноваженими ними органом /особами/:

- визначає функціональні обов'язки працівників Уетанови;
- є розпорядником майна і коштів;
- забезпечує виконання фінансового плану /кошторис/; Укліадає догорови:
- Утворює робочі та догрові органи Уетанови;
- призначає на посади та звільняє з посади всіх працівників Уетанови, за винятком першого заступника і заступників генерального директора та головного Ученуго еекретаря:
- забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку:
- формює контингент осіб, які навчаються в аспірантурі і докторантурі Уетанови;
- контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансовою дисципліни;
- здійснює контроль за якістю роботи наУково-педагогічних, наУкових та інших працівників:
- забезпечує створення умов для здійснення діягору та відкритого контролю за діяльністю Уетанови;
- еприає та створює умови для діяльності органів еамоврждюваннн, організацїи професїонал працївникїв Уетанови, громадських органїзацїи, які діють в Уетановї;
- затверджує положення про наУково-доелїднї інетитїти, відокремленї етракторнї підрозділи, філії, центри, ередетавництвн, доуїрнї підприємствн Уетанови та призначає їхніх керївникїв пеллї породоженнї из засновникнми Уетанови:
- затверджує Положення про порядок обранннї діиеннх членїв /академікїв/, академікїв, иноземннх академікїв, аеиетентїв-доелїдникїв Академії «Укрїтнєкїя Полїтїа»;
- створює наУковї ради, тимчасовї наУковї творчі колективи з вапливнх проблем У рїлїзї полїтики і правн, епецїалїзованї вченї ради из захиетї дисертациї на здобутї наУковоро етїпеннї докторн філософїї і докторн наУк:

- застосовує іменні та академічні стипендії згідно з положеннями, затвердженим Вченою радою Уетанови;

- здійснює інші повноваження, що не єлперечать чинності законодаетвств.

9.5. Генеральний директор відповідает за протвдженнє нальковот, нальковот-тевітньот, нальковот-технїчнот та інновацинот ділльності в Уетанові, резлльтати фїнансовот-господарьковот ділльності, етан і збереженнє нерльхотмот та іншотго майна заклать.

9.6. Генеральний директор щорокъ звітує перед Загальними зборами трьдотворго колективъ Уетанови.

9.7. Генеральний директор делеръ чаетинъ евотх повноважень заетопникат /першотмъ заетопникъ, заетопникат/ і керївникат етрлькторних підрозділів.

9.8. Однє і та етан оеобя не може бїти Генеральним директором Уетанови бїльш як два етрєки.

9.9. Кандидат на посаду Генерального директора повинен бїти громадянїномъ Укратїни, вільно володіти державнотю мовотю, мати нальковий етопїнь докторя нальк, беззапечує підтриматьвати европейський та еврєатлантичний кьре Укратїни.

10. Вченє рада

10.1. Вченє рада є колегїальнимъ дорядчимъ органотм з організації нальковот та нальковот-технїчнот ділльності Уетанови, виконъє конелльтативнот-дорядчі фїнкції щодо інших питань нальковот і нальковот-технїчнот ділльності Уетанови та вирішъє питаннє віднесенї до її віданнє згідно із Закономъ Укратїни «Про нальковъ та нальковот-технїчнъ ділльнїетъ».

10.2. Вченъ радъ фотмъє і призначает її персональний еклєд Генеральний директор Уетанови.

10.3. Генеральний директор, перший заетопник генерального директора, заетопники генерального директора та голєвний Учений секретар є члєнати Вченот ради Уетанови за посадою.

10.4. До складу Вченої ради за рішенням Генерального директора встановити можливість виходити на роботу інших вчених та організації, з тим щоб виступати і зарплатити, а також представники організації державного влади та місцевого самоврядування.

10.5. Вчена рада:

- розробляє та подає на затвердження Генеральному директору стратегію і перспективні напрями розвитку освіти, науки та інноваційного діяльності встановити;
- проводити наукові і науково-технічні дослідження тематики та результати науково-дослідних робіт;
- затверджує поточні плани наукових досліджень;
- надає пропозиції Генеральному директору щодо відкриття нових напрямків розвитку структурних наукових встановити;
- затверджує теми дисертацій здобувачів ступеня доктора філософії та третього /освітньо-наукового/ рівня вищої освіти або наукового ступеня доктора наук і призначення наукових керівників чи консультантів;
- визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти третього рівня /освітньо-науковий/освітньо-творчий/ і наукового рівня;
- затверджує освітні програми та навчальні плани для третього рівня вищої освіти і наукового рівня та спеціальностей;
- схвалює рішення з питань організації підготовки наукових кадрів через аспірантів і докторантів, позитивних аспірантів і докторантів;
- схвалює, за поданням Генерального директора, рішення про створення, реорганізацію та ліквідацію структурних підрозділів;
- затверджує, відповідно до законодавства, зразок і порядок виготовлення власного диплома про завершення аспірантури /докторанти/), положення про процедури і підстави для його видачі, а також зразки, порядок виготов-

лення, промедьорь і підстави для видачі випускникам аспірантури /докторанти/ подвійних дипломів:

- їхвальною основою напратми проведеною налькових доцеліджень та інновационот дідльностей:

- оцінюе нальковт та нальковто-педаторічнот дідльнотет нальковто-доцелідних інститутів, налькових центрів, етрхктърних підрозділів:

- приевотое працивникотм ъетанови вчені званнот професора та етаршотот доцелідникот і ротье відповідні поданнот на зитвердженнот до атестационот колеріт центральноот ортанот виконавотт владн, що забезпечье формьваннот та реалізье державнот політикь ъ ефері нальковот і нальковто-технічнот дідльностей, порьшье клопотаннот про приевотеннот почесних звань:

- приимате етатотчнот рішеннот про визнаннот іноземних докьментів: для зрххьваннот ветоппників на нальчаннот, про вищот оевить, нальковт етлпені та вчені званнот під чате прииматт на роботот педаторічних, налькових, нальковто-педаторічних та інших працивників:

- зитвердье положженнот про роботу та допрадчу ортаннот ъетанови:

- виецьвате видатні нальковт праци, нальковт відкриттот та винаходи на приевьдженнот нартороте, в томь чиелі міжнотротдних:

- вирішье питаннот міжнотротднотот нальковотот епівробітництвот ъетанови:

- приимате рішеннот щодо нартотротженнот медаллоте, нартьдним знатком ъетанови та ін., приевотеннот звань “Почесний професор”, «Почесний доктор» та ін.:

- приимате рішеннот щодо приевотеннот почеснотот званнот «Академік-затенотник Академіт

«Ѳкратнськот Політіот» з врьченнотм відповіднотот дипломт і пам'ятнот медалі:

- приимате рішеннот щодо обрьаннот діисних членів /академіків/, акадєміків, іноземних акадєміків, аеиетентів-до-

членикив Академії «Юридическа Політія» з вб'єннєм відповідного диплома і пам'ятного знака:

- забезпечує проведеннє державного атестації штатнови за ініціативото Генерального директора штатнови:

- ротує відповідно до чинного законотдветва док'мен-ти щодо вк'юченнє штатнови до Державного реєстр' на-б'кових штатнов, яким надаетьє підтримка держави:

- виріш'є питаннє підготовки наб'кових кадрів та орг-нізації наб'ковот діїльнотет штатнови відповідно до Зако-нів Юр'тні «Про наб'ков' та наб'ково-технічн' діїльнотет», «Про вищ' оцв'т'»:

- пор'д'кує перелік професії і посад штатнови, на яких може застосов'ватиє рн'чкий режім роб'чотот чл'є та дисциплінарний режім праці.

10.6. Заєднаннє В'єнот ради вважаетьєся правотмочним, якщот на ньот' приєтні дві третини від з'ягальнот к'лькотет членів В'єнот ради.

10.7. Рішеннє В'єнот ради вважаетьєся приинятим, якщот за ньотот прот'олот'валот б'льш'єт від приєтніх.

11. Наб'ково-доєлідні інєтит'ти, Наб'кови центри

11.1. Штатновя єтворює Наб'ково-доєлідні інєтит'ти, Наб'кови центри зі єтат'єотм юридичнот оц'бди, які діють відповідно до Положеннє, щот затверд'кує Генеральний директор штатнови.

11.2. Керівником Наб'ково-доєліднотот інєтит'т'т, Наб'ковотот центр' є директор, який призначаетьєся та звільняетьєся Генеральним директором штатнови за пор'д'женнєм із за-єновниками.

11.3. Директор Наб'ково-доєліднотот інєтит'т'т, Наб'ковотот центр' є членом В'єнот ради штатнови за посадотю.

11.4. Директор Наб'ково-доєліднотот інєтит'т'т, Наб'ковотот центр' неєє перєоняльн'т відповідальн'єтє перед штатновотю

12.1. Удешнава здиненте пидротаткы налькових калдрив вад-
павидно до Портадкы пидротатски зобдзвачув вишот тевити
етпеня доктора филологич т доктор нальк й закляндих ви-
шот тевити /налькових удешнавах/, зтверженомь вадпавид-
ното паванавото Калинет Министрив Шкретни.

12.3. З метою підготовки нафтових кадрів відкривається аспірантура і докторантура згідно з чинним законодавством України.

12.4. Установи створити спеціалізовани вчені ради із захисту дисертацій за спеціальностями відповідно до основних напрямів діяльності Установи й порадити, передбаченому законодавством України.

12.5. Застанова з метою перепідготовки нафтових працівників та спеціалістів може здійснюватися набуванням за програмами післядипломної освіти в застаткованому порядку, а також встановлювати співпрацю з університетами, застаткованими, інститутами спеціалізованих кафедр для підготовки фахівців за кваліфікаційним рівнем доктора філософії.

12.6. Յետևորդն օրհանգիստը ընդհատելով, Կլանմանը 3 փուլով լիարժեքությամբ իրականացնում է իր պարտականությունները, որոնք ընդհանուր առմամբ չեն համընկնում իր օրհանգիստի ժամանակահատվածին:

інетитотом, може розміщувати етробкторні підроздїли /лаб-
раторїї/, що проводять нальковб і нальковб-технїчнб дїдль-
нїет, на бдзї цїет нальковбб бетанови лбб тлктор налчлль-
нот злкллбб з брлхблнннм бевїтнх протрлм тл темлтїкї
нальковх ббелїдїенї.

12.7. Бб апїрантбрі прїїмлбтьел бббб, лкї млбть прл-
бб зббблвлтї етбпїнь ббкторл філоббфїт на ббббб етбпелл
млтрїетрл. Етбпїнь ббкторл філоббфїт прїелбдїбтьелл рлзб-
бббб бпелїлїзблнббб бвенбб рлббб бббббб зл релзлбл-
тлмї ббпїшнот бїкбнннл зббблвлчелм вїщот бббїтї вїдпб-
вїднот бббїтнб-нальковбб протрлмї тл пбблїчнот злхїетб
дїсертлцїт б рлзбвїї бпелїлїзблнїї бвенїї рлбї. Нормл-
тївнїї етробк пїдротбвкї ббкторл філоббфїт в апїрантбрі
етлнбвїтї вбтїрї рбкї. Пїдблмкбвїм ббкблментом щббб бї-
кбнннл бббїтнб-нальковбб протрлмї апїрантбм б бббїд-
кл /дїплбм/, лкїї мїетїтї їнфортлцїб прб релзлблтїї нал-
члннл зббблвлчелм, налзвї дїелїплїї, отрїмлнїї нїм бцїїкї і
зббблбї нїм кїлїкїетї крелдїтїв Бврбпеллскбб крелдїтнот
трлнелфлрннлкбпїчблїлнот еїетемї /СІТС/.

12.8. Бббббл мбкел збїїелнбвлтї пїдротбвкб ббкторл фі-
лоббфїт зл влелелл бббїтнб-нальковбб протрлмбб зрїднб з
отрїмлннбб лїелнзїетл на вїдпбвїднб бббїтнб дїдльнїетї лбб
зл бббїтнб-нальковбб протрлмбб, бкрелмї елелентї лкбт
злбелзпелчбтьелл їншїмї налькбвїмї ббббблмї тл/лбб зл-
кллблмї вїщот бббїтї.

12.9. Прлцївнїк бббббл мбкел ббїтї зббблвлчелм нальковб-
рб етбпелл ббкторл філоббфїт зл прбфїлем дїдльнббетї ббб-
нббї пбзл апїрантбрбб зл рїшеннлм Бвенот рлбї ббббб-
вї.

12.10. Ателстлцїл бббл, лкї зббблвлбть етбпїнь ббкторл фі-
лоббфїт, збїїелнббтьелл на пїдблбл пбблїчнот злхїетб наль-
ковх ббблїнелл б фортї дїсертлцїт рлзбббб бпелїлїзбл-
нббб бвенбб рлббб, бтвореллб бббббббб вїдпбвїднб бб
лкрелдїтлцїт бббїтнот протрлмї третїотрб рївнл вїщот бббї-
тї з вїдпбвїднот бпелїлїлнббетї.

12.13. Підготовка в докторантурі здійснюється за наявності спеціальностей за галузями науки відповідно до переліку, затвердженого МОН. Дисертація /набковий доповідь/ має відповідати параметрам набкового спеціального.

12.15. Підготовка здобувачів навчання ступеня доктора наук здійснюється в докторантурі держави відповідно до умовного закладового акту, а також по за докторантурі для працівників держави.

12.17. З метою незалежного оцінювання підготовки нафкових кадрів встановля може створювати Нафковий радб, в томб числі із залбченням іноземних вчених.

12.18. Підготувати неперинтив /обкаторпнтів/ в неперинтѳри /обкаторпнтѳри/ і позн неперинтѳрѳто /обкаторпнтѳрѳто/ здице-

нїютьея за кошти фізичних або юридичних осіб, а також за рахунок грантів та цільових благодійних внесків.

12.19. Аспіранти /докторанти/, які в установленні строк не захищали дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії /доктора наук/ мають право на повторний вступ до аспірантури /докторантири/ відповідно до законодавства України.

12.20. Установи може прийняти до аспірантури /докторантири/ іноземних громадян, за винятком громадян держави-агресора Російської Федерації, відповідно до чинного законодавства.

12.21. Установа може подати клопотання до державних органів виконавчої влади та місцевих економвладних щодо надання цільового фінансування для підготовки наукових кадрів в установі за рахунок Державного бюджету та місцевих бюджетів.

12.22. Якщо Установа не отримала сертифікату про акредитацію освітньо-наукового програми або в установі закінчилися строк дії сертифікату про акредитацію такого програми, переведення здобувачів наукового ступеня доктора філософії і доктора наук до іншого закладу вищої освіти /наукового установи/, в якому відповідна освітньо-наукова програма акредитована, здійснюється відповідно до законодавства.

13. Обрання діючих членів /академіків/, академіків,
іноземних академіків, асистентів-доцентів
Академії «Українська Політія»

13.1. Установа за рішенням Вченої ради обирає:

- діючих членів /академіків/ Академії «Українська Політія» із числа докторів наук, які підтримують Статут Установи та продовжують громадянські позиції щодо європейського та євроатлантичного курсу України. Засновники

Четанови є дієвими членами /академіками/ Академії «Шкратнєвська Політика» з моменту державного реєстрації Четанови:

- академіків Академії «Шкратнєвська Політика» із усього кандидатів набли /докторів філософії/, громадських діячів, які підтримують Статут Четанови та продовжують громадсько-позитивне щоденно європейського та євроатлантичного курсу Шкратни:

- іноземних академіків Академії «Шкратнєвська Політика» із усього іноземних громад, які підтримують Статут Четанови і курс Шкратни до ЄС і НАТО, за винятком громад держави-агресора – Російської Федерації:

- асистентів-дослідників Академії «Шкратнєвська Політика» із усього талановитого молоді /аспірантів, здобувачів/, які підтримують Статут Четанови і курс Шкратни до ЄС і НАТО.

13.2. Порядок обрання дієвих членів /академіків/, академіків, іноземних академіків, асистентів-дослідників Академії «Шкратнєвська Політика» визначається Положеннями, що затверджується Генеральним директором Четанови.

13.3. Розмір вступних та членських внесків обраних членів Академії «Шкратнєвська Політика» визначає Вчена рада Четанови.

14. Економічні основи діяльності

14.1. Джерелами фінансування Четанови є:

- кошти отримані за наданням навчових та освітніх послуг:

- кошти міжнародних фондів та організацій:

- кошти Державного бюджету та місцевих бюджетів, отримані відповідно до чинного законодавства:

- інші кошти і майно, отримані яких не заборонені законодавством:

- добровільні грошові внески, пожертви та дарівки фізичних та юридичних осіб;

- Установи можуть володіти та користуватися майном інших юридичних та фізичних осіб на підставі відповідних договорів;

- Установа є власником набутого нею майна, в тому числі такого, що передане їй заєвропейськими й власними, благодійниками та отриманого за грантами і від посольств, які надають установі, та іншого майна, яке придбане /набуто/ на підставі, передбачених чинним законодавством:

- внески, одержані установою, використовуються на проведення наукових досліджень, підготовку наукових кадрів, розвиток матеріально-технічної і соціальної бази установи, а також на інші цілі, визначені Статутом.

14.2. За попереднім дозволом заєвропейських Генеральних директорів установи має право:

- епісвати майно, що знаходиться на балансі установи:

- безоплатно приймати майно від юридичних і фізичних осіб, державних органів і органів місцевого самоврядування, безоплатно передати майно й власності юридичних чи фізичних осіб;

- виступати об'єктом права на об'єкти інтелектуальної власності, створені в установі, а їх автори – наукові співробітники і співробітники установи, які брали участь в наукових дослідженнях.

14.3. Установа набуває майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності й встановлює законом порядок, в тому числі відповідно до угоди з автором.

14.4. Об'єкти інтелектуальної власності підлягають правовій охороні в порядку, передбаченому законодавством.

14.5. Установа має право згідно з чинним законодавством реалізовувати на внутрішньому і зовнішньому ринку належні їй об'єкти інтелектуальної власності.

14.6. Бути включеною до Державного реєстрів наліжкових банків, яким надається підтримка держави.

14.7. Отримувати в користування майно, а також отримувати в власність на безоплатній основі кошти і майно від фізичних і юридичних осіб, державних органів та органів місцевого самоврядування, громадських та благодійних організацій для реалізації мети і напрямів діяльності банків.

14.8. Отримувати безоплатно безповоротно допомогу від фізичних і юридичних осіб, громадських організацій, благодійних фондів, підприємств різних форм власності, іноземних компаній тощо для реалізації мети і напрямів діяльності банків.

14.9. Отримувати кредити, позики, майно в користування для реалізації мети і напрямів діяльності банків.

14.10. Банків має право отримувати в своє розпорядження майно і кошти від держави відповідно до Закону України «Про наліжкові та наліжково-технічні діяльності».

14.11. Зобов'язувати інші права, не заборонені чинним законодавством України.

15. Загальні збори трудового колективу

15.1. Загальні збори трудового колективу обирають голову та секретаря зборів, які за рішенням Генерального директора банків можуть входити до складу Вченої ради банків.

15.2. Загальні збори трудового колективу:

- розглядають і затверджують проект внісшеного трудового розпорядку;
- за необхідності створюють комітет з трудових спорів та обирають її членів;
- розглядають і затверджують перелік і порядок надання працівникам банків соціальних пільг відповідно до законодавства;

- ## 16. ඉදිරිපත් කර ඇති පිටපත්

16.2. Найматні працівники Устатковані складають трудовий колектив, який має права, повноваження, визначені чинним законодавством України.

16.3. Трѣдовии коллектив ъстапови етаповлять ъеи промѣдѣни, ѣки евоето прѣцето берѣть ѡуѣтеть ѡ иѣ дѣяльности на основѣ трѣдоворо дѣроворо /контрѣктѣ, ѡровди/, а тѣкожѣ иѣших форм, ѡто рѣрѣблѣють трѣдовѣ вѣднѣении прѣцѣвникѣ з ѡѣтаповоро.

16.4. Штатна чисельність ґетьманови, як постійних так і тимчасових, визначається Генеральним директором, виходячи із завдань ґетьманови, вимог норм праці та чинного законодавства.

16.5. Форми і системи оплати праці, розмір окладів та тарифних ставок визначаються Генеральним директором.

16.6. Мінімальний розмір оплати праці не може бути нижчим розміром, встановленого державою.

16.7. Ветанова має право самостійно встановлювати для своїх працівників додаткові відпустки, скорочення робочий день та інші пільги.

17. Зміни та обов'язки до Статуту

17.1. Зміни та обов'язки до Статуту вносяться і затверджуються Загальними зборами Засновників.

17.2. Засновна поведомляє органи реєстрації про зміни та обов'язки до Статуту в установленні законодавством строки. Більш-жкі зміни та обов'язки до Статуту набиратимуть чинності щодо третіх осіб з моменту державної реєстрації таких змін.

18. Припинення діяльності

18.1. Добровільне припинення діяльності Засновни може здійснюватися шляхом її реорганізації /шляхом приєднання/ або ліквідації в порядку, встановленому законодавством строки. Загальні збори Засновників приймають рішення про добровільне припинення діяльності Засновни шляхом реорганізації /шляхом приєднання/ або ліквідації, за попереднього згоди Вченої ради Засновни, кваліфікованого більшості в /три чверті/ голосів Засновників, які приєднали та беруть участь в голосуванні, якщо інші порядок не встановлено законодавством.

18.2. На підставі рішення Загальних зборів Засновників Засновни щодо реорганізації /шляхом приєднання/ або ліквідації Вчена рада Засновни визначає правонаступників Засновни згідно з законодавством строки і затверджує відповідні документи.

18.3. Реорганізація /шляхом приєднання/ або ліквідація здійснюється на підставі рішення Загальних зборів Засновників Засновни за поданням Вченої ради Засновни. Повноваження ліквідаційного комітету здійснює Вчена рада Засновни, яка визначає порядок і строки реорганізації /шляхом приєднання/ або ліквідації Засновни згідно з законодавством строки.

18.4. Установя еплучае податки в порадкѣ та на ѣтотвах, установлених законодательством ѣкратни.

18.5. Ё рѣзи реорганізації /шлѣхом приєднання/ або ліквідації установи її мѣино, аѣтиви та пѣиви передѣлуться правонаѣтѣльникамѣ.

18.6. Мѣино, передѣне установѣ ё корисѣвѣння, при припиненні її дѣяльностѣ повертаеться вѣленикѣ ё наѣбрѣльни формѣ без винѣтороди.

18.7. Ліквідаційна комісія несе мѣинобѣ вѣдповѣдальнѣсть за збитки, заподѣяні неѣ працівникамѣ установи, а також третім особѣм ё вѣдповѣдностѣ з цивільним законодательством.

18.8. Припинення дѣяльностѣ установи може бѣти здійснене за рѣшенням сѣѣѣ.

18.9. Дѣяльнѣсть установи вважаеться припиненоѣ з дѣти внесення вѣдповѣдного записѣ до Єдиного державного реєстрѣ.

Генерѣльний директор
Наѣкового установи
«Академія «ѣкратнѣька Політія»
доктор політичних наук,
академік-зѣеновник АППН ѣкратни
П.В. МИРОНЕНКО

08 вересня 2023 року

Розділ I

ТРЕТЯ СВІТОВА ВІЙНА

УДК 323.15

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-1

Василь ТКАЧЕНКО

Доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії педагогічних наук України,
Інститут всесвітньої
історії НАН України (Київ)
E-mail: vasyt.tkachenko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1953-1808

РАШИЗМ: ЛІЦЕНЗІЯ НА ГЕНОЦИД

***Анотація.** Аналізується правова основа поняття «рашизм», що визначена у Постанові Верховної Ради України, аналізується етимологія цього терміну та його смислове навантаження. Акцентується увага на необхідності: визнати факт закінчення періоду «пост-холодної війни»; трактувати повномасштабну агресію Росії проти України як виклик всьому «консолідованому Заходу»; широкого сприйняття світовою спільнотою факту геноциду українського народу; усвідомлення «рашизму» російською формою нацизму, що прикривається гаслом «антифашизму».*

Ключові слова: Росія, Україна, «рашизм», гібридна «пост-холодна війна», повномасштабна агресія, геноцид українського народу.

2 травня 2023 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом Російської Федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких». Постанова ухвалює Заяву Верховної Ради України, яка визначає форми агресії Російської Федерації та спрямована на те, щоб спонукати держави світу до засудження політики агресора, що на практиці призводить до вчинення воєнних злочинів та геноциду українського народу [6].

Рашизм як різновид нацизму

Особливістю зазначеного документа стало **введення до наукового, фахового й розмовного дискурсів терміну «рашизм» як визначення нового різновиду тоталітарної ідеології й практики** (тут і далі курсив наш. – Авт.), покладеного в основу режиму, сформованого у Російській Федерації під керівництвом президента Путіна та заснованого на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму). В процесі підготовки до прийняття Постанови, Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики ще в травні 2022 року підтримав ініціативу українських науковців, журналістів, політологів, громадянського суспільства щодо популяризації терміну «рашизм» на національному та міжнародному рівнях,

про що було оголошено на сайті Верховної Ради України (<https://www.rada.gov.ua/news/razom/222804.html>).

Згідно із ухваленим законодавчим актом, **ознаками та наслідками рашизму є**: культ сили та мілітаризм; культ правлячої особи та сакралізація інститутів державної влади; самозвеличення Росії та росіян за рахунок насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів; насадження серед інших народів російської мови та культури, російської православної церкви, медіа, політичних та громадських інституцій, пропагування ідей «руського мира»; порушення принципів і норм міжнародного права, територіальної цілісності й міжнародно визнаних кордонів, недотримання принципу незастосування сили чи погрози силою; створення, фінансування та збройна підтримка незаконних збройних формувань та сепаратистських рухів на територіях інших суверенних держав, створення та підтримка терористичних організацій; вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності; здійснення масових вбивств, страт, катувань, депортацій, а також створення штучних умов для виникнення голоду, інших видів масового фізичного терору, геноциду, переслідування з етнічних, національних, релігійних, політичних та інших мотивів; регулярне застосування до інших держав практики економічного та енергетичного шантажу; регулярні погрози щодо застосування ядерної зброї проти інших держав та створення техногенних катастроф.

Стверджуючи, що розв'язана проти України війна є прямим наслідком політики рашизму, а також визнаючи що засади та політика рашизму становлять загрозу міжнародному правопорядку та безпеці всього людства, сучасного світу та демократії, Верховна Рада України

засуджує рашизм як ідеологію та практику, що лежать в основі державної політики Російської Федерації. Відповідно до прийнятого документу, Верховна Рада звертається до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів і парламентів іноземних держав із закликом підтримати засудження ідеології, політики та практик рашизму.

Верховна Рада України у своїй Заяві **засуджує російський нацистський тоталітарний режим президента В. Путіна, що культивує ідеологію рашизму, як злочинний**. Одночасно Рада закликає міжнародне співтовариство **приєднатися до визнання діючого політичного режиму Російської Федерації – в якості держави-терориста**. Відповідно, зазначається в Заяві, усі злочинні дії, вчинені органами держави-терориста та її політичним та військовим керівництвом під час повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, – **визнати геноцидом Українського народу**.

Верховна Рада України закликає міжнародне співтовариство вжити дієвих заходів для притягнення військово-політичного керівництва Російської Федерації до відповідальності за вчинення проти України та українського народу агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду. Одночасно Верховна Рада звертається до держав світу із закликом об'єднати зусилля для подолання загроз, що становлять для миру та безпеки всього світу діючий політичний режим Російської Федерації, культивована ним ідеологія та практика рашизму.

За це рішення проголосував 281 народний депутат. У пояснювальній записці до проекту цієї постанови за-

значалося, що ухвалення Заяви дозволить сформувати єдиний підхід міжнародних інституцій до визначення російської політики як підґрунтя вчиненої нею не-виправданої збройної агресії проти України та сприятиме об'єднанню зусиль для подолання загроз для миру та безпеки усього світу. З прийняттям цієї постанови Верховної Ради України, **російський путінський режим в очах народу України став спонсором-протектором нової реакційної та людиноненависницької ідеології – рашизму.**

Слід особливо наголосити на тому, що цей документ не приймався «Ad hoc» – тобто, він був спрямований не на розв'язання конкретної проблеми, а навпаки – був зорієнтований на широке застосування й подальше впровадження його положень в громадсько-політичне життя України. Наразі в громадській думці України актуалізувалася проблематика національної ідентичності, боротьби за державний суверенітет, за належне місце в світовій спільноті. Як зазначалося в Постанові Президії Національної Академії наук України від 23.08.2023 №298, «відкрита й повномасштабна збройна агресія РФ, відверто антиукраїнська риторика і заперечення права України бути суверенною державою стали реальною загрозою для української державності та актуалізували ряд проблем щодо її збереження не лише під час війни, але й після її завершення».

Науковці України докладають зусиль для формування національної ідентичності українського народу, підвищення його інтелекту та національної самосвідомості, стимулювання широти історичного мислення та впевненості у досягненні перемоги над агресором. У цьому напрямі здійснено й ряд кроків з боку автора цієї книги. Так, всього з часу агресії Росії проти України 2014 року

було підготовлено та опубліковано 17 книг. Деякі фрагменти із цих видань були використані під час підготовки даного дослідження [7].

Наразі перед автором не стояло завдання висвітлення широкої панорами вітчизняних історичних та політико-правових напрацювань щодо російської агресії проти України. Це завдання не одного року й не одного творчого колективу. Однак, сам факт прийняття законодавчого акту про рашизм засвідчує про те, що об'єктивно постала невідкладна необхідність приділити пильну увагу саме цьому питанню. І тут із вагомих здобутків, судячи з усього, було б варто особливо відзначити появу три томного видання Інституту історії України НАН України «Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками» (Відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. К. 2022-2023), а також книгу «Заборонити рашизм», підготовлену в Київському університеті імені Бориса Грінченка (В.Огневюк, В.Андрєєв, В.Брехуненко... К. 2023). У сфері журналістики привертає до себе увагу серія публікацій в інтернеті Олега Кудріна, що складає основу його книги «Путівник по рашизму-путінізму».

Варте уваги й щодалі ширше застосування поняття «рашизму» не лише в сфері науки, але й в сучасному інформаційному полі загалом. Віддаючи належне такому оперативному реагуванню задля узаконення терміну «рашизм», хотілося б застерегти від дещо скороспілих, як на мій погляд, визначень у деяких текстах: мовляв, рашизм чи то «шизофашизм» – «це карикатура на фашизм». Мені довелося чути щось подібне і з російського боку: нібито термін «рашизм» є лише «идеологической побракушкой». Таким тенденціям, як на мене, слід

поставити серйозний заслон. Коли вже ми визнаємо, що «рашизм є різновидом нацизму, фашизму й синонімом терміна “російський нацизм”», то варто бути послідовним: «карикатура на фашизм» не здатна була б принести стільки горя й розрухи, людських і матеріальних втрат на українські землі. Президент України Володимир Зеленський з цього приводу зазначав: «Те, що робить Росія – це нацизм. Те, як вони вбивали, катували, те, що вони зробили з маленькими дітьми, згвалтування, все, що відбувалося – це і є, навіть не прояв, це і є нацизм» [13].

Рашизм є серйозною загрозою для всього світу, його демократичних і прогресивних сил. І до цієї соціальної пошесті слід ставитися серйозно, незалежно від того як, коли і з якого приводу сам термін «рашизм» увійшов у широкий вжиток. Так, одні дослідники звертають увагу на те, що Олександр Герцен у автобіографічній хроніці «Былое и думы» використав назву «россиянизм» для позначення екстремістського напрямку в москвофільстві. Інші зосереджують увагу на персоні радянського публіциста й історика Карема Раша (літературний псевдонім Кавад Раш), який критикував «перебудовне очорнення» радянських Збройних сил. Ці погляди його опоненти у журналі «Огонек» (№8, 1990 рік) оцінили під узагальнюючою назвою як «обыкновенный рашизм» – типово мілітаристське мислення. Згодом ультраправа фашистська «Народная национальная партия», заснована 1994 року Олександром Івановим-Сухаревським та Олексієм Широпаєвим поширювала ідеологію, яку називала «россиянизм» – комбінацію популізму, расового й антисемітського містицизму та православ'я. У своїх виступах президент Чеченської Республіки Ічкерія Джохар Дудаєв під терміном «россиянизм» вбачав політику територіальної експансії Росії на Кавказі.

Врешті-решт, з'явився термін «рашизм», що поєднує в собі англійське слово Russia (раша) і міжнародне слово «фашизм». Цей термін заявив про себе на неофіційному рівні 2008 року під час російсько-грузинської війни. Його поширення припало на період початку російсько-української війни 2014 року. Практично він став загальноживаним у публіцистиці після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 2022 року. А вже у травні 2022 року група київських активістів розпочала кампанію щодо внесення слова «рашизм» до Оксфордського і Кембриджського словників англійської мови.

Тим часом, як на мою думку, сама етимологія поняття «рашизм» – йдеться про з'ясування походження слова – не відіграє аж такого вирішального значення у визначенні ідеї й характерних рис цього гібридного явища. Головним є та сутність, що міститься за цим, так би мовити, логотипом – «рашизм». Наразі констатуємо: ***у наш час сформувалася ідеологія і практика російського різновиду нацизму, що маскується під антифашизм.*** Які його специфічні, достоту російські ознаки – це питання окремого прискіпливого розгляду, до реалізації якого було здійснено ряд кроків і в цьому дослідженні.

Міжнародний суд ООН в Гаазі

Отже, сутність рашизму стає очевидною у практичній реалізації російською владою масових репресій проти українців із жорсткою фільтрацією та знищенням усіх небажаних Росії на окупованих територіях півдня, півночі та сході України. Про це засвідчили численні факти масових злочинів і відвертих звірств російських загарбників, що з'ясувалися після звільнення наших земель Збройними Силами України.

Відтак, як на мою думку, рано чи пізно, але об'єктивно постане проблема про розгляд кричущих фактів геноциду, вчинених Російською Федерацією проти українського народу у Міжнародному суді ООН (МС ООН) – головному судовому органі Організації Об'єднаних Націй. Цей суд був заснований Статутом ООН у червні 1945 року і розпочав свою діяльність у квітні 1946 року. Міжнародний авторитет цього органу надзвичайно високий. Суд складається із 15 суддів, які обираються на десятирічний термін Генасамблеєю та Радою Безпеки ООН. Резиденція Суду знаходиться в Палаці миру в Гаазі (Нідерланди) й вирішує як правові спори, так і надає консультативні висновки з правових питань, переданих йому уповноваженими органами та установами системи ООН.

Поки що 26 лютого 2022 року Україна подала до Секретаріату Міжнародного суду ООН заяву про порушення справи проти Російської Федерації з питання тлумачення, застосування та виконання Конвенції від 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Завдання Києва полягало в тому, щоб довести безпідставність звинувачень з боку Росії у нібито геноциді, здійснюваного Україною. Міжнародний суд ООН в терміновому порядку розглянув звернення Києва і менш ніж за три тижні – 16 березня 2022 року – виніс попереднє рішення, зобов'язавши Російську Федерацію «негайно припинити військові операції, які вона розпочала 24 лютого 2022 року на території України» [14].

Однак Росія, що очікувано, не погодилася із цим наказом й висунула нові заперечення, що Міжнародний суд ООН не має юрисдикції розглядати такі справи: мовляв, Конвенція про геноцид не регулює застосування сили між державами. Заперечення юрисдикції суду –

традиційна практика Росії з метою імітування поваги до суду і водночас затягування часу. В такий спосіб вони намагаються сповільнити увесь процес і зробити його практично неактуальним.

Новий раунд слухань щодо позову України проти Росії відбувся 18-27 вересня 2023 року. З боку Росії знову було висунуте абсурдне пояснення, що нібито акт агресії РФ вчинила з метою врятувати російськомовне населення України від геноциду. Ілюстрацією цього може бути заява Путіна від 24 лютого 2022 року про початок так званої «спеціальної військової операції», де він пояснював, що метою вторгнення є «захист людей, які протягом восьми років піддаються знущанню, геноциду зі сторони київського режиму» [20].

У підсумку, попри всю абсурдність, доводиться миритися навіть з тим, що суть справи нинішнього розгляду в суді полягає не у вирішенні питання про вчинення Росією геноциду проти українського народу (це аж надто кричуще питання розглядатиметься в рамках інших міжнародних процедур). Наразі мова поки що буде йти лише про доведення неправдивості твердження Росії про нібито вчинення Україною геноциду, бо саме цю версію агресор використав як підставу для повномасштабного вторгнення в суверенну державу.

Під час вересневого раунду слухань позицію України у Міжнародному суді ООН вирішили підтримати ще 32 країни, що долучилися до українського позову. Це всі країни-члени Євросоюзу, крім Угорщини, а також Ліхтенштейн, Велика Британія, Канада, Австралія та Нова Зеландія – наразі найбільша кількість країн, що доєдналися до однієї справи у цьому високому суді. Аргументи цих країн були заслухані 20 вересня. Тож залишилось сподіватись, що участь такої великої кіль-

кості держав дійсно може підсилити справу, враховуючи той факт, що мільйон українців виїхали за межі держави, убезпечуючи себе від війни, і отримали можливість свідчити за кордоном про російські злочини. Правозахисні організації, слідчі органи, інші типи суб'єктів, які провадять важливі дослідження на місцях, мають можливість узагальнювати інформацію та передавати її державним правоохоронним органам.

У середу 27 вересня 2023 року в Міжнародному суді ООН в Гаазі завершився попередній розгляд справи. Тепер суд повинен вирішити, чи має він юрисдикцію розглядати цей спір по-суті. Це може тривати кілька місяців. І якщо суд таки вирішить слухати справу, то сторони знову подаватимуть свої меморандуми і цей процес може затягнутися вже на роки. Україні доведеться терпляче доводити справу до логічного кінця, оскільки рішення на користь України допоможе Києву претендувати на майбутні репарації та відновлення справедливості.

Тим часом, доки провадились слухання, з боку голови Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні Еріка Мьосе було заявлено: «Наразі ми все ще не дійшли висновку, що відбувається геноцид в Україні. Ми прекрасно усвідомлюємо занепокоєння та звинувачення щодо цього злочину. Тож ми розслідуємо це крок за кроком. Зараз в нас немає достатніх доступних доказів для відповідності юридичній кваліфікації конвенції» [8].

Отже, питання про вчинення актів геноциду в Україні з боку Росії не сходить з порядку денного. Щоправда, каменем спотикання у винесенні остаточного юридичного висновку є положення про встановлення наміру злочинців знищити повністю чи частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. Задля

підбурювання до таких дій російська сторона широко вдається до геноцидної риторики. Міжнародні експерти зазначають, що в російських ЗМІ була низка заяв такого змісту. Однак під час військової агресії проти України російська пропаганда напрацювала цілий словесний «новояз» маскувальних слів задля викривлення реальності. Так, повномасштабна війна назагал трактується як локальна «спецоперація», а вбивства, катування та гвалтування називають «звільненням», «порятунком» та «денацифікацією». В такий спосіб кремлівська пропаганда намагається легітимізувати знищення цивільних українців та ракетні удари по об'єктах цивільної інфраструктури українських міст.

У обстановці масованої російської дезінформації багато важить підтримка справедливої боротьби українського народу за свободу й демократію на високому міжнародному рівні. Так, показовий акт на підтримку України відбувся під час візиту короля Сполученого Королівства та ще 14 країн Співдружності націй Карла III до Франції. У своїй промові, яку він виголосив 21 вересня перед Сенатом Франції у Люксембурзькому палаці, король запевнив у «непохитній рішучості» Сполученого Королівства та Франції побачити «тріумф» України: «Сьогодні, понад вісімдесят років, відколи ми пліч-о-пліч боролися за визволення Європи, ми знову стикаємося з невинуватою агресією на нашому континенті. Наша рішучість і наш альянс важливіші, ніж будь-коли. Ми разом з українським народом рішуче солідарні. Разом ми непохитні у своїй рішучості, що Україна переможе і що наші заповітні свободи переможуть» [21].

Отже, франко-британський союз допомоги Україні у війні знайшов у особі короля Карла III нового високого речника. Як то мовиться, «В добрий час».

Переломний момент світової історії

Російське повномасштабне вторгнення в Україну триває від 24 лютого 2022 року. Відтоді російські війська наносять авіаудари по ключових об'єктах військової і цивільної інфраструктури України, руйнуючи аеродроми, військові частини, нафтобази, заправки, церкви, школи й лікарні. Обстріли житлових районів ведуться із використанням артилерії, реактивних систем залпового вогню й балістичних ракет. Тим часом Збройні сили України не лише чинять ефективний опір, але й станом на серпень 2023 року звільнили понад 40 тисяч кв. км. окупованої з часу повномасштабного вторгнення території України. Це більше, ніж територія Молдови та трохи менше, ніж два Ізраїлі.

Станом на осінь 2023 року воєнна кампанія на території України перетворилася на невід'ємну складову частину міжнародного політичного ландшафту. Ряд західних країн, включаючи США, Велику Британію й країни ЄС засудили російські воєнні дії в Україні й посилили санкції стосовно Російської Федерації. Із свого боку Москва заперечує акт агресії й називає це «спеціальною операцією», спрямованою на «демілітаризацію» й «денацифікацію» українського суспільства. За цих передумов про припинення бойових дій з боку України не може бути й мови. Наша держава силою обставин поставлена в ситуацію «бути чи не бути», а це за умов триваючої окупації виключає саму допустимість можливого компромісу. Сподівання на мирну угоду за правління Путіна назагал не видається вірогідним.

Отже, агресія Росії проти України у найближчому майбутньому залишиться основним фактором, що впливатиме на розстановку сил у світі. Професіональний

розвідник і колишній директор Центру Карнегі в Москві Дмитро Тренін погоджується з цим положенням і відверто констатує: «Захід нині політично й ідеологічно виступає як єдине ціле. Росія і сучасний Захід – антагоністи. Нинішній конфлікт загрожує безпосереднім збройним зіткненням, аж до ядерної війни. Нормальні політичні й дипломатичні контакти заморожені або зведені до мінімуму, змістовний діалог зупинений; зберігаються лише лінії зв'язку на випадок надзвичайних ситуацій. Для Росії ця частина зовнішньополітичного поля – **зона гібридної війни**. Фундаментальний характер протистояння означає, що конфлікт буде тривати дуже довго» [15].

Про фундаментальні зрушення у стані світової суспільно-політичної думки засвідчує й ряд положень та оцінок під час низки міжнародних форумів, що відбулися восени 2023 року. Наразі вони констатують, що настав час відмовитися від прекраснодушних сподівань на вселенське торжество демократії в усьому світі, а натомість слід **перетнути ряд «червоних ліній», котрі тривалий час деформували адекватне сприйняття основних трендів сучасної міжнародної ситуації**. Як на мою думку, до невідкладного перетину таких «червоних ліній» слід віднести: 1) визнання факту закінчення періоду «пост-холодної війни» й переведення з боку Росії відносин із Заходом в гостру форму гібридної війни; 2) необхідність категорично відмовитися від поняття російсько-українського «двостороннього конфлікту» й визнати наявність повномасштабної агресії Росії проти України як виклику всьому «консолідованому Заходу»; 3) потребу широкого сприйняття міжнародною спільнотою факту геноциду українського народу, що здійснюється з боку путінського режиму Росії; 4) усві-

домлення «рашизму» як ідеології, політики й практики російської форми нацизму, що прикривається гаслом «антифашизму».

Перший висновок про закінчення періоду «пост-холодної війни» засновується на кумулятивному ефекті ряду факторів міжнародного порядку. На наявність гострої форми гібридної війни вказує, з одного боку, високий рівень російських варварських бомбардувань і цинічних злочинів проти людяності. З другого боку, наростає й ступінь воєнно-технічного залучення НАТО у допомозі Україні. По-третє, не варто також скидати з рахунку високий рівень демонтажу усього спектру зв'язків між Росією й країнами «консолідованого Заходу». Більше того, інтенсивність протистояння між цими двома таборами все зростає. Восени 2023 року воно перейшло у затяжний мітельшпіль, коли обидві сторони намагаються мобілізувати свою перевагу й накопичити резерви задля здобуття вирішальної переваги.

Важливим етапом в оцінці назрілої злови дня став виступ держсекретаря США Ентоні Блінкена 13 вересня 2023 року у Школі перспективних міжнародних досліджень Університету Джона Гопкінса. Висловлені ним положення стали своєрідною прелюдією наступної доповіді президента США Джо Байдена у стінах ООН 19 вересня. Саме про це йшлося у тексті прес-релізу Держдепу, де Блінкен ставив за завдання «поділитися думками адміністрації Байдена стосовно сили й цілей американської дипломатії в цей **історично переломний момент – кінець періоду «пост-холодної війни» й початок жорсткої конкуренції за визначення майбутнього** [5].

В лаконічному вигляді основні думки доповіді Блінкена зводились до того, що з початком повномасштабного

вторгнення Росії в Україну у 2022 році світ перейшов у нову епоху, в котрій авторитарні й ревізіоністські режими, насамперед Росія і Китай, будуть намагатися встановити свій світовий авторитарний порядок. І те, що нині переживає людство, це дещо більше, ніж перевірка на дієвість того порядку, що встановився після холодної війни: «Це кінець всьому. Це відбулося не водночас. І те, що привело нас до цього, стане предметом вивчення й дискусій на десятиліття вперед. Наростає розуміння того, що деякі з основних припущень, котрі визначали наш підхід до епохи після закінчення Холодної війни більше не є актуальними. Десятиліття відносної геополітичної стабільності поступилися місцем все активнішій конкуренції з авторитарними й ревізіоністськими державами. Агресивна війна Росії в Україні являє собою найбільш гостру й актуальну загрозу міжнародному порядку, закріпленому в Статуті ООН» [2].

Посилилася боротьба між Росією та Заходом за вплив на «світову більшість» – масив країн «глобального Півдня». Той же Дмитро Тренін – нині провідний науковий співробітник Національного дослідницького інституту світової економіки й міжнародних відносин ім. Є.М. Примакова – з жалем констатує: «Економічна система сучасного світу в основному управляється західними глобалістськими силами. У світовому інформаційному середовищі ліберально-імперський Захід також поки що домінує. Багато із де-факто нейтральних країн голосують на Генеральній асамблеї ООН та в інших міжнародних організаціях на підтримку антиросійських резолюцій, підготовлених західними урядами. Більше того: багато із держав, що відмовилися приєднатися до санкцій, змушені на практиці враховувати обмеження, накладені Сполученими Штатами

і їхніми союзниками, щоб уникнути вторинних санкцій уже проти своїх країн» [15].

Положення Треніна про якийсь диктат «ліберально-імперського Заходу» не витримує критики. Так, позицію США щодо вагової нині частини нових нейтральних держав світу виклав президент Джо Байден під час виступу на 78-й сесії Генеральної асамблеї ООН. Зокрема він заявив: нині ми переживаємо «переломний момент світової історії», коли людство як ніколи усвідомило, що «жодна нація не може поодиноці впоратися з викликами сьогодення», а тому Сполучені Штати беруть на себе обов'язок «працювати з державами кожного регіону» й утверджувати спільне бачення майбутнього, «де конфлікти вирішуватимуться мирним шляхом і країни зможуть прокладати власний курс».

У цей безпрецедентний момент, заявив Джо Байден, Сполучені Штати й надалі залишатимуться найбільшим донором гуманітарної допомоги. Водночас США не можуть погоджуватися з усім тим, що здатне підірвати наріжний камінь міжнародної безпеки: «Після більш ніж 50-річного прогресу в рамках Договору про нерозповсюдження ядерної зброї Росія розриває давні угоди про контроль над озброєннями, в тому числі оголошує про призупинення дії нового договору СНО та вихід із Договору про звичайні збройні сили в Європі. Я вважаю це безвідповідальним, і це робить увесь світ менш безпечним» [3].

Наразі в доповіді Байдена була засуджена практика порушення принципів світового порядку з боку Північної Кореї та Ірану. Одночасно були проголошені священними певні принципи міжнародної системи: «Суверенітет, територіальна цілісність, права людини – це основні положення Статуту ООН, основи мирних відносин між

націями, без яких ми не можемо досягти жодної з наших цілей» [3].

Другий висновок нашого дослідження полягає в необхідності визнати наявність повномасштабної агресії Росії проти України зримим викликом всьому «консолідованому Заходу». Тим самим ми відмовляємося від некоректного поняття російсько-українського «двостороннього конфлікту». На цій позиції Україна завжди наполягала й відстоювала її на міжнародному рівні, хоча й не завжди знаходила належну підтримку: знаходилося багато прихильників «зрозуміти Путіна» – так званих путінферштеерів.

Нині питання про якийсь «воєнний конфлікт» між Україною і Росією, де могло б йтись про зіткнення інтересів і поглядів нібито двох рівноправних сторін, рішуче відкидається президентом США Джо Байденом: адже «тільки Росія – тільки Росія несе відповідальність за цю війну. Тільки Росія має силу негайно припинити цю війну. І тільки Росія стоїть на заваді миру, тому що ціна миру для Росії – це капітуляція України, території України та дітей України». Росія вважає, продовжує Байден, що світ втомиться й полишить Україну наодинці, дозволить Росії жорстоко поводитися з Україною. І тоді перед усім світом постане проблема: якщо ми відмовимося від основних принципів Хартії ООН «зادля втихомирення агресора, чи може будь-яка держава – член цього органу – бути впевнена у власній захищеності? Якщо ми дозволимо розділити Україну, чи буде незалежність будь-якої держави в безпеці»? [3].

Отже маємо констатувати: війна проти України з самого початку 2014 року переросла рамки двосторонніх російсько-українських відносин і стала викликом не лише «консолідованому Заходу», але й усій світовій

співдружності. Ось чому в залі ООН і прозвучав заклик до усіх країн світу – підтримати хоробрий народ України, який прагне досягти дипломатичного рішення, захищаючи свій суверенітет, територіальну цілісність і свободу. Така підтримка, на переконання Джо Байдена, є не лише інвестицією в майбутнє України, а й у майбутнє кожної країни, котра прагне жити у світі, де пануватимуть права і принципи ООН. У цій переломній точці історії, вважає президент США, об'єднаними зусиллями усіх чесних людей слід «зігнути дугу історії на благо світу».

Покласти край геноциду українського народу

Третій висновок цього дослідження націлений на досягнення результату щодо усвідомлення широкою міжнародною спільнотою факту геноциду українського народу, здійснюваного з боку путінського режиму Росії. Здавалось би – це питання в основному з'ясоване і залишається лише належним чином задокументувати й оформити його офіційно як позов до авторитетного міжнародного трибуналу на зразок Нюрнберзького.

В цьому напрямі були здійснені певні політичні кроки. Так, у грудні 2022 року Комітет Сенату США із міжнародних відносин підтримав резолюцію щодо визнання дій Росії у війні проти України геноцидом українського народу. У квітні 2023 року Парламентська асамблея Ради Європи визнала геноцидом депортацію та насильницьке переміщення українських дітей на територію Росії. Згодом, 22 травня, Парламентська асамблея НАТО одностайно визнала злочини Росії проти України геноцидом, а терористичний режим у Росії – рашизмом.

Генеральний прокурор України Андрій Костін із свого боку заявив про наявність тисячі фактів воєнних зло-

чинів, скоєних російськими військовими в Україні. Багато з них несуть на собі ті п'ять ознак, які підтверджують факт скоєння геноциду. До таких відносяться: 1) позбавлення життя членів національної, етнічної, расової та релігійної групи; 2) заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень; 3) створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) скорочення дітонародження або запобігання йому в такій групі; 5) насильницька передача дітей з однієї групи в іншу. Костін наголосив, що в цьому переліку немає того, чого б не вчиняли представники РФ на території України. Уже на кінець 2022 року правохоронцями було зафіксовано понад 300 фактів, які підпадають під визначення геноциду. Зокрема Костін наголосив, що «у магістральному провадженні щодо геноциду українського народу фігурують російські пропагандисти, чиї витвори є прикладом ідеологічного підґрунтя геноциду... у цій справі є імена тих, хто слідував настановам Путіна та його пропагандистів безпосередньо» [12].

Велику роботу щодо виявлення факту геноциду покликана здійснити Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні при Раді ООН з прав людини, включаючи підбурювання до геноциду в російських медіа. У своїй найновішій усній доповіді від 25 вересня 2023 року голова комісії Ерік Мьозе зазначив, що впродовж другого року агресії міжнародні комісари продовжують і надалі знаходити численні докази воєнних злочинів, скоєних російськими збройними силами в Україні, «у тому числі незаконні атаки із застосуванням вибухової зброї, атаки, що завдають шкоди цивільному населенню, катування, сексуальне та гендерно зумовлене насильство, а також напади на енергетичну інфра-

структуру». Розслідування комісії свідчили про широке і систематичне застосування тортур російськими збройними силами, численні факти гвалтування та вчинення сексуального насильства над жінками віком від 19 до 83 років. Комісія також продовжує розслідувати окремі ситуації, «пов'язані із ймовірним вивезенням російською владою неповнолітніх без супроводу дорослих до Російської Федерації», а також висловлює жаль з приводу відсутності ясності та прозорості щодо обсягу, обставин та категорії вивезених дітей» [17].

Судження Еріка Мьозе на кшталт «ймовірного вивезення дітей», або ще нібито «відсутності ясності та прозорості» щодо вивезення дітей викликають здивування та розчарування з української сторони. Досить навести оцінку президента України Володимира Зеленського про те, що ніколи раніше масові викрадення й депортації не були частиною державної політики», а сьогодні Росія масово вдається до такої тактики: «Ми знаємо імена десятків тисяч дітей й маємо свідчення про сотні тисяч інших, викрадених Росією на окупованих територіях України, а потім депортованих. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Путіна за цей злочин. Ми намагаємось повернути дітей додому, але час іде. Що з ними буде? Цих дітей в Росії навчають ненавидіти Україну, а усі зв'язки з їхніми сім'ями розірвані... Це явний геноцид» [1].

Отже, постала проблема створення міжнародного трибуналу для розгляду як самого злочину агресії проти України, так і злочинів проти людяності. В контексті реалізації цієї проблеми 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд в Гаазі (МКС) видав ордер на арешт Володимира Путіна за звинуваченням його в незаконній депортації тисяч дітей з України. Також ордер

на арешт був виданий на дитячого омбудсмена Марію Львову-Белову. Нехай у Кремлі поспішили заявити, що Російська Федерація не визнає юрисдикції МКС, а тим більше вважають його рішення «нікчемними», однак страх Путіна щодо його можливого арешту за виданим ордером уже заблокував вірогідність значної частини його поїздок за кордон.

Виходячи з цих обставин, сприйняття прес-релізу Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні при Раді ООН з прав людини, а також усного виступу Еріка Мьозе викликає, як на мене, неоднозначне враження. З одного боку, «комісія занепокоєна наявністю подальших численних доказів **воєнних злочинів**, скоєних російськими збройними силами в Україні». Так само, з другого боку, численні розслідування щодо «нападів на цивільне населення, катувань, сексуального та гендерно зумовленого насильства» допомагають з'ясувати характер **злочинів проти людяності**. Однак, по-третє, коли справа доходить про визнання **злочину геноциду** проти українського народу, то формулювання комісії стають надто обережними й назагал невиразними: «Комісія також занепокоєна звинуваченнями у скоєнні геноциду в Україні. Наприклад, деякі висловлювання, що лунають у російських державних та інших засобах масової інформації, можуть становити злочин підбурювання до геноциду» [9].

Відразу напрошується запитання: чи комісія занепокоєна численними **фактами** геноциду, чи то вона «занепокоєна **звинуваченнями** у скоєнні геноциду»? Різниця, що не говори, разюча. І це при тому всьому, що «Комісія ще раз висловлює свою глибоку занепокоєність масштабами і тяжкістю порушень», однак все це якось не надихає на оптимістичне бачення перспективи.

Особливо коли раз по раз «Комісія висловлює жаль з приводу того, що всі повідомлення, адресовані Російській Федерації, залишаються без відповіді» [17].

Відтак діяльність шановної Комісії в оцінці дій російських насильників поки що викликає низку застережень, оскільки численні факти підбурювання до геноциду вочевидь засвідчують, що Росія налаштована на вчинення подальших злочинів. Саме про це нагадав постійний представник України у міжнародних організаціях у Відні Євген Цимбалюк: «Поки російські дипломати цинічно закликають до діалогу без емоцій у рамках ОБСЄ, російські солдати без емоцій катують до смерті цивільних на окупованих територіях. Те саме стосується зґвалтувань та сексуального насильства, скоєних росіянами... І, на відміну від російських дипломатів, жертви сексуального насильства не мають такого привілею, як процедурне застереження» [16].

Український посол також засудив спроби Росії прикрити власні злочини нібито «боротьбою з неонацизмом» та історичними маніпуляціями. За його словами, підбурювання до геноциду та кампанія дегуманізації в РФ, посилення на «історичні землі» та «єдиний народ», знищення інакодумців та придушення протестів, викрадення та депортація дітей, перевиховання та фільтрація, масові поховання та катування цивільного населення, поділ людей на «наших і не наших» – «це яскраві свідчення чуми, яка, як ми всі думали, залишилася в минулому». Наразі ця чума – в російському домі.

Ідеологія та практика здійснення Росією геноциду є настільки самоочевидними, вважає всесвітньо відомий американський історик Тімоті Снайдер, що не викликають жодних додаткових запитань. Навіть коли прискіпливо дотримуватися правових норм. Геноцид –

це звісно юридичний термін, визначення якого складається з двох частин. По-перше, має бути намір вчинити геноцид. Тобто, слід довести, що у Росії був намір не просто вести війну, а що вона свідомо прагнула знищити українську націю або повністю, або частково. По-друге, термін «геноцид» визначає п'ять зазначених нами вище категорій, за яких можлива така кваліфікація – від вбивства представників національної групи до депортації дітей. Усі п'ять категорій злочинів Росією здійснені. А до того ще варто додати й блокування експорту українського продовольства, численні спроби зруйнувати енергетичну систему та обвалити українську економіку – тобто створити умови, несумісні з життям людей.

Тімоті Снайдер додає ще один, шостий показник, називаючи його «показником постмодерну»: «Йдеться про підхід, коли суспільство «перевантажують геноцидом». Коли люди бачать так багато доказів геноциду і у словах, і у справах, то починають сумніватися, чи насправді є геноцидом те, що відбувається. Я розумію, що цей, останній показник звучить парадоксально, але це саме те, що ми бачимо сьогодні. Нині проблемою є не брак доказів геноциду, а те, що доказів занадто багато. Ми перевантажені доказами як вчинення, так і намірів скоїти геноцид. І це перевантаження веде нас у замкнене коло, у якому з кожним обертом підвищуються стандарти визнання геноциду, бо те, що скоюється, стає звичним, і здається, воно вже не досягає рівня, коли можна визначити геноцид. Цей цикл може повторюватися нескінченно довго, із постійним підвищенням рівня, за яким визнається геноцид» [19].

У розумінні кремлівських верховод немає України, немає українців, немає української мови та культури. Є лише Росія, а тому українці назагал мають стати

росіянами, або бути знищеними. Саме ці ідеї нав'язують широкій громадськості російські ЗМІ, саме подібні геноцидальні заяви регулярно робить Путін та його поплічники. Вдаючись до історичних паралелей, Тімоті Снайдер нагадує: Гітлер у «Mein Kampf» доводив, що євреям у Німеччині немає місця, бо це не їхня земля. Так само Путін і російська пропаганда силкуються довести, що справжні господарі на цій землі – це росіяни. Українці ж, будімо, є чужинцями на цій землі, до того ж вони є прислужниками міжнародної змови, котрі нібито догоджають якимось своїм господарям. Усіх цих чужинців-українців, мовляв, слід винищити, і тоді на світі встановиться природній порядок.

Саме так сприймають настанови Путіна його поплічники. Депутат російської Держдуми Олексій Журавльов у свій час заявляв, що для «денацифікації» необхідно знищити два мільйони українців. Депутат Держдуми від «Єдиної Росії» Олег Матвейчев заявив про необхідність ліквідації понять «Україна» і «українці». Заступник голови Ради безпеки Російської Федерації Дмитро Медведев заявив, що через два роки України взагалі не буде на карті світу. Голова Роскосмосу Дмитро Рогозін закликав «покінчити з Україною». Чи ж варто тоді дивуватися, коли колабораціоніст, так би мовити «народний губернатор ДНР» Павло Губарев проголосив: «Нам очень важно создать образ врага. Это русские люди, в которых вселился бес. Мы идем их не убивать, мы хотим их убедить. Но если вы не хотите, чтобы мы вас убеждали, мы вас убьем. Хотя миллион, хоть 5 млн, хоть всех уничтожим, пока вы не поймете, что вы бесноватые и вам надо лечиться». Навіть серед російських обивателів став звичним вислів: «украинцев нужно

уничтожать как евреев», а відтак Росія невдовзі простягнеться «от Москвы до Мюнхена» [18].

За цими словами слідує геноцидна практика. Виступаючи 20 вересня 2023 року на Міністерському засіданні Ради Безпеки ООН, державний секретар США Ентоні Блінкен навів шокуючий приклад російського геноциду в дії. Йдеться про українське село Ягідне, яке уже увійшло в епос визвольної війни українського народу проти путінської навали під назвою «Концтабір Ягідне», або ще «Підвал смерті». Як переповідають свідки трагедії, російські військові захопили це село у перші ж дні вторгнення. Вони ходили від дому до дому, брали жителів під варту із загрозою застосування зброї та відводили їх у місцеву початкову школу, де російські військові обладнали командний пункт. Потім солдати загнали більше 300 мирних громадян – в основному жінок, дітей і стариків, – у підвал, непридатний для проживання людей; в ньому було всього декілька кімнат без вікон, без вентиляції, без водопроводу. Солдати утримували там жителів впродовж 28 днів підряд, використовуючи їх як живий щит, перед тим як утікати, коли захисники України прибули, щоб звільнити населений пункт.

Ентоні Блінкена потрясло те, що люди «були притиснуті один до одного так щільно, що ледве могли дихати. Там не було місця, щоб сісти, не кажучи вже щоб лягти. Коли вони кричали своїм загарбникам, що люди хворі й потребують медичної допомоги, російський солдат у відповідь гукнув: «Хай помирають». На стінах підвалу ув'язненими були написані списки тих, кого росіяни вбили, і тих, хто помер уже в підвалі: «Найстаршій жертві було 93 роки, а наймолодшій – 6 тижнів. Росіяни дозволили виносити тіла лише один раз на день, тому діти, батьки, чоловіки й жінки були змушені годинами

перебувати поряд із трупами своїх близьких... Це те, що відбулося лише в одному населеному пункті України. Є багато таких подібних випадків... Це те, через що українські сім'ї проходять кожен день. Це те, що вони пережили за 574 дні цього повномасштабного вторгнення. Це те, що їм доведеться переживати завтра й післязавтра, допоки Росія веде свою жорстоку війну, котра, як то проголосив з самого початку президент Путін, спрямована на те, щоб стерти Україну з карти світу як суверенну країну і відновити утрачену імперію Росії» [4].

Рашизм: нацистська практика в дії

Отже, **четвертий висновок** полягає в тому, що ідеологічні засади «руського мира» складає рашизм. Сутність цієї ідеології чітко визначена у статті 2 Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» № 2265-IX від 22 травня 2022 року: **«Політичний режим** Російської Федерації є нацистським за своєю суттю і практикою та ідеологічно наслідує націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим».

Ще раз слід нагадати, що з огляду на нацистську загрозу з боку Росії, котра нависла над Україною, Верховна Рада України ухвалила відповідну постанову з метою поширення терміну «рашизм» та широкого сприйняття його світовою спільнотою. За цим кроком мають назріти більш рішучі заходи, адже результати російської агресії проти України й заподіяні агресором звірства уже важко піддаються раціональному осмисленню.

Які ще свідчення потрібні, щоб упевнитися в практичній реалізації росіянами своїх рашистських настанов на повне знищення України з лиця землі? Адже сьогодні маємо справу із країною-агресором, яка до цього часу посідає постійне місце в Раді Безпеки ООН! Й донині, як на цьому наголосив Блінкен, «президент Путін робить ставку на те, що коли він буде продовжувати нарощувати насилля, якщо він буде демонструвати готовність завдавати достатню кількість страждань значній кількості людей, тоді світ поступиться своїми принципами й Україна перестане захищатися. Але українці не здаються, позаяк вони бачили, яким стане життя, якщо лиш вони підкоряться російському контролю. Це той підвал у Ягідному. Це сім'ї, у котрих віднімають дітей і депортують їх у Росію, дітей відбирають у батьків й відправляють дуже далеко. Це руїни Маріуполя. Це братські могили в Бучі!». А назагал – оце і є той «русский мир» яким Путін хоче «ощасливити» зону російського впливу [4].

Результати такого «ощасливлення» волають про невідворотність покарання. Характерна реакція одного з чоловіків на вбивство його родини: «Спершу я хотів помсти, а зараз хочу праведного суду над вбивцями». І він лише один із мільйонів потерпілих від агресора. Так, за даними Мінекономіки України станом на літо 2023 року за межами Батьківщини вимушено перебувало 6,2 мільйонів людей, які виїхали з моменту повномасштабного вторгнення. На прихисток цього контингенту українців Європа уже витратила 43 мільярдів євро. Але є ще понад 5 мільйонів внутрішніх переселенців в Україні, перед якими гостро стоїть проблема – як пережити наступаючу зиму 2023/2024 року із можливими руйнуваннями електро- та теплових мереж [11].

Усі ці поневіряння відбилися й на політичній психології українського суспільства, у ставленні людей до потенційного кримінального розслідування злочинів

колабораціонізму. Соціологи зазначають, що станом на серпень 2023 року 83% громадян України тепло ставились до жителів окупованих у 2022 році територій Херсонської та Запорізької областей (котрі зримо засвідчували свою українську ідентичність). Однак ставлення громадян України до жителів окупованих у 2014 році територій – значно прохолодніше: щодо жителів Криму 47%, а щодо жителів окупованих у 2014 році окремих районів Донецької та Луганської областей ще менше – 22%. Позиція громадян України зрозуміла – 90% із них вважають неприйнятними вимоги РФ щодо визнання окупованих нею районів України російськими територіями в обмін на припинення агресії. Усі ми сподіваємося на неминучість Гаазького трибуналу над злочинцями не лише російського походження, але й над деякими громадянами України. Тож, судячи з усього, проблема колабораціонізму рано чи пізно набуде широкого звучання [10].

Перспектива можливого «нового Нюрнбергу» щодо російських злочинців та їх прихвостнів-колаборантів актуалізувала наш все зростаючий інтерес до творчих напрацювань Ганни Арендт, Теодора Адорно та Карла Ясперса. Акцентуючи увагу на пріоритетності права, не слід зневажати в той же час філософсько-моральне потрактування факту злочинів проти людяності, відповідальності за скоєне та можливості спокутування гріхів. Звісно, жодного із цих західних авторів не слід підносити до рівня ікони, однак їхній вклад в опрацювання концепції тоталітаризму, злочинів проти людяності й політичної відповідальності за геноцид, врешті-решт критики системи організованої лжі в політиці – уже неможливо ігнорувати чи витиснути за межі політичної філософії.

Українське суспільство покладає надію на те, що міжнародне співтовариство широко приєднається до визнання діючого політичного режиму Росії злочинним, самої Російської Федерації – державою-терористом. Всі ті злочинні дії, вчинені органами держави-терориста та її політичним і військовим керівництвом під час повномасштабної збройної агресії РФ проти України – слід осудити як геноцид українського народу, освячений ідеологією рашизму. Верховна Рада України також звертається до держав світу із закликом об'єднати зусилля для подолання загроз, що становлять для миру й безпеки діючий політичний режим РФ, культивована ним ідеологія і практика рашизму.

Світ має усвідомити, що в основі рашизму, який уже цілком сформувався в офіційну ідеологію, лежить заперечення «сили права» й утвердження «права сили», неповага до суверенітету сусідів і самоствердження через свавілля та насильство. З одного боку, рашизм відрізняє агресивна ненависть до інших людей. З другого боку, в першоосновах рашизму закладена лицемірна ідеологія «богообраності росіян», сповідувана Російською православною церквою. Назагал рашизм є еклектичною сумішшю великодержавного шовінізму, ностальгії за радянським минулим і мракобісного православ'я. Віддаючи перевагу примітивним маніпуляціям, рашизм відкидає демократичні процедури, зневажає особистість та придушує етнічні меншості. Рашизм маскується під антифашизм однак несе в собі фашистську сутність. Щоправда, на відміну від тоталітарних диктатур Гітлера і Сталіна, рашизм зорієнтований на пасивність, а не активність мас.

Назагал, як зазначив на прес-конференції 23 квітня 2022 року президент України Володимир Зеленський,

поняття «рашизму» буде введене в книжки з історії для вивчення учнями в школі. Нинішнє покоління української молоді на практиці переконується в тому, що рашизм є ідеологічною основою політики путінізму, яка передбачає знищення українства як національної спільноти. Саме тому вустами молоді поетеси Анастасії Дмитрук ще в 2014 році було проголошено: «Нікогда мы не будем братьями».

І нехай буде так!

Список посилань

1.Владимир Зеленский: только солидарность может гарантировать справедливый мир для всех. URL: <https://news.un.org/ru/story/2023/09/14444912>

2.В США заявили об окончании эпохи. URL: <https://politics.comments.ua/news/foreign-policy/v-ssha-zayavili-ob-okonchanii-epohi-718092.html>

3.Виступ Президента Байдена на 78-й сесії Генеральної асамблеї ООН. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/remarks-by-president-biden-before-the-78th-session-of-the-united-nations-general-assembly-new-york-ny/>

4.Выступление Государственного секретаря Энтони Блинкена на Министерском заседании Совета Безопасности ООН по Украине. URL: <https://www.state.gov/translations/russian/выступление-государственного-секре-53>.

5.Госсекретарь Блинкен: о силе и целях американской дипломатии в новую эпоху. URL: <https://ru.usembassy.gov/ru/secretary-blinken-outlines-the-power-and-purpose-of-american-diplomacy-in-a-new-era-in-speech-at-johns-hopkins...>

6.Див.: Голос України від 13.05.2023 – № 96; Урядовий кур'єр від 13.05.2023 – № 96; Офіційний вісник України від 25.05.2023 – 2023 р., №50, стор.7, стаття 2786, код акта 118363/2023

7.Див.: Ткаченко В. Україна – Росія: на рубежі геополітичного розлому. Наукова публіцистика. К., 2022, 440 с.; Ткаченко В. Якуба В. Війни історичної пам'яті: «never more» чи «если надо – повторим»? (начерки історичної політики Росії». К., 2021, 343 с.; Ткаченко В. Наративи історичної пам'яті в політичному транзиті України та

Росії. К., 2021, 144 с.; Ткаченко В. Україна – Росія: на сконі «пропащого часу». К., 2018, 560 с.; Ткаченко В. Україна: в пошуку ідентичності (Нариси політичної освіти). К., 2018, 560 с.; Ткаченко В. Україна: Quo Vadis? – Куди йдемо? К., 2017, 424 с.; Ткаченко В. Украина: беспутье агрессора. К., 2016, 432 с.

8.Дячук К. Комісія ООН знову не побачила доказів геноциду в Україні. URL: <https://imi.org.ua/news/komisiya-oon-znovu-ne-pobachyla-dokaziv-genotsydu-v-ukrayini-i55127>

9.Комісія ООН з розслідування порушень в Україні виявляє подальше систематичне та поширене застосування тортур та невивіркових нападів, що завдають шкоди цивільному населенню. URL: ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/20230925-PR-COI-UA.pdf

10.Липчанський М. Українці оцінили своє ставлення до жителів ОРДЛО та Криму. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4617572-ukraints-otsinyly-svoie-stavlennia-do-zhyteliv-ordlo-ta-krymu>

11.Мінекономіки назвало число українців за кордоном. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4613025-minekonomiky-nazvalo-chyslo-ukraintsiv-za-kordonom>

12.Прокурор назвав п'ять ознак, які підтверджують, що дії армії РФ є геноцидом. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20221102-genprokuror-bazvav-pyat-oznak-yaki-pidtvverdzhuyut-shho-diyi-armiyi-rf-v-ukraini-ye-genocydom/>

13.URL:<https://tsn.ua/ato/rashizm-ce-ponyattya-yake-bude-v-istorichnih-knizhkah-v-umovnih-vikipediyah-zalishitsya-na-urokah-zelenskiy-2044717.html>

14.Справа за позовом України у Міжнародному суді ООН: чому суд у Гаазі не про вчинення Росією геноциду. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sprava-za-pozovom-ukrayiny-u-mizhnarodnomu-sudi-oon-32594420.html>

15.Тренин Д.В. Не «против», а «за» // Россия в глобальной политике 2023/ Т.21. № 5. С.56-68. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/ne-protiv-a-za/>

16.Україна вимагає від ОБСЄ доєднатися до розслідування дій росЗМІ щодо підбурювання до геноциду. URL: <https://detector.media/infospace/article/217428/2023-09-28-ukraina-vymagaie-vid-obsie-doiednatysya-do-rozsliduvannya-diy-rozsmi-shchodo-pidburuvannya-do-genocidu>

17.Усна доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідуванням порушень в Україні. URL: ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/cuiukraine/20230923-Oral-Update-IICIU-UA.pdf

18. «Хоть всех уничтожим»: террорист из «ДНР» призвал убивать украинцев миллионами (видео). URL: <https://www.unian.net/war/hot-vseh-unichtozhim-terrorist-iz-dnr-prizval-ubivat-ukraincev-millionami-video-12008616.html>

19. 6 доказів того, що Росія планує геноцид. Лекція Тімоті Снайдера. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/23/7149219/>

20. Речь Владимира Путина о начале вторжения на Украину. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/речь-Владимира-Путина-щ-начале-вторжения-на-Украину>

21. Allocution de sa majesté le roi Charles III. URL: https://www.senat.fr/fileadmin/Evenements/2023/Visite_Charles_III/Livret_Discours_du_Roi.pdf

References

1. Vladimir Zelensky: only solidarity can guarantee a just peace for all. URL: <https://news.un.org/ru/story/2023/09/14444912>

2. The USA announced the end of an era. URL: <https://politics.comments.ua/news/foreign-policy/v-ssha-zayavili-ob-okonchanii-epohi-718092.html>

3. President Biden's speech at the 78th session of the UN General Assembly. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/remarks-by-president-biden-before-the-78th-session-of-the-united-nations-general-assembly-new-york-ny/>

4. State Secretary Anthony Blinken's speech at the Ministerial meeting of the UN Security Council for Ukraine. URL: <https://www.stage.gov/translations/russian/выступление-государственно-секре-53>

5. Secretary of State Blinken: about the strength and goals of American diplomacy in the new era. URL: <https://ru.usembassy.gov/ru/secretary-blinken-outlines-the-power-and-purpose-of-american-diplomacy-in-a-new-era-in-speech-at-johns-Hopkins...>

6. See: Voice of Ukraine dated 13.05.2023 – No. 96; Government Courier dated 13.05.2023 – No. 96; Official Gazette of Ukraine dated 25.05.2023 – 2023, No. 50, p. 7, article 2786, act code 118363/2023

7. See: Tkachenko V. Ukraine – Russia: on the verge of a geopolitical rift. Scientific journalism. K., 2022, 440 p.; Tkachenko V. Yakuba V. Wars of historical memory: «never more» or «if necessary, let's repeat»? (outlines of the historical policy of Russia». K., 2021, 343 p.; Tkachenko V. Narratives of historical memory in the political transit of Ukraine and Russia. K., 2021, 144 p.; Tkachenko V. Ukraine – Russia: on the decline «lost time». K., 2018, 560 p.; Tkachenko V. Ukraine: in search of identity Essays on political education). K., 2018, 560 p. ; Tkachenko V. Ukraine: Quo Vadis? – Where

are we going? K., 2017, 424 p.: Tkachenko V. Ukraine: the path of the aggressor. K., 2016, 432 p.

8. Dyachuk K. The UN Commission again did not see evidence of genocide in Ukraine. URL: <https://imi.org.ua/news/komisiya-oon-znovu-ne-pobachyla-dokaziv-genotsydu-v-ukrayini-i55127>

9. The UN Commission for Investigation of Violations in Ukraine reveals further systematic and widespread use of torture and indiscriminate attacks that harm the civilian population. URL: ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/20230925-PR-COI-UA.pdf

10. M. Lypchanskyi. Ukrainians assessed their attitude towards the residents of ORDLO and Crimea. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4617572-ukraintsi-otsinyly-svoie-stavlennia-do-zhyteliv-ordlo-ta-krymu>

11. The Ministry of Economy named the number of Ukrainians abroad. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4613025-minekonomiky-nazvalo-chyslo-ukraintsiv-za-kordonom>

12. The prosecutor named five signs that confirm that the actions of the Russian army are genocide. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20221102-genprokuror-bazvav-pyat-oznak-yaki-pidтверdzhuyut-shho-diyi-armiyi-rf-v-ukraini-ye-genocydom/>

13. URL: <https://tsn.ua/ato/rashizm-ce-ponyattya-yake-bude-v-istorichnih-knizhkah-v-umovnih-vikipediyah-zalishitsya-na-urokah-zelenskiy-2044717.html> 14. The case of Ukraine's lawsuit at the UN International Court of Justice: why the court in The Hague is not about the commission of genocide by Russia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sprava-za-pozovom-ukrayiny-u-mizhnarodnomu-sudi-oon-32594420.html>

15. Trenin D.V. Not «against», but «for» // Russia in global politics 2023, T.21. No. 5. P.56-68. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/ne-protiv-a-za/>

16. Ukraine demands from the OSCE to join the investigation of the actions of mass media regarding incitement to genocide. URL: <https://detector.media/infospace/article/217428/2023-09-28-ukraina-vymagaie-vid-obsie-doiednatysya-do-rozsliduvannya-diy-rozsmi-shchodo-pidburuvannya-do-genocidu>

17. Oral report of the Independent International Commission investigating violations in Ukraine. URL: ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/cuiukraine/20230923-Oral-Update-IICIU-UA.pdf

18. «We will destroy everyone»: a terrorist from the «DNR» called for the killing of millions of Ukrainians (video). URL: <https://www.unian.net/war/hot-vseh-unichtozhim-terrorist-iz-dnr-prizval-ubivat-ukraincev-millionami-video-12008616.html>

19. 6 proofs that Russia is planning genocide. Lecture by Timothy Snyder. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/23/7149219/>

20. Vladimir Putin's speech about the beginning of the invasion of Ukraine. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/rech-Vladimyra-Putina-sh-nachale-vtorzheniya-na-Ukraine>

21. Allocution de sa majesté le roi Charles III. URL: https://www.senat.fr/fileadmin/Evenements/2023/Visite_Charles_III/Livret_Discours_du_Roi.pdf

Vasyl TKACHENKO, doctor of historical sciences, professor, Corresponding member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of the World of the history of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv).

E-mail: vasyl.tkachenko@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1953-1808

Rashysm: license for genocide

Abstract. *On May 2, 2023, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Resolution «On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the use of the ideology of racism by the political regime of the Russian Federation, condemnation of the foundations and practices of racism as totalitarian and misanthropic.» A feature of the mentioned document was the introduction of the term «racism» into scientific, professional and colloquial discourses as a definition of a new type of totalitarian ideology and practice. Racism as a phenomenon is based on the traditions of Russian chauvinism and imperialism, the practices of the communist regime of the USSR and National Socialism (Nazism).*

In its Statement, the Verkhovna Rada of Ukraine condemns the Russian Nazi totalitarian regime of President V. Putin as criminal, and calls to recognize the Russian Federation as a terrorist state that carries out a policy of genocide of the Ukrainian people. Therefore, in the eyes of the people of Ukraine,

the Russian Putin regime became the sponsor-protector of a new reactionary and misanthropic ideology – racism.

For now, we state: in our time, the ideology and practice of the Russian variety of Nazism, masquerading as anti-fascism, has been formed. What are its specific, distinctively Russian features is a matter of separate meticulous consideration, to the realization of which a number of steps were taken in this study as well.

In my opinion, sooner or later, but objectively, the problem of considering the blatant facts of genocide committed by the Russian Federation against the Ukrainian people in the UN International Court of Justice (UN IC), the main judicial body of the United Nations, will arise. So far, on February 26, 2022, Ukraine submitted to the Secretariat of the International Court of Justice of the United Nations an application to initiate a case against the Russian Federation on the issue of interpretation, application and implementation of the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. For now, it will only be about proving the falsity of Russia's claim that Ukraine allegedly committed genocide, because it was this version that the aggressor used as a basis for a full-scale invasion of a sovereign state.

Meanwhile, as of the fall of 2023, the military campaign on the territory of Ukraine has turned into an integral part of the international political landscape. Moreover, Russia's aggression against Ukraine will remain the main factor influencing the balance of power in the world in the near future.

In the fall of 2023, a number of international forums were held. They testified to a number of fundamental shifts in the perception of racism by world socio-political opinion. In particular, they state that it is time to give up the high-minded hopes for the universal triumph of democracy around the world, and instead mobilize the forces of goodwill and cross a number of «red lines» that for a long time deformed the adequate perception of the main trends of the modern international

situation. If we summarize what has been said, then, first of all, it is necessary to recognize the fact of the end of the «post-cold war» period and to recognize that Russia's relations with the West have now turned into an acute form of hybrid war. Secondly, the concept of a Russian-Ukrainian «bilateral conflict» should be categorically abandoned and the presence of full-scale Russian aggression against Ukraine should be recognized, which poses a challenge to the entire «consolidated West». Thirdly, the time has come for the international community to widely acknowledge the fact of the genocide of the Ukrainian people, which is being carried out by the Putin regime in Russia. Fourthly, the need for widespread recognition of «racism» as the ideology, politics and practice of the Russian form of Nazism, masked by the slogan of «anti-fascism», is ripe.

It is significant that in September 2023, in the hall of the United Nations, US President Joe Biden called on all countries of the world to support the brave people of Ukraine, who strive to reach a diplomatic solution, protecting their sovereignty, territorial integrity and freedom. This call was a logical continuation of a number of other political steps already taken. Thus, in December 2022, the US Senate Committee on International Relations supported a resolution recognizing Russia's actions in the war against Ukraine as genocide of the Ukrainian people. In April 2023, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe recognized the deportation and forcible transfer of Ukrainian children to the territory of Russia as genocide. Subsequently, on May 22, the NATO Parliamentary Assembly unanimously recognized Russia's crimes against Ukraine as genocide, and the terrorist regime in Russia as racism.

The Independent International Commission for the Investigation of Violations in Ukraine under the UN Human Rights Council is currently doing a lot of work, focusing on research into various forms of genocide committed during the aggression in Ukraine. The problem of creating an international

tribunal to consider both the crime of aggression against Ukraine and the committed crimes against humanity is brewing. In the context of the implementation of this problem, on March 17, 2023, the International Criminal Court in The Hague (ICC) issued an arrest warrant for Vladimir Putin on charges of illegal deportation of thousands of children from Ukraine.

The ideology and practice of Russia's genocide are so self-evident that they do not raise any additional questions. According to the world-renowned American historian Timothy Snyder, «the problem today is not a lack of evidence of genocide, but that there is too much evidence. We are overwhelmed with evidence of both the commission and intent to commit genocide. And this overload leads us into a closed circle, in which the standards of recognition of genocide are raised with each turn, because what is committed becomes commonplace, and it seems that it no longer reaches the level where genocide can be defined. This cycle can repeat itself indefinitely, with the level at which genocide is recognized continually rising.» Meanwhile, the Law of Ukraine (No. 2265-IX dated May 22, 2022) defines the political regime of the Russian Federation as «Nazi in nature and practice and ideologically imitates the National Socialist (Nazi) totalitarian regime.» Therefore, Ukrainian society hopes that the international community will widely join the recognition of the current political regime of Russia as criminal, the Russian Federation itself as a terrorist state, and condemn the genocide as a manifestation of the ideology and practice of the Putin regime – racism.

Key words: Russia, Ukraine, «racism», hybrid «post-cold war», full-scale aggression, genocide of the Ukrainian people.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.

© Василь ТКАЧЕНКО, 2023 р.

УДК 321/323.2/325/327.2

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-2

Тетяна БОНДАРУК

Кандидат юридичних наук,

Інститут держави і права

імені В.М. Корецького

НАН України (Київ)

E-mail: bondarukt@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0566-9857

**«РІВЕНЬ ЧОРНОГО»: ПРО САМОРЕФЛЕКЦІЇ
У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ РОСІЇ
(АНАЛІЗ ОДНОГО ВИДАННЯ)**

Анотація. Аналізується колективна монографія «Россия как государство-цивилизация: высшие цели и альтернативы развития», укладеної за матеріалами Ювілейних міжнародних Панарінських читань (2016). Зокрема? розглядається усталення у представлених у виданні працях російських учених-гуманітаріїв, концептів російської «держави-цивілізації», «русского міра», «русской культури», «русского православ'я», їх характерних ознак і особливостей, а також окреслення перспектив розвитку і місії росії. Робиться висновок про когерентність відповідних побудов постулатам рашизму як ідеології і практики національної винятковості й культурної зверхності росіян та експансіоністської політики росії.

Ключові слова: рашизм, росія, держава-цивілізація, рускій мір, православ'я, інтелектуальна відповідальність.

Вступ

Карл Ясперс у написаній після Другої світової війни праці «Die Schuldfrage» («Питання про провину») розглянув питання німецької провини і вивів його у філософську площину. Він сформував чітку модель філософської дискусії, визначивши чотири категорії провини: кримінальна, політична, моральна та метафізична. Описуючи її, відомий литовський інтелектуал Леонідас Донскіс, зазначає: кримінальна провина, – безпосередня участь у злочинах та правопорушеннях, політична – спадок від політичних лідерів або інституцій, чий дії ми підтримуємо як громадяни або – гірше – політичні діячі, а також масова брехня і організована ненависть, моральна – за злочини проти людяності, від яких ми не можемо відсторонитися на підставі нашої політичної лояльності й громадянської покороти та метафізичну – за те, що ми вижили чи зробили замало або зовсім нічого, щоб урятувати життя наших співвітчизників на тлі воєнних злочинів або інших злочинних дій [1]. Тож питання про те, чи можна звинувачувати і притягувати до відповідальності цілу націю за воєнні злочини зовсім не є риторичним, абсурдним чи наївним. Щоправда, склад такої провини, з огляду на сучасні інформаційні технології, має мати більше складових. І однією з них, можливо, найвагомішою, є провина інтелектуальна. Вона є ключовою – тому що освячує глибинні зміни у свідомості людей, викривляючи її, та має пролонгований характер – «рукописи ж не горять» і цілком можуть згодитися ймовірному майбутньому маніпулятору від влади. Водночас для доведення такої провини законодавець не визначив спеціальної процедури і органів слідства. І лише фіксація, на основі аналізу праць, положень покладених в основу рашизму, може зрештою визначити його матрицю.

Результати досліджень

Навіть побіжний погляд на зміст і спрямованість російського дискурсу представників «суспільно-політичних наук» останніх десятиліть, свідчить як про їхню політичну ангажованість, так і про одностайність у сучасній реінкарнації головної ідеологічної тріади Російської імперії «православ'є-самодержав'є-народність». Ілюстрацією інституційного характеру можуть слугувати конференції, круглі столи, присвячені питанням вивчення історії, філософії, політики, колаборація посад як-то голови «Российского исторического общества» та за сумісництвом директора Служби зовнішньої розвідки РФ С. Нарішкіна, чиїм виступом на круглому столі, присвяченому питанням вивчення історії України фактично було натиснуто на «історичний пусковий гачок», який розпочав відкриту агресію 24 лютого 2022 року, тощо [2].

Основну роль виконують все ж таки «наукові» праці, одну з яких і пропонується прочитати. Йдеться про колективну монографію «Россия как государство-цивилизация: высшие цели и альтернативы развития», укладеної за матеріалами Ювілейних міжнародних Панарінських читань (2016) [3]. Ця книга, обрана «у сліпий спосіб», може на нашу думку, цілком точно характеризувати загальну парадигму російської гуманістики з ряду причин. По-перше, А. С. Панарін (1940-2003), до ювілею якого вона приурочена, – відомий російський мислитель, засновник наукової школи і напряму політичної філософії, що базується на оригінальному трактуванні цивілізаційного підходу. Його останні праці присвячені природі глобальної стратегічної нестабільності і специфіці православної цивілізації [4], що можуть стати самостійним предметом дослідження як демонстрації «ходу думок» росій-

ських інтелектуалів-науковців. По-друге, авторитетність або статусність установ, під егидою яких видано монографію. Зокрема, це «Федеральное государственное бюджетное научно-исследовательское учреждение МК РФ Российский научно-исследовательский институт культурного и природного наследия имени Д. С. Лихачёва (Институт наследия) (1992) – базовий російський державний інститут, який займається, проблемами культурного спадку. Навіть у форматі Вікіпедії його історія виглядає свідченням створення державно-моністичного бачення «наследія» рф останніх років та кроком до розширення меж «российского культурного наследия» до всесвітнього. Так,

В 2013 году внимание общественности к Институту было привлечено в связи с произошедшими в нём кадровыми перестановками: под давлением Министерства культуры РФ создатель Института Юрий Веденин вынужден был уступить руководство Павлу Юдину, взгляды которого на перспективы развития учреждения до этого резко критиковал [Колымагин Борис. Всё идёт по плану // Русский журнал. 9 июля 2013 года. Архивировано 5 августа 2013 года]. Некоторые специалисты расценили замену Веденина на Юдина – «молодого человека из партии «Единая Россия», – не учёного, без степени – как циничное [Клявина Тамара. «Есть идея резко сократить число учёных» // Новая газета. 5 июля 2013 года. № 72. Архивировано 2 февраля 2014 года]. С фигурой Юдина связывается также план слияния с Институтом другого научно-исследовательского учреждения – возникшего гораздо раньше Российского института культурологии, одобренный, как утверждает инициировавшее этот процесс Министерство культуры РФ, научным сообществом и представителями обоих учреждений [Новости министерства Архивная копия от 1 февраля 2014 на Wayback Machine // Сайт Министерства культуры РФ, 22.01.2014]. Впрочем, по утверждению ряда бывших сотрудников РИК, их перевод в состав Института наследия был принудительным и абсурдным [НИИЧАВО: НИИ культурологии не дожил до понедельника (англ.). www.ng.ru. Дата обращения: 9 февраля 2022. Архивировано 17 февра-

ля 2020 года]. По мнению бывшего директора РИК Кирилла Разлогова, присоединение Института культурологии к Институту культурного наследия связано с тем, что «культура у нас воспринимается как вещь, принадлежащая прошлому. Поэтому Институт наследия очень кстати, а всё что касается настоящего и будущего, многие считают неактуальным и даже вредным»; одобрение научной общественности, полагает Разлогов, слиянию институтов гарантировано, поскольку все его противники уже уволены [Тимофеев Ярослав. Общественность решит, нужно ли закрывать Институт культурологии. Известия (14 января 2014). Дата обращения: 9 февраля 2022. Архивировано 9 февраля 2022 года]. Окончательное решение о слиянии двух институтов было принято 23 января 2014 года. [Новости министерства Архивная копия от 18 августа 2016 на Wayback Machine // Сайт Министерства культуры РФ, 23.01.2014].

30 мая 2014 года в рамках заседания Совета глав правительств государств-участников СНГ состоялось подписание решения о придании Института наследия статуса базовой организации государств – участников Содружества Независимых Государств в сфере сохранения всемирного наследия. [30 мая в Минске состоялось заседание совета глав правительств СНГ. cis.minsk.by. Дата обращения: 9 февраля 2022. Архивировано 9 февраля 2022 года].

По-третє, переважно високим є науковий статус авторів цієї доволі фундаментальної (400 сторінок) монографії, більшість з яких є докторами наук та професорами.

Все це дозволяє говорити, що таке видання може слугувати, користуючись математичною мовою, вибіркою та досить точно характеризувати досліджуване явище (у нашому випадку – гуманітарний дискурс). Адже, об'єм даної вибірки із генеральної сукупності дозволяє в повній мірі визначити характеристики генеральної сукупності, отже вона є доволі представницькою або презентабельною вибірковою.

Отже, книга починається з пояснення, що

Панаринские чтения – международный научный форум, который проходит ежегодно с 2003 года. Общая тема чтений

«Россия как государство-цивилизация: высшие цели и альтернативы развития». В рамках чтений (10-12 ноября 2015 года) прошли три конференции (в МГУ имени М. В. Ломоносова; в Храме Христа Спасителя; в государственной Думе ФС РФ), а также ряд круглых столов в Российском НИИ культурного и природного наследия имени Д. С. Лихачева и МАДИ). [...] В основу концепции чтений и монографии положен исследовательский проект «Цивилизационный путь России», инициируемый Научным Советом при Президиуме РАН.

Відмітимо тут присутність державної, релігійної та освітньо-наукових інституцій як сталої тріади установ-організаторів, які і екстраполують спільне «соборне» світобачення.

У вступі «Цивилизационное наследие» академик РАН голова наукової ради при президії РАН з вивчення і охорони культурної і природної спадщини Є. П. Челишев «Защита цивилизационного наследия России роль культурной политики в выборе курса», апелюючи зокрема до Панаріна, відзначає та визначає напрям дискурсу, координатами якого задається рускій мір, Русь, історична місія:

Сотрудничество Научного совета при Президиуме РАН по изучению и охране культурного и природного наследия со Всемирным Русским Народным Собором. ВРНС – международная организация, озабоченная наследием России и всего Русского мира. Методология и направленность аналитической и организационной работы котрого – это поиск соборных решений, содействующих сближению миллионов людей, и увы насильственно разделенных имущественными, идейными или государственными границами, но осознающих свою принадлежность к великому наследию русской цивилизации (с. 17).

Наряду с Россией, рукотворной империей, продолжала существовать Русь. Понятие это не социоцентричное, а космо и культороцентричное, выражающее органику нашей природы и культуры в их взаимной гармонии. А. С. Панарин «Православная цивилизация в глобальном мире»:

Установка на консолидацию русского народа, основанная на понимании цивилизационной специфики и соответственно, исторической миссии России, полностью совпадает с методологией, положенной в программу «Цивилизационный путь России» (Научного совета при Президиуме РАН) (с. 18).

При цьому він виділяє три основні підходи – онтологічний, власне методологічний та культурно-історичний. Формулюючи тези, які дозволяють розкрити або зафіксувати деякі найважливіші особливості російської цивілізації, він серед іншого пише:

Следует иметь ввиду столь важный аспект как особую роль российского государства, которое в отличие от многих стран Запада, служило не дополнением, но зачастую и замедленной цивилизационного устройства. При этом, как справедливо отмечал А. С. Панарин, Российское государство основывалось не на идее государства-нации, как это было свойственно западной политической культуре, [...] напротив оно строилось на идее «семьи народов». Такой синтез, обеспечиваемый государством, – одна из существенных особенностей цивилизационного устройства, от которого Россия не может отойти без утраты своего цивилизационного качества (с. 24).

Тут бачимо антитезу «нація – сім'я народів», що є певним визнанням того факту, що говорити про наявність російської політичної нації і російську державу як її уособлення не випадає.

Загалом монографія складається з чотирьох частин.

Частина I «Государство-цивилизация: историческое становление и теоретическое осмысление», об'єднує праці В. І. Спірідонової «Государство-цивилизация» як ответ на вызовы «нового мирового порядка», В. Н. Рас-торгуева «Вглядываясь в пропасть... Цивилизационная самоиндефикация России и новый расизм». А. В. Щіпкова «Христианство и тоталитаризм: конфликт цивилизаций», О. Ю. Бойцовой «Цивилизация» как политико-фи-

лософский концепт», Р. І. Соколової «Пространственная парадигма Российского государства-цивилизации как его базовая характеристика», А. С. Філатова «Российская цивилизация в современном мире: внутренние угрозы и внешние вызовы», В. І. Шамшуріна «Теория политики консерватизма о цивилизационных процессах».

До частини II «*Цивилизационное измерение политики і культурный потенциал России*» входять матеріали Ж. Джуріча, М. Пейковіча «Значимость Византийской цивилизации для государственной политики в России и Сербии», С. І. Бажова «К вопросу об интерпретации Византийского духовного і идейного наследия в творчестве А. С. Панарина», А. П. Козирева «Русская философская мысль о цивилизационной специфике России. Наброски к теме», Т. А. Сенюшкіної «Кризис идентичности и цивилизационное наследие Православной культуры», Т. В. Бесполовой «Цивилизационный потенциал государственного патриотизма в современной России», Д. Є. Муза «Мегатренд глобальной гражданской войны: причины, формы развертывания, цивилизационные альтернативы», А. В. Соловйова «Война как ответ на цивилизационные вызовы», А. Л. Казіна «Народ и этнос: русский опыт», А. Г. Клімова «Цивилизационное единство и «праздники непослушания»: в поисках сценариев политической стабилизации», Є. О. Іванова «Украинский кризис в свете наследия А. С. Панарина».

Третя частина «*Цивилизационное наследие и основы культурной политики*» містить статті І. І. Горлової, О. І. Бичкової «Социокультурное регулирование как инструмент государственной политики по сохранению российской цивилизации», Ю. А. Закунова «Аксиологические основы государственной политики», Є. Н. Шапінської «Эстетические ценности классического наследия в пространстве массовой культуры: вызовы времени и во-

зможные ответы», С. Ю. Житеньова «Современный внутренний и внешний туризм в России: цивилизационные аспекты развития», Н. В. Кузіної «Нормативные эстетические трактаты эпохи (нормативные эстетики) в построении государственной культурной политики в Российской Империи, СССР и Российской Федерации».

В завершальній четвертій частині об'єднані матеріали А. В. Нікандрова «Интеллектуалы, эксперты и идеологи в западной общественно-политической мысли второй половины XX века», Ігумена Кіпріана «Святоотеческое учение о добродетелях как мировоззренческая основа деятельности в современном мире», П. Жівковіча «Постмодерная андрогинность», Г. В. Соріної «Коммуникативное пространство взаимоотношений общества и государства: концептуальный анализ», протоієрея Н. Германского «Россия и судьбы мира», Є. І. Глушенкової «Экологические аспекты концепции русской цивилизации», А. М. Шаріпова «Постижение исторического бытия наций-цивилизаций в трудах И. А. Ильина, Г. П. Федотова и А. С. Панарина», М. В. Яковлева «Демократическая модель для православной цивилизации», М. І. Сігачьова «Цивилизационная теория А. С. Панарина».

Усвідомлюючи суб'єктивність будь-якого прочитання все ж спробуємо реферувати, очевидно, що побіжно, представлені у монографії тексти.

Так, головною новацією сучасності доктор філософських наук провідний науковий співробітник завідувач сектором філософських проблем політики Інституту філософії РАН В. І. Спірідонова називає

оформление совершенно новой идеи – идеи «государства-цивилизации» (с.44).

Сутнісними у обґрунтуванні потенціалу цієї ідеї (очевидно в контексті філософських проблем політики) є такі тези як:

В основании логики государства-цивилизации и в основании логики империи в ее каноническом смысле лежит общий принцип, который отделяет их от идеи «национального государства» (с. 45).

Российское тяготение к имперскому бытию...оно сочетается с метафизикой православия.

Главной целью российской государственности была и остается проблема созидания культурной, а в отдельные наиболее тяжелые периоды восстановления физической целостности страны. О том, что эта задача до конца не выполнена, и подобные угрозы постоянно воспроизводятся, говорит актуальность слов И.В.Киреевского, который еще в XIX ст. написал: «...Теперь даже разделите Россию на такие уделы, на какие она была разделена была в 12 веке, – завтра же родятся для нее новые татары, если не в Азии, то в Европе» (с. 47).

«Вглядываясь в пропасть...», доктор философских наук професор кафедри філософії і права філософського факультету МГУ ім. М. В. Ломоносова В. Н. Расторгуев визначає низку цивілізаційних ознак росії, вводить поняття «етичних руских» та обґрунтовує принцип єдності «русского міра»

Россия относится к числу немногих существующих сегодня государств-цивилизаций, что определено ее историческим развитием, масштабами и безмерным богатством ресурсной базы, этническим многообразием и уникальным опытом межэтнического взаимообогащения. Этот опыт, накопленный столетиями сотрудничества и приумноженный общими жертвами в кровопролитных войнах – оборонительных, но чаще всего освободительных по отношению ко многим иным народам. Испытаниями на выживание, превосходящими все мыслимые границы, была оплачена независимость страны. Эта высокая плата – плата как право на наследование собственной истории – и служит одним из основных гарантов сохранения и неоднократного в истории восстановления целостности России – неповторимого культурно-природного синтеза, исторически сложившегося вокруг великорусской нации. Предопределенность цивилизационного пути часто называют судьбой или миссией России (с. 49-50).

От того, как мы воспринимаем собственную цивилизационную принадлежность, а, следовательно, и миссию, зависит поддержание преемственности поколений, степень осознания исторической миссии народов, и соответственно выбор долгосрочной стратегии. А этот выбор, уровень солидарности поколений и готовность социума к жертве ради высших целей... во многом предопределяют отношение к собственной цивилизационной идентичности, служащей единственным гарантом связи времен (с.53-54).

Отже, визначальними для російського проекту у викладі п.Расторгуєва можна назвати:

1. Масштаб держави.
2. Спільні жертви (пов'язаність кров'ю).
3. Безмірні страждання, якими окуплені всі минулі, майбутні і культурно-територіальні претензії.
4. Великоруская нація як центр і вісь неповторного культурно-природного синтезу.
5. Особливий історичний шлях і місія.
6. Усвідомлення себе можливе лише через усвідомлення цієї місії.
7. Власне цивілізаційна приналежність визначається колективною згодою на жертву заради вищих цілей (реалізації місії)

Очевидно, що реалізаторами такого проекту можуть бути лише особливі люди – етичні рускіє:

Русские – это не этнический, а этический признак.

Россия (которая не отреклась от своего предназначения) существует не в границах Садового кольца, конечно. И не в тесном для русского духа пространстве РФ. Эта Россия не только собрала в течении столетий в одну семью множество народов, но и сохранила их самоуважение, язык, потенциал культурного роста. Осталось немного – вернуть народам их общую коллективную память (с. 60).

У этих этический русских:

Отняли родину беловежские расчленители (с. 70), хоча

Ни одного человека от большинства во власти давно нет ни на одном из ее этажей, процесс большевизации может по-

йти насильственным путем множатся случаи самообороны населения от тотально коррумпированной власти

Кому довелось пережить эпоху разделения Русской земли – сначала российской империи, потом Советского Союза – отечество вынуждено уходить в подполье национального сознания

Концепт Русской земли – она же отечество, которое везде (с. 70).

Панаринские чтения – это одно из направлений на пути к осознанию цивилизационной миссии России. Эту же цель преследует и масштабный исследовательский проект, который в течении ряда лет осуществляется под руководством академика Е. П. Чельшева в рамках научного совета при президиуме РАН по изучению и охране культурного и природного наследия.

Среди принципов исследовательской программы НС при РАН:

- особая роль православной церкви

- принцип единства Русского мира. По определению Кирилла «единая система ценностей, которая задавала и задает общие координаты мышления в богословии, философии, социальной мысли, естественнонаучном исследовании. Так создавалось и создается общее культурное наследие Русского мира.

- принцип примата конфессионально-цивилизационной идентичности. Применительно к истории России особого внимания заслуживает эпоха построения в СССР «новой цивилизации» как прообраза бесклассового мирового устройства и различные версии так называемого евразийского проекта (с. 72).

- образовательно-информационное измерение принципа многомерности цивилизационного развития, которое приобретает особую значимость в процессе реинтеграции Русского мира и строительства новой политической архитектуры (Европа-Россия-Азия) (с. 73).

Загалом, за думкою автора, втримати світ від падіння у провалля, і є основною цивілізаційною місією росії.

Кандидат філософських наук директор московського центра соціальних досліджень перший заступник голо-

ви синодального відділу у стосунках Церкви з суспільством і ЗМІ А. В. Щіпков, висновуючи свою розвідку, стверджує

Тоталитаризм кардинально меняет смысл и обозначает уже не доктрины, а состояние идеологического пространства в целом, которое возникло в XX в. Эпоха после 1789 года человечеством пройдена, потолок развития либерального проекта достигнут, утопия Просвещения доказала свою конечность, Подлинным конкурентом тоталитаризма было и остается только христианство (с.76).

Характеризуючи просторову парадигму «російського государства-цивілізації» доктор філософських наук провідний науковий співробітник Інституту філософії РАН Р. І. Соколова вдається до розлого та багатоаспектного огляду цього феномену, зокрема зазначаючи, що

Свидетельством отхода от определенного застоя в отечественной теории государства, сформировавшейся под сильнейшим воздействием западноевропейской политической мысли, стало выдвижение в исследованиях ученых такого теоретического конструкта, как государство-цивилизация». Позиционирование России в качестве самостоятельного центра влияния в меняющейся структуре мирового порядка является наиболее перспективным. Именно поэтому словосочетание «Россия – государство-цивилизация» появилось в послании Президента России Федеральному собранию РФ в декабре 2012 г. Еще более определенно Президент высказался на заседании Валдайского клуба 19 сентября 2013 года: «Именно из модели государства-цивилизации вытекают особенности нашего государственного устройства» (с. 88).

31 октября 2013 г. Всемирный Русский Народный Собор Кирилл: «Россия – страна-цивилизация со своим собственным набором ценностей, своими закономерностями общественного развития, своей моделью социума и государства, своей системой исторических и духовных координат» (с. 88).

Данная констатация в действительности есть всего лишь восстановление в исторической памяти народа и в общественном сознании страны того факта, что Россия всегда

была государством-цивилизацией, хотя не определялась подобным образом в силу домирирования других теоретических подходов, а обозначалась в терминологии того времени либо как империя, либо принимала форму СССР. Она основывалась на сохранении русской культурной доминанты, носителем которой выступали не только этнические русские, но и все носители такой идентичности независимо от национальной принадлежности. Этот путь был и остается сегодня достаточно эффективным и продуктивным (с.89).

В условиях нового этапа глобализации важно обосновать законное положение и статус России как государства-цивилизации. А для этого ей надо восстановить свою идентичность в истории, т.е. показать, что в любую эпоху на огромном евразийском пространстве в ее государственном строительстве действовали мощные формообразующие силы, исходящие из источника глубинной российской метафизики, ее цивилизационной сущности, которой были и свойственны ряд базовых характеристик.

..обратится к истокам.. потребность в таком подходе проистекает из осознания необходимости осваивать не только рациональное, но и иррациональное... Как это не парадоксально, но архаический взгляд на простарнственно-временные отношения глубже, интереснее и эвристичнее для современного научного дискурса, нежели механистические научные модели простарнства и времени...(с. 89).

В национальном бытии русских есть некая недоступная иррациональная тайна. Несмотря на правильную констатацию отдельных сторон психологического облика русского человека – не улавливалось главного – его изначальное исконное антропологическое самоощущение. «Русский человек всегда чувствует себя частью чего то большего, чем он сам. Русский психологически, духовно «присутствует» не только «внутри себя» как западник». А и вне себя». Центр его духовного существования – вне его (Сидоренко). В силу этой своей базисной психологии самому себя русскому всегда не хватает (с. 91).

Оно (пространство) предстает как великая таинственная сила, определяющая жизнь не только простых смертных, но и жизнь бессмертных богов. Неведомая скрытая метафизическая родина, которая рождается в духе, заставляет русского человека перманентно трансцендентировать, т.е. выходить

за пределы заданных природных условий жизни, за пределы данной ойкумены.

Мирное освоение было производным сначала от мифологического, а затем от религиозно-этического понимания пространства, которое воспринималось русскими на протяжении веков как некое задание, как воля исторического рока.

Состоящее из разных фрагментов с крайне неравноценными условиями проживания, иногда стремящихся «разбежаться», но снова тяготеющих к единству, к строительству своего «универсума». Русские находили нетривиальные способы созидания этого пространства (с. 92).

«власть пространства над русской душой (Н.А.Бердяев)

Это не совсем обычное государство, которое можно сравнить с домом, строительство которого начинается не с фундамента, а крыши, т.е. иерархии ценностей. В подобном государстве-доме низшие уровни основываются на высших и держаться притяжением, обратном земному. Россия – идиократическое государство (с. 93).

...временная реальность российского социума приобретала чрезвычайно сложную структуру. Общество, пребывающее в таком состоянии, теряет временную определенность и представляет собой конгломерат исторически и культурно разновременных форм бытия (с. 94).

Мощь и давление российского пространства с его неимоверными богатствами и естественным разнообразием формирует государство-цивилизацию, тяготеющее к самодостаточности, которая выражается в понятии автаркии (с. 95).

Склонность к автаркии К.Н. Леонтьев назвал «деспотизмом внутренней идеи». Ее нельзя отменить, и если Россия сама попытается от нее отказаться, ее будут навязывать геополитические конкуренты, оказывая внешнее давление – введение экономических санкций. По существу, во восстановление России через укрепление автаркических санкций уже началось ...со второй чеченской войны (с. 96).

Когда действия России идут в русле пространственной парадигмы, то есть соответствуют ее роли государства-цивилизации, Россия укрепляется, а народы .. живут не только в мире, но и в достатке...(с. 97).

Кандидат філософських наук, доцент, заступник директора з наукової роботі Інституту країн СНД в Криму

А. С. Філатов, оцінюючи внутрішні і зовнішні загрози рф, змальовує їх широку панораму та наголошує на важливості

Показать принципиальное отличие Российской/Русской цивилизации от других, прежде всего Европейской цивилизации и обосновать ее значение и исторические перспективы. (с. 98).

Что касается [...] обозначений «российская цивилизация» и «русская цивилизация», то оно вытекает из этимологического тождества этих двух терминов. Синонимичным Русской цивилизации является понятие Русского мира, а также, в определенном смысле, России, рассматриваемой в качестве культурно-исторического образования (с. 98).

Ближе всего к концепции российской цивилизации, как цивилизации особого типа подошли представители евразийства, предшественником которого можно считать К.Н.Леонтьева [...]. В работах Н.С.Трубецкого, П.Р.Савицкого, Г.В.Флоровского, П.П.Сувчинского, позднее П.Н.Гумилева обосновывается особый культурно-исторический тип России, обозначаемый термином «Евразия». ..

Стерженем Российской цивилизации является русская культура и Русское Православие.

Термин Русский мир применяется в двух значениях: для обозначения а) пространства, освоенного российской/русской культурой и б) территории (дисперсной) существования русскокультурных диаспор по всему земному шару.

Автором как самого термина, так и и определения понятия русского мира Н.И.Костомаров. Его Русский мир, Русская земля, Русский материк – все обозначают пространство, которое формировалось под эгидой русской народности – ее южной (киевской) и северной (новгородско-московской) ветвей (с. 99-100).

Признание дисперсности территории современного русского мира [...] построено по аналогии с дисперсностью Иудейского (Эврейского) Мира. [Оно] внедряет в общественное сознание (и самое пагубное – российское) рассмотрение территорий бывшего СССР, т.н. «ближнего зарубежья» РФ в одном контексте с территориями Израиля, Франции, Австралии, Германии и др.

..целесобразнее строить концепцию Русского Мира, основываясь на определениях Костомарова... лишь расши-

рять понятие Русского Мира, как выражающее не только сугубо русские этнокультурные характеристики, но и в широком смысле российскую социокультурную традицию, включающие в себя разнообразные этические компоненты, компоненты, развивавшиеся и существующие на пространстве, очерченном в свое время границами Советского Союза, а еще раньше Российской империи. Полиэтничность или полиэтнокультурность Русского Мира, окормленного и оформленного, конечно же, русской культурой, является его характерной чертой (с. 101).

Русский Мир – это пространство освоенное, осваиваемое и вовлеченное в орбиту русской цивилизации. Историко-географически это территория бывшего Советского Союза. Русская земли – это безусловно, вся современная Украина, Белоруссия и значительная часть РФ. Но процесс собирания русских земель в современных условиях может быть обеспечен восстановлением российского социокультурного и цивилизационного пространства – исторически сформировавшегося на территории Русского Мира (с. 102).

Российская цивилизация – новая цивилизация XXI века (Новороссия). Созданный потенциал позволяет российской (новороссийской) цивилизации отстаивать свои геополитические интересы и сдерживать претензии европейской цивилизации и ее северо-американского ответвления на контроль и управление мировыми процессами (с. 111).

Цікаву інтерпретацію Візантійського духовного спадку А.С.Панарінім подає кандидат філософських наук, старший науковий співробітник сектора історії русскої філософії Інституту філософії РАН С. І. Бажов.

Розлогий же аналіз спадку православної культури подає доктор політичних наук професор кафедри політичних наук і міжнародних відносин філософської факультету Таврійської академії Кримського федерального університету Т.А. Сенюшкіна. Серед іншого вона зазначає:

Краеугольным камнем русской культуры является православная вера. Православие определило особенности русской философии, этики, права, политики и государственно-

го устройства. Весь русский интеллектуализм – это не целерациональность, доминирующая на Западе, а ценностная рациональность. В ней содержится страстность, которой интеллект сам по себе не содержит, страстность интенций добра и красоты. Страстная энергетика эсхатологического прорыва к иным высшим мирам, к иному измерению (Панарин) (с. 174).

Оценивая развитие правовой культуры и становление правосознания в России, важно отметить, что православная ценностная иерархия, оказывая влияние на сущность правового мировоззрения, принципиально отличает трактовку права в сравнении с классическими понятиями немецкой рационалистической философии.

Сравним два похода: «1) Право человека должно считаться священным, каких бы жертв ни стоило это господствующей власти. Здесь нет середины и нельзя измышлять среднее прагматически обусловленное правом; всей политике следует преклонить колени перед правом» (И. Кант); 2) «Иметь религию есть право человека, и это право – право быть духом – лежит в основе всех его других прав» (И.Ильин) (с. 174-175).

В первом случае первична прагматическая обусловленность права, приобретающего священный ореол, во втором сущность права раскрывается через его религиозный смысл, являющийся изначальным условием существования права как такового.

Для более полного разграничения двух подходов можно использовать категориальную бинарность: внутренне–внешнее, рациональное–иррациональное, теоретическое–мистическое, прагматическое–созерцательное.

Именно для православия характерно мифологически-чувственное продумывание категорий.

По сравнению с Византийским Православием в русской религиозной философии еще более оттесняется на задний план абстрактно-онтологическая тема, с особой колоритностью проявляется интуитивизм. Основные принципы русской философии никогда не выковывались на медленном

огне теоретической работы мысли, а извлекались в большинстве случаев уже вполне готовыми из недр внутренних переживаний (с. 176).

Не вера станет средством власти и не церковь станет орудием политической интриги и политического властолюбия, но власть станет орудием той цели, которая едина у религии и государства: эта цель – одухотворяющее преобразование жизни» (Ильин И. Осуществности правосознания // Соч. в 10 т. Т.:/ Сост. И коммент. Ю.Т.Лисицы. М., 1991). Возвращение к мировоззренческим истокам православной культуры предполагает восстановление целостности культурно-исторического ядра нашего общества (с. 182).

Грунтовний аналіз цивілізаційного потенціалу в формуванні патріотизму в росії робить доктор філософських наук професор кафедри філософії і права державного філософського факультету МГУ ім. М. В. Ломоносова Т. В. Беспалова.

Проблема формирования патриотизма в современной России имеет множество контекстов, один из которых связан с возрождением и конструированием патриотической памяти нашего народа.

Выделим три момента, которые на наш взгляд, определяют специфику форм проявления патриотической памяти.

Формирование востребованного государством («официального») патриотизма.

Правовое обоснование этого процесса.

Непосредственно сами патриотические практики (реальность) и социокультурный запрос на определенное содержание патриотизма.

Государственный («официальный») патриотизм, характерный для 2014 года, полностью изменил представления политической элиты о будущем России и актуализировал идею «русского мира». Реализация проекта «русского мира» началась раньше, чем появилась необходимость ее философско-политологического обоснования (с. 184).

Идея «русского мира» облекается в разные формы, подвергается жесткой критике, но очевидно одно: в условиях краха коллективной идентичности нашего общества, ее рас-

севания на мелкие «псевдоидентичности» и затяжных «войн идентичностей» – действительно необходимо конструирование приоритетного типа коллективной идентичности.

Формирование приоритетного типа идентичности обусловлено возникшим в 90-е годы запросом на «Рускость» ... Впервые в современной политической истории России русская тема стала более-менее легитимной (с. 185).

... необходимо в современной России создать «свой режим правды» с использованием социокультурных кодов в диалоге «общество – власть»

Формализуя процессы патриотического воспитания, мы сталкиваемся с грубой формализацией очень тонких процессов. Закон никогда не имел большой значимости для русского человека. Любовь к родине невозможно ограничить нормативными рамками. Может бы лучше вместо закона о патриотическом воспитании вернуть привычный статус образованию и русской культуре?

По этой причине особенно важными в период социокультурной трансформации общества становятся ритуал, мифы и культы. «Новая» мифология связывается с русской идентичностью и востребована в ином качественном измерении. Русскость выступает таким образом и дискурсивным презентативным символом одновременно. С одной стороны, возникают разработки идеи «русского мира», русской цивилизации, становятся востребованными ценности православного мировоззрения, а с другой стороны, различные картины-образы, раскрывающие разные смыслы русскости – «русская весна», «русское молчание», «русский Крым», «Новороссия как символ русского мира», «русское просторанство» и т.д. Таким образом, создаются патриотические символы, возрождающие коллективную историческую память нашего народа (с. 199).

Формирование новой государственной идеологии связано с возрождением патриотической памяти народа, с обращением к уваровской формуле «Православие. Самодержавие. Народность» и концепции Филофея «Москва – Третий Рим», к византийскому наследию и русскому патриотизму. Требуется серьезное философское обоснование концепции русского мира для достижения реальной, а не декларативной интеграции народа...

Обозначение государственнообразующего статуса русского народа может явиться интегративным символом для всех наций и народов, проживающих на территории рф, на основе русской культуры, русского языка и служения великой России. [...] Требуется реальное решение проблем русских в Прибалтике, на Украине, в Казахстане, что создаст долгожданное интегративное пространство не только в России, но и на территории постсоветского пространства с народами ближнего зарубежья, с которыми нас объединяет не просто общее историческое прошлое, но и ментальная память.

«Русский мир» – это русская цивилизация, которая определяет вектор развития нашей государственности. Восприятие Родины в современный период развития российской государственности, несомненно шире государственных границ РФ, так как связано с решением русского вопроса на территории всего постсоветского пространства (Прибалтика, Казахстан, Украина и т.д.).

«Русский мир» – это новый геополитический статус России, это возможность реализации глобального политического проекта, связанного с воссоединением разделенного русского народа. «Русский мир» как наднациональное мировоззрение, должно выступить новой государственной идеологией, аксиологическим содержанием государственного патриотизма современной России (с. 201).

Из рекомендации и предложения к проекту Государственной программы «Патриотическое воспитание граждан РФ на 2016-2022 годы»

3.... отказ от излишнего акцента на конструировании регионального патриотизма, региональной идентичности, образа «малой родины», так как без консолидирующей идеологии государственного патриотизма возрастает потенциал распространения сепаратистских тенденций. Сейчас, в условиях информационной и экономической войны, интересы России – шире ее государственных границ.

4. ...необходимо обозначить социокультурную специфику патриотизма, ввести в оборот следующие «системообразующие понятия: «этнополитическое единство граждан России», ... «Русская православная цивилизация», «русский язык», «русская культура» [...] иначе размывание национальной идеи, ее абстрактность проявит себя в деструктивных политических формах.

9. ...русская тема не должна остаться на уровне риторики. Русская национально-патриотическая идентичность, ее социокультурная и политическая легитимация как государственного патриотизма отличается особым цивилизационным статусом. (с. 204).

Доктор философских наук професор Д. Е. Муза апелює до месіанської місії росії:

... что же касается России, то ее причастность к великой христианской монотеистической тардиции, а на ее основе выработка ответов на вселенские вопросы – сквозь призму «русских вопросов» – позволила создать «великое духовное пространство», глобальное пространство смыслов. В нем, между прочим, сосредоточены социальные и моральные презумпции, соотносимые с судьбами «униженных и оскорбленных». Именно в этом состоит парадоксальная миссия России в мире – «силы, пришедшей в мир затем, чтобы унять сильных и нагнуть и одобрить слабых, открыв им перспективу спасения» (Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. М., 2003. С. 223). Причем эта формула, по мнению Панарина, является архетипической для русской истории: от киевских [!?] и московских князей до российских императоров и советских генсеков (с. 212).

Аналізуючи безпосередньо «українську кризу» кандидат політичних наук директор центру політичних проектів Е.О.Іванов, наголошує

Для самой России – как государства-цивилизации, объединявшей восточнославянские народы, возникновение вражды с Украиной – не что иное, как потеря собственной идентичности (несмотря на то, что Украина с правовой точки зрения является независимым государством). Чем это угрожает? Панарин писал: «Вне традиционного союза трех братских славянских народов не только Украина и Белоруссия рискуют утратить свою идентичность, но и Россия тоже» (Панарин А.С. Расколы и синтезы: конкурс цивилизационных проектов Евразии. «Вторая Европа» или «третий Рим»? М. 1996.) (с. 234).

Война на Донбасе, отношения с Украиной – это огромный цивилизационный вызов для России, ответ на который может определить ее судьбу. Здесь вспоминается приписываемая Бисмарку фраза о том, что подлинно смертельной для России может быть только потеря Украины (с. 234).

Екскурс у становлення євразійства здійснюють доктор філософських наук, професор директор Южного філіалу російського науково-дослідного інституту культурного и природного наследия им. Д. С. Лихачова І. І. І. Горлова та кандидат економічних наук доцент цього ж інституту О. І. Бичкова.

Н.Я.Данилевский считал, что своеобразие социокультурного развития России обусловлено особыми культурно-историческими законами, связанными с идеей панславизма. Славянский «культурно-исторический тип» призван объединить все славянские государства во главе с Россией в противовес Европе, вступившей в период упадка. Идея духовности (религиозности), как ведущего фактора формирования великорусской нации, ее своеобразной психологии, сознания, мировосприятия и различных форм художественного и народного творчества была заложена основоположниками славянофильства (И. В. Киреевский, А. С. Хомяков, Ю. Ф. Самарин) и в дальнейшем получила развитие в русской религиозной философской мысли (И. Ильин, П. Флоренский, К. Леонтьев) и др.) (с. 242).

Они исходили из того, что:

- православная вера обусловила особую культурно-историческую миссию русского народа;
- глубинные основы русской души составляют «начало соборности» и религиозность;
- православие – важнейший культуuroобразующий элемент наряду с главными ценностями русской культуры – самодержавием и народностью;

Художественное творчество должно быть ориентировано на отражение определенных сторон действительности: общинности, патриархальности народного быта, религиозности и др. (Кириевский И.В. Избранные статьи. М., 1994; Философия русского религиозного искусства. М., 1993; Леонтьев К. Избранное. М., 1993).

В современном мире место и авторитет российского государства определяется не только его политическим весом и экономическими ресурсами, но и русской культурой, ее духовными интеллектуальным и инновационным потенциалом. Поэтому обогащение российской культуры во взаимодействии с культурами других народов допустимо лишь до момента, пока не разрушается базовое ценностное ядро российской культуры (с. 245).

В 2014 году были опубликованы документы, связанные с пересмотром фундаментальных основ культурной политики. – «Материалы и предложения к проекту основ государственной культурной политики» («Известия» // <http://izvestia.ru/news/569016>). Государство в документе становится «активным субъектом культурной политики», в задачи которого входит обеспечение «единства российского общества» и защита от «раскола под влиянием чуждых ценностей», который, в конечном итоге, «ведет к психическому неблагополучию, которое проявляется через рост преступности, алкоголизма, наркомании; через рост заболеваемости и смертности, сокращение продолжительности жизни; через рост числа самоубийств и брошенных родителями детей и т.д.». От этих угроз, формулируемых в рамках дискурса безопасности, призвана защитить проводимая государством «единая культурная политика» (с. 245).

Аксіологічні основи державної культурної політики формулює кандидат філософських наук керівник відділу спадкування російського науково-дослідного інституту культурного і природного спадку ім. Д. С. Лихачова Ю. А. Закунов.

Из всех типологизаций (культуры) наиболее оправданной представляется типологизация по ценностному основанию, где Западная, Восточная и Российская цивилизация предстают как наиболее устойчивые и универсальные, представляя основные духовные и геополитические центры, определяющие судьбы мира. Вопрос об основных путях развития человечества переходит в дискуссию о преимуществах и соотношении европейского и азиатского в истории России. Очевидно, что данный вопрос есть не столько геополитическим, сколько культурным.

литический, сколько духовный, всемирно-исторический и метафизический. При этом возведение российской культуры в ранг национальных приоритетов и признание ее важнейшим фактором роста качества жизни и гармонизации общественных отношений предполагает рассмотрение ее как ядра российской цивилизации, имеющего особое всемирно-историческое значение...

России всеми ее историческими условиями существования суждено стать самобытной и великой цивилизацией – особым миром, который можно определить, как духовный этнополитический союз, или цивилизацию духовной культуры – верующей мысли, совестной воли, цельного чувства (И.А.Ильин), которая обладает необходимой силой и ресурсами отстоять Правду и Честь на земле (с. 253-254).

Говоря о сегодняшнем времени, корректнее употреблять «Российская цивилизация», а понятие «Русская цивилизация» употреблять не в смысле существующей реальности, но – 1) в историческом смысле, как наследие; и – 2) как заданность, национальный идеал, осуществимый в перспективе, когда цельность русско-российского мира восстановится в новом качестве (с. 254).

Этому разрушительному управляемому хаосу («Новому мировому порядку» или эпохе постмодерна) может противостоять только органичный путь цельности и «возбуждение течения встречного против течения» Он воплощен в российской альтернативе, заповеданной всем консервативно-охранительным направлением отечественной мысли, всей великой традицией русской святости, державности и народной культуры (с. 257).

Цельная трехмерная природа духа преодолевает амбивалентность человеческого бытия, *зажатого «буквой» морали, права*, национальных традиций и религиозных обрядов.

Важно пройти через рифы опасных антиномий и оппозиций, интеллектуальных ошибок и духовных соблазнов, сберечь цельность культуры русского и других народов России для будущих поколений, утвердить Российскую цивилизацию как ведущую силу мирового историко-культурного процесса в противостоянии глобальному культурному разрушению и апологии небытия (с. 259).

Высшая духовная ценность Русской цивилизации и культуры – Любовь. И.А.Ильин неоднократно подчеркивал,

что особенность русской души в том, что она во всем ищет любимое. Она полноценна тогда, когда образуется единством трех составляющих ее сил, и это: 1) самобытие (имманентная автономность и самоидентичность); 2) предметность, то есть желание, видение и осуществление Высшего Блага; 3) Жертвенность (кенозоис, отдача вплоть до самопожертвования) (с. 263).

Россия – не просто страна, а уникальное мировое явление в геополитическом и культурном отношениях. Культурная политики государства, укрепление подлинного гражданского единства и этнокультурное развитие народов возможны лишь при одном непреложном условии – она должна способствовать сохранению, укреплению и развитию своего духовного ядра – Русской культуры. При этом в почвенности и приверженности народным традициям скрыта опасность впасть в крайность не более, чем в либерализме – поддаться искушению вседозволенности (с. 267).

Досить тверезим, і таким, що певним чином дисонує з іншими матеріалами, є аналіз сучасної туристичної сфери росії, здійснений кандидатом культурології радником директора російського науково-дослідного інституту культурного і природного спадку ім. Д. С. Лихачова С. Ю. Жітєневим.

Доклад о состоянии и развитии туризма в Российской Федерации в 2014 году констатирует, что «главными сдерживающими факторами развития туристического рынка РФ остаются неразвитость общей и специализированной инфраструктуры, высокая стоимость транспортных и гостиничных услуг».

Устойчивый стереотип нашей стран как небезопасной для туризма, причем это обстоятельство подается вместе с утверждением, что местное население недоброжелательно относится к туристам, что к сожалению, во многом верно.

Образ России и в глазах собственных граждан слишком мрачный (с. 283).

Из «Стратегия развития туризма в Российской Федерации на период до 2020 года»: негативный имидж отечественного туристического продукта, низкая заинтересованность россиян в приобретении туров по РФ» (с. 286).

Пафос статті кандидата філологічних наук, доцента російського науково-дослідного інституту культурного і природного спадкуім. Д.С. Лихачова Н. В. Кузиної

состоит в том, что правильное направление культурной политики могут помочь сформировать прежде всего те прочные связующие нити традиционной эстетики, которые сложились, начиная с Древней Руси, несмотря на кажущуюся, видимую прерывистость наследования эстетической традиции.

Оказавшие сильнейшее влияние на последующее развитие искусства в России (на Руси, в Российской империи, в СССР, постсоветской России) центральные нормативные эстетики эпохи должны быть в новой ситуации, как и ранее, учтены как главное основание, база для формирования государственной культурной политики (с. 287).

Екологічний пласт розробок «державства-цивілізації», долучаючи до нього роботи академіка РАН Моїсєєва, змальовує кандидат політичних наук, доцент кафедри загальної політології, екополітології і глобалістики Міжнародного незалежного еколого-політологічного університету Є. І. Глушенкова.

Говоря о теории цивилизации, о русской цивилизации, в частности, не применем отметить наличие альтернативных цивилизационных теорий. Автор одной из них – Никита Николаевич Моисеев (1917-2000), великий русский математик, академик РАН, ВАСХНИЛ.. самобытный русский космист.

Западная цивилизация со своей моделью адаптации, по Моисееву, есть виновник экологического кризиса, поэтому обречена. Цивилизации гибнут не в результате внешнего разрушающего воздействия, – они исчезают с лица земли как не приспособившиеся к наступившим изменениям их окружающей среды. Причины катастрофы – внутренние закономерности функционирования. Лидерство Запада уходит. Лидерство получит имеющая мировой проект, умеющая играть по «западным» правилам, техногенная

цивілізація с не природоразрушаючим типом адаптації. А это может быть только Россия. Моисеев акцентировал внимание на русской идее. Именно здесь виделся ему центр нашей цивилизационной матрицы. Будучи материалистом марксистской школы, он тем не менее считал, что это государственноцентричная, имперская идея (с. 353-354).

Моисеев описывал человека цивилизации России как человека не материалистического сенсорияльного, – говоря терминами П.Сорокина, как носителя строго идеациональной цивилизационной матрицы. Другими словами, человека Ума, Человека Духа, а не человека Производящего и Потребляющего (с. 355).

Отже, спробуємо підсумувати викладене у монографії у таких тезах.

Росія – держава-цивілізація.

– російська держава ґрунтувалася не на ідеї держави-нації, як це було властиво західній політичній культурі, [...] навпаки вона будувалася на ідеї «сім'ї народів». Це – одна з істотних особливостей цивілізаційного устрою, від якого Росія не може відійти без втрати своєї цивілізаційної якості;

– росія завжди була державою-цивілізацією, хоча не визначалася подібним чином через домінування інших теоретичних підходів, а позначалася в термінології того часу або як імперія, або приймала форму СРСР;

Для самої росії – як держави-цивілізації, яка об'єднувала східнослов'янські народи, виникнення ворожнечі з Україною – не що інше, як втрата власної ідентичності (попри те, що Україна з правової точки зору є незалежною державою). Чим це загрожує? Панарін писав: «Поза традиційним союзом трьох братніх слов'янських народів не лише Україна та Білорусь ризикують втратити свою ідентичність, а й Росія теж»;

– державу-цивілізацію поєднує з імперією в її канонічному сенсі загальний принцип, який відокремлює їх від ідеї «національної держави»;

– росія – ідіократична держава, її можна порівняти з будинком, будівництво якого починається не з фундаменту, а покрівлі, тобто ієрархії цінностей У подібному державі-будинку нижчі рівні ґрунтуються на вищих і утримуються тяжінням, зворотному земному;

– росія проявляє схильність до автаркії як прояву ес-потизму внутрішньої ідеї;

Великоруску націю, навколо якої склалася Росія, складають етичні рускіє – носії російської культурної домінанти, незалежно від національної приналежності;

– ця культурна домінанта очевидно включає недоступну ірраціональну таємницю – «Російська людина завжди відчувається частиною чогось більшого, ніж вона сама. Вона духовно «присутня» «всередині себе» як західник», але й поза собою. Самої собі такій людині завжди бракує;

Окрім конструкту «росія – держава-цивілізація» пропонується синонімічний ряд – російська/русская цивілізація, росія у якості культурно-історичного утворення та рускій мір;

Термін «рускій мір» застосовується у двох значеннях: для позначення а) простору, освоєного російською/рускою культурою б) території (дисперсного) існування російсько-культурних діаспор по всій земній кулі. Поняття руского міра, як таке, що виражає не лише суто російські етнокультурні характеристики, а й у широкому значенні російську соціокультурну традицію. Вона поєднує різноманітні етичні компоненти, компоненти, що розвиваються і існують у просторі, окресленому свого часу межами Радянського Союзу, а ще раніше російської імперії. Поліетнічність чи поліетнокультурність руского міра, означеного та оформленого, звичайно ж, російською культурою, є його характерною рисою.

Руский мір – це простір, що був освоєний, освоюється і залучається до орбіти російської цивілізації. Істори-ко-географічно це територія колишнього Радянського Союзу. Російські землі – це безумовно, вся сучасна Україна, Білорусь та значна частина РФ. Але процес збирання російських земель у сучасних умовах може бути забезпечений відновленням російського соціокультурного та цивілізаційного простору – історично сформованого на території руского міра.

Руский мір – це і російська цивілізація, яка визначає вектор розвитку російської державності. Сприйняття батьківщини в сучасний період розвитку російської державності, безсумнівно ширше державних кордонів РФ, оскільки пов'язане з вирішенням російського питання на території пострадянського простору (Прибалтика, Казахстан, Україна і т.д.).

Руский мір – це і новий геополітичний статус Росії, це можливість реалізації глобального політичного проекту, пов'язаного з возз'єднанням розділеного російського народу. Руский мір як наднаціональний світогляд, має виступити новою державною ідеологією, аксіологічним змістом державного патріотизму сучасної Росії.

Руский мір – це і протипага регіонального патріотизму, регіональної ідентичності, образу «малої батьківщини», оскільки без ідеології консолідації державного патріотизму зростає потенціал поширення сепаратистських тенденцій.

Місія росії у світі – «сили, що прийшла у світ для того, щоб угамувати сильних і нахабних і підтримати слабких, відкривши їм перспективу порятунку»

Осердям і росії як держави-цивілізації, і руского міра є російська культура, наріжним каменем якої є православна віра. Православ'я визначило особливості російської філософії, етики, права, політики та державного

устрою. Весь російський інтелектуалізм – це не целераціональність, що домінує на Заході, а ціннісна раціональність. У ній міститься пристрасність, якої інтелект сам по собі не містить, пристрасність інтенцій добра та краси.

При цьому зведення російської культури в ранг національних пріоритетів і визнання її найважливішим фактором зростання якості життя та гармонізації суспільних відносин передбачає розгляд її як ядра російської цивілізації, що має особливе всесвітньо-історичне значення

Визначальним є вплив православ'я на розвиток правової культури та становлення правосвідомості в росії: що православна ціннісна ієрархія, впливаючи на сутність правового світогляду, принципово відрізняє трактування права в порівнянні з класичними поняттями німецької раціоналістичної філософії.

Кантівське «Право людини має вважатися священним, хоч би яких жертв це коштувало панівній владі. Тут немає середини і не можна мислити середнє прагматично обумовлене правом; всій політиці слід схилити коліна перед правом» замінюється Ільїнським «Мати релігію є право людини, і це право – право бути духом – лежить в основі всіх інших прав» У першому випадку – первинна прагматична обумовленість права, що набуває священного ореолу, у другому сутність права розкривається через його релігійний зміст, що є початковою умовою існування права як такого. А Закон ніколи не мав великої значущості для російської людини.

Адже цілісна тривимірна природа духу долає амбівалентність людського буття, затиснутого «літерою» моралі, права, національних традицій та релігійних обрядів.

Окрім «свого міфологічно-чуттєвого права, в росії є і «свій режим правди» з використанням соціокультур-

них кодів у діалозі «суспільство – влада». Тому особливо важливими в період соціокультурної трансформації суспільства стають ритуал, міфи і культи. «Нова» міфологія пов'язується з російською ідентичністю і користується попитом в іншому якісному вимірі. Її складовими є різні картини-образи, які розкривають різні сенси російськості – «руская весна», «руское молчание», «руській Крим», «Новоросія», «руское пространство» тощо.

Формування нової державної ідеології пов'язане із відродженням патріотичної пам'яті народу, зі зверненням до уварівської формули «Православ'я. Самодержав'я. Народність» та концепції Філофея «Москва – Третій Рим», до візантійської спадщини та російського патріотизму.

Такою на прикладі одного видання постає «наукова» складова сучасного російського гуманітарного дискурсу та пануючих у ньому наративів, тенденцій, аргументів. Слід визнати, що їх впровадження у владний дискурс безсумнівно відбулося, обґрунтувало, оформило та легітимізувало явище рашизму, наслідком чого стала повномасштабна російська агресія проти України 2022 року, відповідальність за яку, безумовно, лежить і на авторах цього видання.

Викладене цілком підтверджує сучасне бачення рашизму, в якому об'єднується ідеологія практики національної винятковості й культурної зверхності росіян, практика постулювання Єрусалиму як основи світогляду й національної ідентифікації та причинно-наслідкового виходу за межі власного геополітичного простору, втручання у внутрішні справи інших держав і можливість нав'язування власних світоглядних бачень шляхом збройного вторгнення в межі суверенних держав». Його основними рисами українські учені називають такі.

1. Національна виключність російського народу, його «обраність» і «месійність», намагання нав'язати іншим народам своє бачення світу, цінностей і культури.

2. Крайня ксенофобія до інших народів, досвід існування яких не може бути прикладом. Це призводить до атрофії критичного мислення пересічного росіянина, неспроможного бачити недоліки свого існування в мультикультурному світі.

3. Експансіонізм, тобто технологія захоплення земель інших народів за рахунок територіального розростання ширився також крайній імперіалізм, бажання загарбувати нові території, який зрештою виродився у прагнення світового панування.

4. Самоствердження за рахунок поневолених народів і культур. Для цього росіяни фальсифікують історію, підміняють сенси, впроваджують на захоплених землях страшний терор і руїну, щоб фізично знищити носіїв історичної правди.

5. Централізм або безконтрольна влада монарха, що завжди протиставлялися українському демократизму і народоправству. Московський шовінізм бачить своїм завданням нищення всього, що не вписується в канон психології «російської душі», зокрема, української ментальності.

6. Антиінтелектуалізм або «однодумство», як форма найоптимальнішої обробки мізків широкого загалу, російські культура і література завжди були імперськими і негативно ставилися до інших народів.

7. Фрагментація суспільств упокорених народів. Ті, хто служить імперії, набувають нового статусу, користуються матеріальними благами. А ті, хто чинить спротив, стають ізгоями, позбавляються власності тощо. У такий спосіб створюється соціальне колаборантське

поле та провокується постання негативних поведінкових практик.

8. Міжнаціональні конфлікти, які підживлюються московською владою відносно представників різних етносів. Для всіх народів «нерусского языка» — обмеження в доступі до освіти, заборона користуватися рідною мовою, нехтування національним самовираженням особистості як культурною цінністю. Застосування методології зіткнення міжнаціональних інтересів, протиставлення національних меншин одна одній, практики виселення і переселення людей з одних регіонів у інші [5].

На останок привернемо увагу до трактування А.С.Філатовим доробку Миколи Костомарова, з огляду на його відверто маніпулятивний характер. Воно полягає в тому, що, на думку п.Філатова, в основі сучасного конструкту руского міра, лежить концепція М. Костомарова про дві гілки рускої народності – південної і північної гілок. Очевидно, що на такі висновки автора навернула праця М. І. Костомарова «Две русские народности», написана як програмова стаття для українського суспільно-політичного і літературно-мистецького часопису, який став знаковим явищем модерного українства, зокрема спричинився до становлення його культурно-освітньої та громадської програми. «Основи» був першим українським журналом, який репрезентував культурницькі, інтелектуальні й літературні прагнення пореформеної української інтелігенції [6]. Стаття М. І. Костомарова, була і відповіддю тим, «которые говорили: русская народность, и понимали под нею что-то единственное, самосущее, и ошибались» [7]. Зазначимо ж, на середину XIX ст. концепція «єдиної руської народності», витоки якої сягають принаймні 2-ї пол. XVII ст. – часу появи київського «Синописа», була офіційною у Російській імперії. Хоча Н. Юсова пише про «окрему позицію»

М.І.Костомарова у «загальноприйнятій парадигми «єдиної народності», фактично він чітко виокремлював кожну з таких народностей:

Это название – Русь, название первоначально Порусско-варяжской горсти, поселившейся среди одной из ветвей южно-русского народа и поглощенной ею вскоре. Это название, отличное от других Славянских частей, сделалось этнографическим названием южно-русского народа.... Когда толчек, данный вторичным влиянием Литовского племени в судьбу Славянских народов всей западной части русского материка, соединил их в одно политическое тело и сообщил им новое соединительное прозвище – Литва, это прозвище стало достоянием белорусского края и белорусской народности, а южнорусская осталась с своим древним привычным названием Руси.

В XV веке различались на материке нынешней России четыре отдела восточно-славянского мира: Новгород, Московия, Литва и Русь; в XVI и XVII, когда Новгород был стерт, – Московия, Литва и Русь. На востоке имя Руси принималось как принадлежность к одной общей славянской семье, разветвленной и раздробленной на части, на югозападе это было имя ветви этой семьи. Суздалец, Москвич, Смоленин – были русские по тем признакам, которые служили органами их соединительности вместе: по происхождению, по вере, по книжному языку и соединенной с ним образованности; Киевлянин, Волынен, Червонорус – были Русские по своей местности, по особенностям своего народного, общественного и домашнего быта, по нравам и обычаям; каждый был русским в тех отношениях, в каких восточный Славянинъ был не русский, но тверитянин, суздалец, москвич.

...У южнорусского народа как будто было похищено его прозвище. Дело в том, что название Руси укрепилось издревле за южнорусским народом. Название не возникает без факта. Нельзя навязать народу ни с того, ни с сего какое-нибудь имя. Это могло приходить в голову только таким мудрецам, против которых мы недавно писали и которые нам сообщили прекурёзную новость, как Екатерина II, высочайшим повелением, даровала Московскому народу имя Русского и запретила ему употреблять древнее свое имя – Московитяне.

Як зазначає І. Гирич, вже М. Грушевський розглядає М. Костомарова як одного з провідних конструкторів-творців модерної української нації, адже цей науковець обстоював думку про буття українців від княжої України-Руси [8], а головніше – позиціонував Україну по відношенню до свого східного сусіда як окрему одиницю. Очевидно, що М. Костомаров, як переважна більшість підданих російської імперії, які розбудовували українську ідею, був носієм «подвійної лояльності». Так, йому належить і низка контраверсійних думок, як-то переконання про православну віру і єдину церкву як найважливіші ланки руського народу, яке піднімають на знамена адепти сьогоднішнього руського міра. Але це і визнання, що вони не були достатньо міцні, щоб довести «народні сили до єдиногодності й частини – до повного злиття» [9].

Залучення п. Філатовим М. Костомарова – одного з трьох українських апостолів (поряд з Т.Г.Шевченком, П. Кулішем), які розпочали модерний етап визвольного руху 1830-1840 рр. [10], та який чи не перший заговорив про окремість українців на тлі вповні усталеного на середину ХІХ ст. уявлення про спільність росіян і українців, у маревне плетиво руського міра, є ще одним проявом привласнення українського інтелектуального доробку, до якого вдавалися на росії з часів Катерини ІІ, створюючи канонічно спотворену історію російської імперії.

За роки правління Путіна такі тенденції набули нового дихання. Відбувся остаточний перехід від плюралізму підходів у історичних дослідженнях до запровадження кримінальної відповідальності за «фальсифікацію історії», що безпосередньо вплинуло і на освітній процес – «ідеологічно правильними» мали стати не лише курси гуманітарного циклу, а навіть математика. Запит на уніфікацію підручників з історії сформулював особисто Путін. 25 квітня 2013 року під час

«Прямої лінії» він поскаржився на відсутність єдиної оцінки історичних подій у шкільних підручниках та слабку ідеологічну складову. Путін висунув вимоги до авторів: відсутність «подвійних трактувань» та «повага до всіх сторінок нашого минулого» [11].

Певною кульміацією цього процесу стала видана Федеральним архівним агентством росії збірка документів «Про історичну єдність росіян і українців», яка починається статтею в.путіна на цю тему в липні 2021 року. Одразу після неї збірка містить його звернення щодо ситуації в Україні, виголошене 21 лютого 2022 року, за кілька днів до повномасштабного російського вторгнення. У книзі представлено 242 документи від XI до XX століття, які супроводжуються інтерпретаційними коментарями путіна, які і регламентуватимуть історіописання в рф.

Та очевидно, що спираючись на такий фундамент, росії, як висновує С. Плохій, дуже складно навчитися існувати в контексті ще до кінця не сформованої, модерної, національної держави, після століття існування в інших контекстах [12]. Хоча питання, чи потрібно росії існування в якомусь іншому, аніж імперському, контексті, залишається відкритим.

Висновки

Ральф Дарендорф, відомий учений і політичний діяч, говорячи про місце і роль інтелектуалів у суспільствах, радив остерігатися не стільки політичної зангажованості інтелектуалів, скільки їхньої однастайності. Суспільства, де інтелектуали німі, зазначає дослідник, або, додамо, говорять однаково, позбавлені майбутнього. Інтелектуали можуть бажати, але можуть і не бажати ставати на чийсь бік у боротьбі заснованих на сліпій вірі позицій; хоча,

якщо всі вони виявляються на одному боці, значить, щось негаразд. Обов'язок інтелектуалів – чітко висловлювати існуючі точки зору і таким чином звертатися до тих, хто несе на собі тяготи негаразди реального життя [13, с. 5].

Та саме таку одностайність та сліпу віру у баченні російського історичного процесу демонструють представники російського інтелектуального середовища. Відбувається своєрідна дифузія інтелектуального і владного дискурсів, що характеризуються надзвичайно високим рівнем чорного, який, метафорично висловлюючись, і утворює основу рашизму, який В. П. Горбатенко означає як суміш великоросійського шовінізму і реакційного православ'я, ідеалізація та спроба відтворення імперського/радянського минулого, месіанське уявлення про «богообраність» та особливу цивілізаційну місію російського народу в сучасному світі [14]. Та саме така інтелектуально-владна одностайність і дає всі підстави сподіватися на позбавлення російського соціуму майбутнього.

Список посилань

1. Донскіс Л. Питання провини. Український тиждень. 2014. № 38 (358). 18 вересня. URL: <https://tyzhden.ua/pytannia-provyny/>
2. Выступление Председателя РИО С.Е. Нарышкина на круглом столе, посвящённом вопросам изучения истории Украины: URL: https://www.youtube.com/watch?v=DV0w3d151_g. (18.01.2022).
3. Россия как государство-цивилизация: высшие цели и альтернативы развития: Коллективная монография по материалам Юбилейных международных Панаринских чтений, посвященных 75-летию со дня рождения А.С. Панарина. Отв. Ред.: В.Н.Расторгуев; науч. Ред. А.В.Никандров / Рос. Науч.исслед. ин-т культурного и природного наследия им. Д.С.Лихачева (Ин-т наследия); Мос. Государственный ун-т им. М.В.Ломоносова, Филос. Ф-т. М.: Институт наследия, 2016. 400 с. (Труды Института Наследия).
4. Панарин А.С. Православная цивилизация. в глобальном мире. Москва: Алгоритм, 2002. 496 с.

5. Заборонити рашизм / В. Огнев'юк, В. Андреев, В. Брехуненко, М. Відейко, Б. Гуменюк, І. Гирич, Л. Масенко, Ю. Митрофаненко, В. Огризко, О. Палій, В. Піскун, П. Полянський, В. Сергійчук, П. Чернега ; за заг. ред. В. Піскуп. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с.

6. Ясь О.В. ОСНОВА. Часопис [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Osnova_z

7. Костомаров Н. Две русские народности. Основа. СПб., 1861. № 3. С. 33-80. URL: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>

8. Гирич І. Ясь О. Багатоликий Микола Костомаров / І. Гирич. Український історичний журнал. 2019. № 3. С. 178-186. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2019_3_12.

9. Костомаров Н. И. Мысли о федеративном начале в Древней Руси/ Костомаров Н. И. Собрание сочинений: Исторические монографии и исследования. Кн.1. Т.1. СПб, 1903. С. 18-34.

10. Гирич І. Ясь О. Багатоликий Микола Костомаров. С.184

11. Жуков С. Підручник ненависті. Історична правда. 4 вер. 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/09/4/163100/>

12. Плохій С. Історична відповідальність українців – переписати російську історію. Українська правда. 2023. 1 січня. URL: <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=1130139.0>

13. Дарендорф Р. Гражданская ответственность интеллектуалов: против нового страха перед просвещением Полис. Политические исследования. 1997. № 6. С. 5-14.

14. Горбатенко В. П. Рашизм // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Рашизм> (дата звернення: 17.12.2023).

References

1. Donskis L. The issue of guilt. Ukrainian week. 2014. No. 38 (358). September 18. URL: <https://tyzhden.ua/pytannia-provyny/>

2. Presentation of the Chairman of RIO S.E. Naryshkina at a round table dedicated to studying the history of Ukraine: URL: https://www.youtube.com/watch?v=DV0w3d151_g. (18.01.2022).

3. Russia as a state-civilization: higher goals and development alternatives: Collective monograph based on the materials of the Jubilee International Panarin'sky Readers devoted to the 75th anniversary of the birth of A.S. Panarina Opening Ed.: V.N. Rastorguev; science Ed. A.V. Nikandrov / Rus. Scientific research Institute of Cultural and Natural Heritage named after D.S. Lykhacheva (National Institute of Heritage);

Mos. State University named after M.V. Lomonosova, Philos. Ft. M.: Heritage Institute, 2016. 400 p. (Proceedings of the Heritage Institute).

4. Panaryn A.S. Orthodox civilization. in a global world. Moscow: Algoritm, 2002. 496 p.

5. Ban racism / V. Ognevyyuk, V. Andreev, V. Brehunenko, M. Videyko, B. Humenyuk, I. Hyrych, L. Masenko, Yu. Mitrofanenko, V. Ogryzko, O. Paliy, V. Piskun, P. Polyanskyi, V. Serhiychuk, P. Chernega; in general ed. V. Piskun. K.: Kyiv. University named after B. Hrinchenko, 2023. 252 p.

6. Yas O.V. BASIS. Magazine [Electronic resource]. Encyclopedia of the history of Ukraine: Vol. 7: Mi-O / Editor: V. A. Smoliy (head) and others. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. K.: Scientific Thought, 2010. 728 p.: illustrations. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Osnova_z

7. Kostomarov N. Two Russian nationalities. Basis. St. Petersburg, 1861. No. 3. P. 33-80. URL: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>

8. Hyrych I. Yas O. Many-faced Mykola Kostomarov / I. Hyrych. Ukrainian historical magazine. 2019. No. 3. P. 178-186. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2019_3_12

9. Kostomarov N. I. Thoughts about the federal beginning in Ancient Rus/ Kostomarov N. I. Collected essays: Historical monographs and studies. Book 1. T.1. St. Petersburg, 1903. P. 18-34.

10. Hyrych I. Yas O. Many-faced Mykola Kostomarov. P.184

11. Zhukov S. Textbook of hatred. Historical truth. September 4 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/09/4/163100/>

12. Plohiy S. The historical responsibility of Ukrainians is to rewrite Russian history. Ukrainian Pravda. 2023. January 1. URL: <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=1130139.0>

13. Darendorf R. Civil responsibility of intellectuals: against the new fear of enlightenment Polis. Political studies. 1997. No. 6. P. 5-14.

14. Horbatenko V. P. Racism // Great Ukrainian Encyclopedia. URL: <https://vue.gov.ua/Rashizm> (date of application: 12/17/2023).

Tetyana BONDARUK. *Candydate of Law, Volodymyr Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv).*

E-mail: bondarukt@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0566-9857

«Black level»:

**About self-reflection in the socio-political discourse of
russia (analysis of one publication)**

Abstract. *The collective monograph «Russia as a state-civilization: higher goals and development alternatives» compiled based on the materials of the Jubilee International Panarinsky Readings (2016) is analyzed. In particular, the establishment of the concepts of the Russian «state-civilization», «Russian world», «Russian culture», «Russian Orthodoxy», their characteristic features and features, as well as the outline of the prospects for development and missions of Russia.*

A conclusion is made about the coherence of the corresponding constructions with the postulates of racism as an ideology and practice of national exclusivity and cultural superiority of Russians and Russia's expansionist policy.

Key words: *racism, Russia, state-civilization, Russian peace, Orthodoxy, intellectual responsibility.*

Стаття надійшла до редакції 10.11.2023 р.

© Тетяна БОНДАРУК, 2023 р.

Розділ II

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОЦЕСИ

УДК 342.533(035)(038)

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-3

Алла ПОГОРЄЛОВА

Доктор політичних наук, доцент (Київ).

Email: ap1940@ukr.net

ORCID: ap2880063

ПРОФЕСІЙНЕ ЗМІЦНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ: ОСОБЛИВОСТІ, СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

Анотація. Розглядається професійне зміцнення парламенту як проблема забезпечення демократичного вибору України в біфуркаційному просторі XXI століття. З'ясовано, що парламент і суспільство є тими компонентами, від взаємодії яких вирішальною мірою залежить успіх політичної модернізації в Україні. Представницька форма правління слугує і для парламентської, і для професійної діяльності засобом реалізації наявних у країні її потенційно можливих розуму, чесності, справедливості.

У контексті викликів XXI століття значно ускладнюються завдання, які має вирішувати національний парламент, помітно підвищується планка вимог до парламентаріїв, гостро ставиться проблема гуманізації політичного діалогу як у парламенті, так і в суспільстві. Реалізація потенціалу розвитку країни вимагає пошуку парламентом таких форм своєї роботи, які б враховува-

ли не лише позитивний досвід європейських країн, але й ту важливу обставину, що і стартові умови, і шляхи розвитку різних суспільств до демократії значно відрізняються один від одного.

Визначення характеру взаємодії держави і суспільства як співтворчості має ключове значення, адже відкриває шлях до розуміння значення культури парламентаризму, високого професіоналізму на базі позитивної науки, освіти, культури на кожному робочому місці в умовах демократичних трансформацій в Україні.

Ключові слова: парламент, парламентаризм, суспільство, держава, діалогізація парламентської комунікації, культура парламентаризму, культура демократії.

Трагічні події, пов'язані з війною, що розпочалася в Україні 24 лютого 2022 року (а за іншим обчисленням – з 2014 року), висвітили з одного боку героїзм справжніх патріотів, що своїм життям сплачують перемоги Українського духу в боротьбі за незалежність власної держави, а з іншого – гостро нагадують про всі негативні явища, процеси в нашому суспільному бутті після 24 серпня 1991 року, вимагають позбавитися ілюзій, реально дивитися на світ, що стрімко змінюється, на самих себе, розмірковувати щодо подій, а не лише емоційно занурюватися в них. Стає все більш очевидним, що в біфуркаційних умовах XXI століття для успішної реалізації демократичного, європейського вибору в Україні потрібні серйозні якісні зрушення в роботі всіх гілок влади, в масовій правосвідомості, культурі.

На наше переконання, лідерську роль у важкій тривалій роботі на шляху позитивних трансформацій покликаний відіграти високопрофесійний парламент, який у взаємодії із суспільством має вирішальною мі-

рою забезпечити успіх політичної модернізації в Україні, творення реального Майбутнього. Адже на базі забезпечення якісних правових передумов та ефективних форм діалогізації парламентської комунікації відбувається співтворчість держави і громадянського суспільства по забезпеченню якісної влади як на загальнонаціональному, так і місцевому рівні, яскравий вияв феномену синергії, культури парламентаризму, культури демократії [1].

Поняття професіоналізму в парламенті є достатньо складним і дискусійним. Виходячи з того, що парламент є певним чином внутрішньо структурованою і організованою цілісністю, логічно говорити не стільки про професіоналізм кожного окремого народного депутата як парламентарія, хоча і це дуже важливо, скільки про професіоналізм парламенту як цілісної системи. Судження щодо того, що така якість парламенту визначається насамперед професіоналізмом його апарату, який перебуває, образно кажучи, в епіцентрі законодавчого процесу, є носієм інституційної пам'яті організації, відповідають саме європейським підходам [2].

Водночас можна погодитися певною мірою з тим, що “ані наповнення парламенту відомими в Україні людьми, ані розподіл за віком і статтю загального складу, ані навіть його освітній рівень самі по собі ще не забезпечують ефективної діяльності депутатів” [3, с. 53]. В умовах дедалі складніших проблем, пов'язаних з викликами ХХІ століття, системними світовими кризами соціально-економічного характеру не слід дивуватися, що громадська думка щораз більше схиляється до вимоги щодо обов'язковості вищої освіти для кандидатів у депутати, наявності успішного досвіду попередньої роботи, відповідної репутації.

У будь-якому разі професіоналізм парламенту постає як внутрішня здатність законодавчого органу до виконання своїх конституційних повноважень, здійснення відповідних функцій. Значною мірою він обумовлений парламентськими цінностями, організаційною культурою парламенту, яка виявляється у формально-ієрархічній структурі організації, парламентських технологіях, системі лідерства, усталених стосунках із зовнішнім середовищем, поведінці парламентарів (мова, вміння додержуватися домовленостей і т. ін.).

Професіоналізм парламенту визначається, звісно, багатьма чинниками, залежить від багатьох складників, але особливої уваги заслуговує найважливіший орієнтир його розвитку, який слід розуміти, з нашої точки зору, як необхідність забезпечувати постійний конструктивний діалог влади і суспільства, їхню спільну ефективну законотворчу роботу, що впливає на послідовне підвищення рівня культури парламентаризму, культури демократії. Саме така ціннісна орієнтація з боку парламенту здатна гармонізувати роботу основних його підсистем: підсистеми, яку становлять народні депутати, підсистеми, яка складається з апарату парламенту, і підсистеми, яка включає в себе помічників-консультантів народних депутатів України, а також підсистему допоміжних служб.

Якщо перша підсистема діє на засадах самоуправління відповідно до Конституції України, законів України “Про статус народного депутата України”, Регламенту Верховної Ради України, який є законом, то друга підсистема – відповідно до Закону України “Про державну службу України”, а в третій підсистемі в кожного депутата можуть працювати особи на основі Положення про помічника-консультанта народного депутата України,

яке затверджено Постановою Верховної Ради України. Враховуючи, що для молодого українського парламенту часів незалежності розвиток професіоналізму є гострою актуальною проблемою, видається важливим здійснення спеціальної системи професійного навчання, яка б відбивала особливості самого парламенту, що складається із зазначених вище підсистем, використовувала і власні напрацювання, і світовий парламентський досвід. Адже законотворчі процедури в різних парламентах мають багато спільного, тому набуває великого значення вивчення досвіду здійснення парламентських технологій у країнах розвинених демократій (порядок підготовки і розгляд законопроектів у першому, другому, третьому читаннях; процедури здійснення інших функцій), його використання для удосконалення власної роботи [4].

Зазначимо, активні дії парламенту як восьмого, так і дев'ятого скликання з просування низки законів, зокрема пов'язаних із задекларованими владою демократичними реформами, сприймаються значною частиною суспільства з недовірою. Адже як у випадку, наприклад, з медичною реформою, є очевидними їхня недостатня обґрунтованість, спрямованість більшою мірою на заможних громадян, ніж на інтереси всього народу. Не завжди беруться до уваги застереження фахівців, відповідні науково-експертні, юридичні висновки. На відміну від попередніх скликань Верховної Ради України нині фахова думка парламентських комітетів важить набагато менше, ніж політичні резони депутатських фракцій, головам яких надано право ухвального голосу для попередньої підготовки і розгляду організаційних питань роботи Верховної Ради України, тоді як головам комітетів – право дорадчого голосу.

Англійський філософ, економіст, мислитель, політичний діяч Джон Стюарт Мілл якось зауважив, що “мистецтво законотворення, мабуть, більше, ніж усі інші види інтелектуальної праці, потребує не просто досвіду: професійними законотворцями можна стати тільки завдяки тривалому та надзвичайно ретельному навчанню” [5].

Починаючи з 1995 року, за ініціативою депутатів другого скликання, у парламенті була створена дієва система організації навчання і стажування народних депутатів України за підтримки міжнародних організацій і фондів, виходячи з потреб української сторони. Формувалася Координаційна рада з цих питань на чолі з діючими на той час віце-спікерами, яка мала у своєму складі представників усіх депутатських фракцій і груп, розглядала результати зарубіжних навчальних поїздок, пропозиції, висловлені її учасниками після повернення. Організаційно зазначену роботу забезпечував спеціально створений за постановою Президії Верховної Ради України науково-організаційний сектор у складі Головного організаційного управління Апарату Верховної Ради України, який, зокрема, забезпечував координацію планування навчальних поїздок у розрізі комітетів, фракцій, груп, дотримуючись вимоги пропорційного представництва в навчальних групах різних політичних сил відповідно до їхнього представництва в парламенті, включення до їх складу профільного спеціаліста Апарату. В парламенті існувала практика підготовки учасниками зарубіжних навчальних стажувань відповідних звітів, у яких вони зазначали, що вважали вельми корисним. Стажування за підтримки Програми сприяння парламентові України, в рамках Канадсько-Українського

законодавчого та міжурядового проекту, Британського урядового фонду НОУ-ХАУ, німецьких фондів Конрада Аденауера, Фрідріха Еберта, Ганнса Зайделя – сприяло пошуку нових підходів у роботі. Пропозиції щодо удосконалення вітчизняної парламентської практики розглядалися і враховувалися керівництвом Верховної Ради України.

Так, після вивчення досвіду роботи Аудиторського управління Великобританії, яке функціонує з 1866 року і відповідальне за свою роботу лише перед парламентом, після палких дискусій учасниками стажування було підготовлено відповідний законопроект, який ретельно опрацьовувався, і в результаті було створено Рахункову палату України.

Значний матеріал для роздумів надає досвід вельми успішного здійснення та реалізації таких навчальних програм.

17 березня 2016 року Верховна Рада України приймає постанову № 1035-VIII, якою позитивно оцінюється, підтримується низка рекомендацій, напрацьованих Місією Європейського парламенту під керівництвом П. Кокса щодо удосконалення роботи Верховної Ради України. Створюється за фінансової підтримки європейських партнерів Європейський офіс реформ, продовжує працювати програма “Рада” (за підтримки USAID), не вщухають розмови про парламентську реформу під гаслом “Від Апарату Верховної Ради України до Парламентської служби”, яка є відокремленою від національної державної служби. Кожна система має свої і переваги, і недоліки, але, як з’ясовується, і досі така реформа потребує доосмислення і доопрацювання. Допомога з боку партнерів – це прекрасно, але забувати власний позитивний досвід – не конструктивно.

Показово, що 19–20 червня 2002 року за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) для народних депутатів, що вперше були обрані до Верховної Ради України, був проведений єдиний за роки незалежності семінар за темою “Професіоналізм в парламенті”, в роботі якого взяв участь голова Комітету фінансового контролю Палати громад парламенту Канади. Результативною формою роботи по підготовці кадрового резерву високопрофесійних державних службовців, в тому числі майбутніх кандидатів у депутати, працівників Апарату стала Програма стажування молоді у Верховній Раді України за досвідом країн розвинутих демократій, за підтримки USAID.

Поза увагою поки що залишаються наукові рекомендації щодо передбачення в якості регламентної норми проведення вступних семінарів для вперше обраних до парламенту депутатів із визначенням професійної рамки його змістовного наповнення. Не в останню чергу саме тому семінар для депутатів фракції “Слуга народу” 2019 року певною мірою став “спланованою” імпровізацією, що викликала в соціальних мережах, на політичних ток-шоу чимало іронічних коментарів.

На наш погляд, вирішення проблеми довіри громадян до влади в цілому, відкритості її роботи, зокрема, українського парламенту, значною мірою залежить від активності роботи саме комітетів Верховної Ради України, уточнення їхнього статусу, зменшення кількості.

Маємо, зокрема, досвід Франції, де кількість постійних комітетів, комісій парламенту обмежена, визначена Конституцією держави по шість у кожній палаті, що дає змогу розглядати наявні проблеми більш комплексно, всебічно, залучаючи більшу кількість депутатів.

Заслужують на увагу питання подальшого розвитку і вдосконалення самої системи парламентських комітетів, вирішення яких ускладнюється тим, що Україна здійснює державотворчі кроки в умовах недовершеної конституційної реформи. Аналізуючи організаційно-правовий аспект сучасних тенденцій надання комітетам Верховної Ради України спеціальних повноважень для здійснення парламентського контролю, А. Нижник справедливо, на нашу думку, доходить висновку, що для створення конституційних засад можливості функціонування більш оптимальної системи комітетів і комісій парламенту на вирішальному перехідному (до здійснення конституційної реформи) етапі можна було б обмежитися коригуванням змісту частини другої та п'ятої статті 89 Конституції України [6, с. 141].

Потребують більш глибокого осмислення проблеми, пов'язані з використанням електронних засобів в управлінні в роботі різних органів влади. Відомо, що серед науковців і практиків існують різні думки щодо впливу, наприклад, електронних консультацій та голосування на політичний процес. У парламенті Великої Британії електронні консультації з громадськістю виконують подвійну функцію: отримати думки в процесі діалогу та зробити оцінку методу консультацій в он-лайнному режимі як джерела інформації для парламенту. Хоча до таких дискусій долучаються найперше визнані фахівці сфери, що є предметом обговорення, така дискусія також створює нагоду висловитися традиційно недостатньо представленим зацікавленим сторонам і навіть сприяти обговоренню актуальних проблем у міжнародному, міжпарламентському форматі.

На часі – чітке визначення парламентських структур, що виконують ключові функції під час перегляду законодавства.

Враховуючи, що парламенту належить насамперед приймати такі законодавчі акти, норми яких громадяни хочуть визнати, щоб вони регулювали їхнє спільне життя, гостро постають наступні проблеми: подальше удосконалення парламентом аналітичної, дослідницької, прогностичної роботи; організація проведення та врахування незалежної експертизи законопроектів; розширення доступу компетентним громадянам до законотворчого процесу.

На наш погляд, саме спираючись на глибокі неупереджені дослідження соціального поля, на висновки незалежних експертів різні політичні сили і партії зможуть суттєво просунутися на шляху творчого, професійного погляду на компроміс, розгляду його як форми творчої згоди і домовленості на творчій основі у вирішенні таких питань, що стосуються долі й інтересів усього суспільства. Це стає можливим за умови існування достатньо розвиненої системи збирання й аналізу інформації, її обробки і прогнозування, які допомагають більш точно оцінювати реальне життя і коригувати роботу. Недооцінка стратегічного планування розвитку самого парламенту відповідно до стратегічних орієнтирів розбудови Майбутнього за підтримки суспільством, всією українською політичною нацією стримує демократичний поступ. Наукові напрацювання щодо цих проблем залишаються значною мірою незапитаними, не стимулюється активізація відповідних наукових розвідок.

Показовою є динаміка розвитку бібліотеки Конгресу США, що засвідчує поступове неухильне нарощування її дослідницького потенціалу. До 1897 року бібліотека містилася в будинку Капітолію разом із Палатою представників та Сенатом. У 1914 році сенатори та члени Па-

лати представників визначили особливі обов'язки бібліотеки перед Конгресом, запровадивши в ній спеціальний відділ, відомий згодом як довідкова служба в рамках бібліотеки.

У 1970 році Конгрес схвалив закон про реорганізацію довідкової служби в конгресову дослідницьку службу (КДС). Законом передбачалося, що КДС більше уваги і зусиль приділятиме дослідницькій та аналітичній роботі, яка безпосередньо допомагатиме Конгресові в законотворчому процесі. КДС має 800 працівників, серед яких є бібліографи, правники, економісти, соціологи, фахівці з природничих і точних наук, і пропонує дослідження і наукові розробки з усіх нагальних питань державної політики.

Безперечно, ми не можемо порівнювати масштаби забезпеченості українських і американських депутатів аналітичною, дослідницькою підтримкою, але сама тенденція розвитку подібних служб є вельми повчальною, адже у таких стратегічних справах поспішати треба повільно, фундаментально.

За таких обставин зростає значення взаємозв'язків комітетів парламенту з науковим, експертним співтовариством, зокрема, у формах постановки перед ним проблемних завдань, вирішення яких потребує спеціальних досліджень; уважного ставлення і врахування пропозицій, що надходять до комітетів і являють собою результати ґрунтовних наукових досліджень; ретельного обговорення за участю громадськості підготовлених законопроектів з урахуванням наявних точок зору.

Для нашої держави залишаються і залишаться, на наш погляд, на перспективу актуальними завдання: гнучко створювати нове законодавство, розробляти ефективні закони, вивірені не лише в економічному,

правовому сенсі, а й у психологічному, вести розумну політику; вирішувати, зокрема, питання юрисдикції у кіберпросторі, оподаткування електронної комерції; забезпечувати рівновагу між необхідністю економічного розвитку і конфіденційності інформації.

Їхнє вирішення пов'язане з налагодженням саме продуктивного діалогу, дієвої співпраці, а точніше – співтворчості парламенту, всіх органів влади з науковою спільнотою, фахівцями, небайдужими громадянами задля створення зручного для життя суспільства законодавчого поля.

Політична стратегія вирішення українських проблем на базі демократичної правової культури – це налагодження взаємодії інтересів усіх соціальних груп за допомогою ресурсів влади, найперше кадрового, із залученням людей компетентних, сумлінних, по-справжньому державних. Це – забезпечення не руйнації корисних попередніх досягнень, а примноження потенціалу розвитку, це – не обмеження можливостей для його реалізації, для творчої праці, а їхнє розширення, це – утвердження на протигагу контрпродуктивної ненависті порозуміння між людьми в ім'я загального блага.

Саме парламент об'єктивно покликаний бути визначальним лоцманом і координатором реформаторських об'єднаних зусиль науки і практики, школи і родини, держави і суспільства на базі скоординованих перспективних планів законодавчої роботи та стратегічного розвитку самого парламенту, за умови серйозної кадрової політики.

У його системі як установи має бути, на наш погляд, і потужне парламентське видавництво, продукція якого сприяла би, зокрема, процесам законотворення, зростання правосвідомості в суспільстві, доланню біполярного стереотипу мислення.

З огляду на те, що від депутатів вимагається професійна готовність діяти в інтересах усього народу, набувають особливої ваги питання антикорупційної свідомості, антикорупційної культури як критеріїв при визначенні кандидатів у депутати, якими мають керуватися політичні партії, громадські організації, формуючи передвиборчі списки або рекомендації щодо включення певних осіб у такі списки.

До речі, понад п'ятсот років тому, коли Київ дістав замість вічового устрою міське управління за німецьким (магдебурзьким) правом, кияни серйозно замислювалися над тим, кого обирати до магістрату. Правовими наслідками запровадження в Києві магдебурзького права, зокрема, стали: обмеження прав місцевої державної адміністрації (воєвод, намісників тощо); обрання власного органу місцевого самоврядування – магістрату, який складався із двох колегій – ради (адміністративний орган) та лави (судовий орган). Раду магістрату очолював бургомістр, колегію лавників – війт. Право бути обраними до магістрату мали жителі міста “добрі, розумні, осілі в місті, віком від 25 до 70 років, не дуже багаті і не дуже бідні, з доброю славою, законно народжені, охороняючі справедливість та правду, такі, що не мають жадібності та злості, не лихварі, не двоєжонці тощо” [7, с. 13].

Маємо зазначити, що сьогодні такі критерії сприймаються як порушення прав людини відповідно до Конституції України, міжнародних норм, вважається, що громадяни самі повинні розбиратися, за кого варто голосувати. Але, безперечно, в такому разі логічно ставити питання про рівень культури виборців, їхньої правосвідомості, обізнаності з реальним станом речей. На допомогу мають приходити демократичні об'єктивні

засоби масової інформації, громадські організації, які аналізують ступінь відкритості влади, на базі журналістських розслідувань чесно орієнтують громадян з цього питання, сприяють виробленню ними власних оцінок, їхньому власному осмисленому вибору. На жаль, ці питання ще не набули в Україні належної уваги, практичної продуктивності.

Особливості професійної діяльності парламенту пов'язані із складнощами управління парламентською діяльністю, узгодженістю дій підсистем парламенту, відносинами Апарату і керівних органів парламенту. Прогалини на цьому полі свідчать про відсутність необхідної наступності в організації роботи Верховної Ради України, системного підходу до заходів з її удосконалення, що є певним гальмуючим чинником професійного зростання, що має долатися.

Концептуальними орієнтирами створення ефективної системи професійного зростання в парламенті, на наш погляд, мають бути: забезпечення відкритості парламенту; гармонізація роботи основних підсистем парламенту; удосконалення підходів до наявної організації професійного навчання в парламенті; розширення діалогізації із науковою спільнотою, структурами громадянського суспільства.

Елементами цієї системи можуть бути, зокрема, відповідно до європейських рекомендацій: система рамкових знань для парламентарів, що вперше обираються до Верховної Ради України; система рамкових знань для помічників-консультантів народних депутатів України, що мають забезпечувати ефективну роботу в цілому офісу народного депутата України (співпрацю з працівниками секретаріатів комітетів Верховної Ради України; спілкування із засобами масової інформації, забез-

печення постійного діалогу парламентарія з виборцями як в центрі, так і на виборчих округах); система рамкових знань для голів комітетів Верховної Ради України (знання щодо результативності роботи комітету, комітетських парламентських слухань); система рамкових знань для членів та працівників секретаріатів Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України (роль Комітету в оптимізації структури Апарату, моніторинг та оцінка реалізації навчальних програм у парламенті).

Прийде час, ми впевнені, коли парламент, зміцнивши кадровий потенціал, удосконаливши свою структуру і внутрішню організацію, стане спроможним не лише генерувати стратегічні імпульси, але й професійним сумлінним виконанням всіх своїх функцій сприяти перетворенню політики на науку і мистецтво жити разом, а кожного громадянина – в особистість, що бере участь свідомістю, волею, почуттями і діями у розбудові і захисті достойно існуючої держави. Своєрідним політико-стратегічним форумом могли би ставати в Україні парламентські слухання за умови їх результативності та нормативного оформлення, підсумкові науково-практичні конференції за результатами спільної роботи держави і суспільства за період парламентських каденцій за широкої участі науки і практики, депутатів, працівників Апарату, представників всіх гілок влади, громадських організацій, журналістів, молодोї і досвідченої генерацій. Адже саме в дискусійному самокритичному діалозі з'являються сміливі обґрунтовані пропозиції, міцніють талановиті управлінці, висвічуються наші резерви щодо підвищення ефективності управління, зростання професіоналізму в усіх сферах нашого життя на базі високої професійної культури на кожному робо-

чому місці, об'єднання зусиль всієї української політичної нації навколо ідеалів демократії і справедливості.

Список посилань

1. Погорелова А. Професіоналізм в українському парламенті: проблеми зростання в контексті викликів XXI ст. Київ. Парламентське видавництво, 2020. 144 с.
2. Горьовий Л., Ющик О. Парламент України: проблеми управління. Віче. 1997. № 4. С. 33–43.
3. Нельга О. Новий парламент України в контексті професіоналізму. Віче. 1999. № 4. С. 50–68.
4. Матеріали семінару завідувачів секретаріатів комітетів Верховної Ради України “Шляхи забезпечення відкритості роботи Верховної Ради України: досвід, проблеми, перспективи”. К.: Парламентське видавництво, 2009. 136 с.
5. Міл Д. С. Про свободу. Київ: Основи, 2001. 463 с.
6. Нижник А. І. Сучасні тенденції надання комітетам Верховної Ради України спеціальних повноважень для здійснення парламентського контролю: організаційно-правовий аспект. Інформація і право. № 4 (27). 2018. С. 134–142.
7. Влада міста Києва (1990–2011 роки) / [Наук. ред. Мужилко О. О.]. Київ: Бужани, 2011. 144 с.

References

1. Pogorelova A. Professionalism in the Ukrainian parliament: problems of growth in the context of the challenges of the XXI c. Kyiv. Parliamentary Publishing House, 2020. 144 p.
2. Horyovyi L., Yushchuk O. The Parliament of Ukraine: management problems. Viche 1997. No. 4. P. 33–43.
3. Nelga O. The new parliament of Ukraine in the context of professionalism. Viche 1999. No. 4. P. 50–68.
4. Materials of the seminar of the heads of the secretariats of the committees of the Verkhovna Rada of Ukraine «Ways of ensuring the

openness of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine: experience, problems, prospects.» K.: Parliament publishing house, 2009. 136 p.

5. Mil D. S. About freedom. Kyiv: Osnovy, 2001. 463 p.

6. A. I. Nyzhnyk. Modern trends in granting committees of the Verkhovna Rada of Ukraine special powers to exercise parliamentary control: organizational and legal aspect. Information and law. No. 4 (27). 2018. P. 134–142.

7. Government of the city of Kyiv (1990–2011) / [Science. ed. O.O.Muzhilko]. Kyiv: Buzhany, 2011. 144 p.

Alla POHORELOVA. Doctor of Political Sciences, Associate Professor (Київ).

Email: ap1940@ukr.net

ORCID: [ap2880063](https://orcid.org/0000-0002-2880-0063)

Professional strengthening of the Ukrainian parliament: features, strategic orientations

Abstract. *The professional strengthening of the parliament is considered as a problem of ensuring the democratic choice of Ukraine in the bifurcation space of the 21st century. It has been found that the parliament and society are those components, the interaction of which decisively depends on the success of political modernization in Ukraine. The representative form of government serves both for parliamentary and professional activities as a means of realizing the potential of reason, honesty and justice that exist in the country. All actions of parliamentarians should be imbued, according to J. Stuart Mill, with «constitutional morality», that is, the unity of legal and ethical principles.*

In the context of the challenges of the 21st century, the tasks to be solved by the national parliament are significantly more

complicated, the bar of requirements for parliamentarians is noticeably raised, the problem of humanizing the political dialogue both in the parliament and in society is acute. Realization of the country's development potential requires the parliament to find such forms of its work that would take into account not only the positive experience of European countries, but also the important fact that the starting conditions and development paths of various societies to democracy are significantly different from each other. In Ukraine, in particular, mass consciousness is still far from the legal consciousness of citizens of developed countries. Ukrainian society must simultaneously make transitions from traditionality to modernity and from modernity to postmodernity. Accordingly, the dialogization of parliamentary communication is an important strategic guideline, because it is difficult to implement a constructive dialogue between the government and the opposition both in the parliament and in society as a whole.

Intolerance, passion, uncriticalness – these signs of a bipolar stereotype – are being overcome in Ukraine extremely slowly, the usual «black and white» thinking, perception and assessment of others according to the formula: «ours and strangers», «we are democrats – they are anti-democrats» are preserved. Deafness to objections from real life is especially dangerous, considering that ahead is a long and difficult work to rebuild the country precisely together, by the whole society after the tragic consequences of wartime. The project of the future should mature precisely in the co-creation of the state and society on the path of democratic governance, with the recognition of the moral imperative and the leading role of the parliament, which in itself will mean effective parliamentarism, testifying to the level of the culture of parliamentarism.

The ability and will to reach agreements, conscious rather than forced compromises, are essential elements of the culture

of democracy, the culture of parliamentarism. Any reform of the political system must be based on the need to ensure a balance between presidential power and parliamentary control. The systematic and high quality of laws, verified not only in the legal and economic sense, but also in the psychological sense, is the way to restore trust in the Ukrainian parliament.

Determining the nature of the interaction between the state and society as co-creation is of key importance, because it opens the way to understanding the importance of the culture of parliamentarism, high professionalism based on positive science, education, culture at every workplace in the process of democratic transformations in Ukraine.

Key words: *parliament, parliamentarism, society, state, dialogization of parliamentary communication, culture of parliamentarism, culture of democracy.*

Стаття надійшла до редакції 6.11.2023 р.

© Алла ПОГОРЄЛОВА, 2023 р.

УДК 343.98

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-4

Олександр СЕМЕНЮК

Доктор юридичних наук,
Міжвідомчий науково-дослідний
центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю
при РНБО України (Київ)
ORCID: 00000-0002-5096-1374

**ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
СИСТЕМИ ЗБОРУ ТА ВИКОРИСТАННЯ
БІОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ ОСІБ,
ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ ЗАГРОЗУ НАЦІОНАЛЬНІЙ
БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ**

***Анотація.** Досліджуються нові шляхи до розшуку та розпізнавання осіб, які становлять загрозу національній безпеці України, за допомогою впровадження системи збору та використання біометричних даних таких осіб. Констатується, що на даний час уповноважені державні органи повідомляють Держприкордонслужбі тільки такі відомості про особу, яка становить певний оперативний інтерес, що дозволяють її ідентифікувати лише за паспортом або іншим документом, який посвідчує її особу. Проте такий контроль, унеможливорює ідентифікацію особи у разі надання нею підроблених документів або документів, які містять недостовірні відомості про*

неї. Це вимагає запровадження на державному рівні системи збору та використання біометричних даних осіб, які становлять загрозу національній безпеці України.

Звертається увага, що останнім часом правоохоронні органи зарубіжних країн активно застосовують інформаційно-пошукові системи біометричної ідентифікації особи. Біометрична ідентифікація – це засіб підтвердження особи; належності паспорта його власникові шляхом розпізнавання і зіставлення біометричних даних (кольору очей, малюнка сітківки ока, відбитків пальців, геометрії руки, рис обличчя тощо), що зафіксовані носіями цих даних, із особистими даними власника. Наводиться перелік фізіологічних та поведінкових характеристик людини, на основі яких вибудовуються системи її біометричної аутентифікації.

Зроблено висновок, що для забезпечення процедури ідентифікації осіб у пунктах пропуску через державний кордон України необхідно на законодавчому рівні запровадити механізми збору та накопичення інформації щодо біологічних ознак осіб, які представляють загрозу національній безпеці України. Зокрема, потребує визначення перелік біологічних ознак, які збиратимуться, встановлення відповідальних за їх збір суб'єктів безпекового сектору, запровадження процедури накопичення цих відомостей, визначення відповідального суб'єкта за формування та утримання цього банку даних, а також забезпечення цією інформацією зацікавлених державних установ та відомств.

Ключові слова: організована злочинність, національна безпека України, біометричні дані, бази біометричних даних, криміналістичний облік.

Постановка проблеми. Сучасна організована злочинність становить небезпеку не лише для національ-

них інтересів окремих держав, але є прямою загрозою міжнародній безпеці, набуваючи транснаціонального характеру. Особливу небезпеку організована злочинність становить для країн із нестабільною соціально-політичною та економічною обстановкою, що знаходяться у стані економічної і політичної трансформації [1]. В умовах збройної агресії проти України організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки [2].

Враховуючи загрози для національної безпеки України, пов'язані з перебуванням на території нашої держави злочинних авторитетів, Президент Володимир Зеленський підписав указ №203/2021 від 21 травня 2021 року про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 14 травня 2021 року, котре оновлює список фізичних і юридичних осіб, проти яких запроваджуються санкції, зокрема його розширено «ворами в законі» й іноземцями, які є «кримінальними авторитетами». У списку фізичних осіб, щодо яких запроваджено санкції, 674 особи.

Під час брифінгу за підсумками засідання РНБО України 10 листопада 2021 року бувший Міністр внутрішніх справ України Денис Монастирський повідомив, що «розпочавши процедуру щодо перегляду списків і підстав включення осіб до списку осіб, яким заборонено в'їзд на територію України, було виявлено понад 100 неточностей (у паспортних даних, інформації щодо громадянства, місць проживання тощо). Вони призвели до невчасного блокування рахунків вказаних осіб (якщо взяти у процентному співвідношенні фактично у кожного було знайдено неточності у паспортних даних). Всього в Україні виявлено «ворів в законі»: 56 – з Російської Федерації, 24 – з Республіки Азербайджан, 9 – з Республіки Вірменія» [3].

Враховуючи наведені цим високопосадовцем статистичні дані щодо затриманих суб'єктів підвищеного злочинного впливу та чисельні неточності щодо їх установчих даних можна констатувати, що головною проблемою для Державної прикордонної служби при виявленні таких осіб під час спроби перетину державного кордону України, є ідентифікація представників злочинного світу, які переміщуються із підробленими документами.

Мета статті – дослідити сучасні наукові підходи до пошуку та виявлення осіб, які становлять оперативний інтерес, за біометричними даними.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Біометричні технології та їх використання у кримінальному провадженні є об'єктом дослідження наукових праць таких науковців, як В.В. Білоус, Т.Я. Гнідець, Ю.І. Дмитрик, Н.М. Дяченко, В.В. Журавель, В.П. Захаров, А.О. Ігнатович, Р.С. Козьяков, Т.М. Лемеа, А.М. Лисенко, О.С. Мельник, А.О. Мороз, І.В. Олешко, Ю.В. Осадча, О.В. Рибальський, В.І. Рудешко, В.І. Соловійов, Л. І. Сопільник, І.О. Супрун, В.В. Топчій, А.О. Фесенко, Л.М. Хмельничий, Р.Ю. Царьов, В.А. Швець та інші.

Проте проблеми запровадження системибору та використання баз біометричних даних для розшуку осіб, які становлять загрозу національній безпеці України до цього часу не досліджувалися. Відповідно, рівень розробленості вказаної наукової проблеми є недостатнім.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що на даний час діє Порядок надання Державній прикордонній службі та виконання нею доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2013 р. N 280 [4].

Доручення Держприкордонслужбі надаються уповноваженими державними органами відповідно до їх компетенції та за наявності підстав, визначених законом.

Уповноважені державні органи можуть надавати доручення щодо:

- заборони в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства протягом строку, встановленого уповноваженим державним органом;

- заборони виїзду з України осіб, яких за рішенням слідчого судді, суду тимчасово обмежено у праві виїзду з України, у тому числі тих, до яких застосовано запобіжний захід, передбачений Кримінальним процесуальним кодексом України, за умовами якого передбачено таке обмеження;

- розшуку в пунктах пропуску через державний кордон осіб, оголошених у розшук відповідно до Кримінального процесуального кодексу України;

- інформування про факт перетинання державного кордону особами, стосовно яких уповноваженими державними органами проводяться оперативно-розшукові, контррозвідувальні, розвідувальні заходи або слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні, заходи з протидії порушенням митних правил, а також прийнято рішення про добровільне чи примусове повернення в країну походження або третю країну;

- огляду (із залученням у разі потреби службових осіб митних органів, що використовують власні технічні та спеціальні засоби) транспортних засобів, на яких прямують особи, та вантажів, що ними переміщуються через державний кордон, з метою недопущення його незаконного перетинання особами, а також незаконного

переміщення предметів і речовин, заборонених до вивезення і ввезення в Україну або щодо яких встановлено спеціальний порядок переміщення через державний кордон; виявлення викрадених транспортних засобів;

– додаткового вивчення питання щодо наявності законних підстав для перетинання державного кордону особами.

У дорученні його ініціатором зазначаються такі відомості про особу: громадянство (підданство); прізвище, ім'я (імена) та по батькові (за наявності) особи в називному відмінку (для громадян України – українською мовою, для іноземців та осіб без громадянства – латиницею); дата народження (день, місяць, рік); стать; місце проживання; серія та номер паспортного документа, коли і ким виданий [4].

Як вбачається із цього нормативного акту, уповноважені державні органи повідомляють Держприкордонслужбі тільки такі відомості про особу, яка становить певний оперативний інтерес, що дозволяють її ідентифікувати лише за паспортом або іншим документом, який посвідчує її особу. Проте такий контроль, як зазначалося вище, унеможливорює ідентифікацію особи у разі надання нею підроблених документів або документів, які містять недостовірні відомості про неї. При цьому проблема ідентифікації осіб стосується не лише представників злочинного впливу, а повною мірою торкається й інших осіб, які становлять загрозу національній безпеці України.

Останнім часом правоохоронні органи зарубіжних країн активно застосовують інформаційно-пошукові системи біометричної ідентифікації особи. Біометрична ідентифікація – це засіб підтвердження особи; належності паспорта його власникові шляхом розпізнавання і

зіставлення біометричних даних (кольору очей, малюнка сітківки ока, відбитків пальців, геометрії руки, рис обличчя тощо), що зафіксовані носіями цих даних, із особистими даними власника.

Біометрію особи як основну технологію ідентифікації було запроваджено Новоорлеанською угодою після подій 11 вересня 2001 року у США. Практично «ID cards» з ідентифікаційним чипом дають змогу вмістити такий обсяг інформації, який уможливорює ідентифікування особи. Але, особливістю є те, що це можливо лише при перевірці таких документів на обладнаних пунктах перетину кордону. Біометричні технології, такі як розпізнавання людини за відбитками пальців, долоней і губ, райдужною оболонкою ока, за формою голови, голосовими даними, здатні значно спростити пошук злочинців, але при сьогоденних досягненнях науки і техніки, вони потребують постійного удосконалення й достатньої матеріально-технічної бази для підтримання їх у належному й ефективному стані.

Біометрія – це сукупність автоматизованих методів і засобів аутентифікації людини, заснованих на її фізіологічній або поведінковій характеристиці. Прикладами фізіологічних характеристик є відбитки пальців, форма руки, характеристика обличчя, райдужна оболонка ока тощо. До поведінкових характеристик відносяться особливості або характерні риси, або придбані, або що з'явилися згодом, тобто динаміка підпису, ідентифікація голосу, динаміка натискання на клавіші тощо.

Біометрія – унікальна, вимірювана характеристика людини для автоматичної ідентифікації або верифікації. Термін «автоматично» означає, що біометричні системи повинні ідентифікувати або верифікувати людину швидко і автоматично, в режимі реального часу.

Ідентифікація за допомогою біометричних систем передбачає порівняння первинного біометричного зразка з поновленими біометричними даними.

У біометрії існує відмінність між термінами ідентифікація та верифікація. Якщо говорити про ідентифікацію, то система намагається знайти, кому належить даний зразок, порівнюючи зразок з базою даних для того, щоб знайти збіг (також цей процес називають порівняння “одного до багатьох”).

Верифікація – це порівняння, при якому біометрична система намагається верифікувати особистість людини. У цьому випадку, новий біометричний зразок порівнюється з раніше збереженим зразком. Порівнюючи ці два зразка, система підтверджує, що ця людина дійсно та, за кого вона себе видає. У процесі ідентифікації система порівнює один зразок з багатьма, тоді як процес аутентифікації або верифікації порівнює “один з одним”. Ідентифікаційна система запитує: «Ви хто?». Верифікаційна система запитує «Ви дійсно той, за кого себе видаєте?».

Всі системи біометричної аутентифікації виконують дві основні функції:

- реєстрацію – за декількома вимірюваннями зі зчитувального біометричного пристрою формується цифрове представлення (шаблон або модель) біометричної характеристики (в залежності від методу: відбиток пальця, рисунок райдужної оболонки ока тощо), відповідної реєстрованої людини;

- розпізнавання – один або декілька вимірів біометричної характеристики зчитуючого пристрою перетворюється на придатну для використання цифрову форму і потім порівнюється з: а) єдиним шаблоном, що відповідає людині, яка перевіряється. Шаблон обираєть-

ся за попереднім запровадженням номером або кодом. Результати порівняння повертаються додатком — така процедура називається верифікацією або порівнянням «один до одного». Результатом порівняння зазвичай є числоймовірність того, що порівнювані шаблони належать одній особі. Потім, з використанням будь-якого математичного критерію, приймається рішення про ідентичність шаблонів;

б) з усіма зареєстрованими шаблонами (без попереднього вибору шаблону і введення номера або коду). Як результат, повертається список декількох найбільш схожих шаблонів (з найбільшими можливостями, отриманими при порівнянні). Потім, як і в попередньому випадку, з використанням будь-якого математичного критерію приймається рішення про ідентичність шаблонів. Така процедура називається ідентифікацією або порівнянням «один до багатьох».

Всі біометричні системи працюють практично за однаковою схемою. По-перше, система запам'ятовує зразок біометричної характеристики (це і називається процесом запису). Під час запису деякі біометричні системи можуть попросити зробити декілька зразків для того, щоб скласти найбільш точне зображення біометричної характеристики. Потім отримана інформація обробляється і перетворюється в математичний код.

Крім того, система може попросити зробити ще деякі дії для того, щоб «приписати» біометричний зразок до певної людини. Наприклад, персональний ідентифікаційний номер (PIN) прикріплюється до певного зразка, або смарткарта, яка містить зразок, вставляється в пристрій, що зчитує. У такому випадку знову робиться зразок біометричної характеристики і порівнюється з представленим зразком.

Ідентифікація за будь-якою біометричною системою проходить чотири стадії:

1. Запис – фізіологічний або поведінковий зразок запам'ятовується системою;
2. Виділення – унікальна інформація виноситься зі зразка і складається біометричний шаблон/еталон;
3. Порівняння – збережений зразок порівнюється з еталонним;
4. Збіг / розбіжність – система вирішує, чи збігаються біометричні зразки, і виносить рішення.

Нині широко використовується велика кількість методів біометричної аутентифікації. Розрізняють дві групи методів біометричної аутентифікації: статичні та динамічні.

Статичні методи засновані на фізіологічних характеристиках людини, присутніх від народження і до смерті, що знаходяться при ній протягом всього її життя, і які не можуть бути втрачені, вкрадені й скопійовані. До них відносяться: відбитки пальців; форма/геометрія долоні; розташування вен на тильній стороні долоні; райдужна оболонка ока; сітківка ока; форма/геометрія обличчя (2D / 3D) / термограма обличчя; шкірне відображення/термограма тіла; ДНК суб'єкта; форма вух; запах.

Динамічні методи ґрунтуються на поведінкових характеристиках людини, тобто засновані на характерних підсвідомих рухах в процесі відтворення або повторення будь-якої звичайної дії. До них можна віднести: голос; рукописний почерк; клавіатурний почерк; хода; рух губ.

Здійснення у пунктах пропуску через державний кордон України ідентифікації особи за наведеними нами біометричними даними важко забезпечити за до-

помогою однієї біометричної характеристики, що потребує застосування декількох біометричних прикладних програм. Крім того, такі прикладні програми необхідні для людей, котрі з тої чи іншої причини не можуть надати якісні біометричні зразки деяких біометричних модальностей.

Використання великої кількості біометричних характеристик, отриманих у результаті застосування декількох незалежних датчиків, алгоритмів або модальностей, як правило, забезпечує покращення технічних характеристик та зниження рівня ризику. Використання даних систем також забезпечує можливість прийняття рішення про допуск/недопуск суб'єкта при наявності будь-якого числа характеристик.

Перспективним для оперативно-розшукової ідентифікації вважається використання відеоінформації з камер спостереження, встановлених на вулицях та інших місцях скупчення людей. А також, відеокамер банкоматів, автомобільних відеореєстраторів тощо. Цифровий «відеопотік» (окремий фрагмент у вигляді медіафайлу або відеосигнал, який надходить у режимі on-line дає матеріал для біометричної ідентифікації за зображенням обличчя. Така система знаходиться на першому місці серед технологій розпізнавання осіб. Крім цього, розпізнавання обличчя використовується під час видачі документів, що засвідчують особу, а також часто застосовується у поєднанні з іншими біометричними технологіями, як-от розпізнаванням за відбитками пальців. Розпізнавання особи також здійснюється в аеропортах за проходження митного контролю шляхом порівняння портрета у біометричному паспорті з обличчям особи власника.

Отже, для забезпечення процедури ідентифікації осіб у пунктах пропуску через державний кордон України необхідно на законодавчому рівні запровадити механізми збору та накопичення інформації щодо біологічних ознак осіб, які представляють загрозу національній безпеці України. Зокрема, **потребує визначення перелік біологічних ознак, які збиратимуться, встановлення відповідальних за їх збір суб'єктів безпекового сектору, запровадження процедури накопичення цих відомостей, визначення відповідального суб'єкта за формування та утримання цього банку даних, а також забезпечення цієї інформацію зацікавлених державних установ та відомств.**

Як варіант, вбачається за доцільне уповноважити на забезпечення функціонування такого банку даних Національного координатора у сфері боротьби з організованою злочинною діяльністю, створення якого передбачено Стратегією боротьби з організованою злочинністю, схваленої розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р. Планується, що цей орган (Національний координатор) буде здійснювати організаційне забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, відповідати за ефективне функціонування механізмів координації, взаємодії, моніторингу та звітності в зазначеній сфері через запровадження та подальше організаційне забезпечення реалізації механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Висновки.

1. Базовим підходом щодо підвищення рівня ефективності системи моніторингу та виявлення при перетині державного кордону осіб, які становлять загрозу

національній безпеці України, повинно бути забезпечення формування та функціонування відповідних інформаційних баз даних із біометричними даними та психологічними портретами на таких осіб.

2. Необхідно законодавчо закріпити повноваження зацікавлених державних органів щодо збору та зберігання біометричних даних осіб, які становлять загрозу національній безпеці України та механізм наповнення такою інформацією відповідної інформаційної бази (системи).

3. Потребує визначення та організаційного забезпечення діяльність державного органу, відповідального за функціонування інформаційної бази даних, яка міститиме інформацію щодо біометричних даних і психологічних портретів осіб, які становлять загрозу національній безпеці України.

4. Доцільним є запровадження в правоохоронній діяльності систем біометричної ідентифікації осіб, які представляють оперативний інтерес.

Список посилань

1. Погорецький М.А. Організована злочинність в Україні: тенденції розвитку та заходи протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 99–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_9 (дата звернення – 14.12.2022).

2. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>. (дата звернення – 14.12.2022).

3. Монастирський Д. Санкції РНБО дозволили позбавити впливу в Україні понад 500 «ворів у законі» і кримінальних авторитетів –. <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/sankciyi-rnbo-dozvolili-pozbaviti-vplivu-v-ukrayini-ponad-500-zlodiyiv-u-zakoni-denis-monastirskii> (дата звернення – 14.12.2022).

4. Про затвердження Порядку надання Державній прикордонній службі та виконання нею доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2013 р. № 280. <https://qdpro.com.ua/uk/document/56293> (дата звернення – 14.12.2022).

References

1. Pohoretskyi M. A. Organized crime in Ukraine: development trends and countermeasures. Fight against organized crime and corruption (theory and practice). 2007. Vol. 16. P. 99–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_9 (date of application – 14.12.2022).

2. Strategy for combating organized crime: the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 16, 2020 No. 1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>. (date of application – 14.12.2022).

3. D. Monastyrskiy. NSDC sanctions made it possible to remove more than 500 «thieves in law» and criminal authorities from influence in Ukraine – <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/sankciyi-rnbo-dozvolili-pozbaviti-vplivu-v-ukrayini-ponad-500-zlodiyiv-u-zakoni-denis-monastirskii> (date of application – 14.12.2022).

4. On the approval of the Procedure for providing the State Border Service and its execution of the mandates of authorized state bodies regarding persons crossing the state border, and recognizing as having lost the validity of certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 17, 2013 No. 280 <https://qdpro.com.ua/uk/document/56293> (date of application – 14.12.2022).

Oleksandr SEMENYUK, doctor of legal sciences,
Interdepartmental research Center for Combating Problems
with organized crime at the National Security and Defense
Council of Ukraine (Kyiv)

ORCID: 00000-0002-5096-1374

**Concerning the need to implement the system
of collection and use of biometric data of persons
who represent the national security of Ukraine**

Abstract. *The article examines new ways to search for and recognize persons who pose a threat to the national security of Ukraine, through the implementation of a system for collecting and using biometric data of such persons. It is noted that currently authorized state bodies report to the State Border Guard Service only such information about a person of certain operational interest that allows him to be identified only by a passport or other document certifying his identity. However, such control makes it impossible to identify a person in the event that he provides forged documents or documents that contain inaccurate information about him. This requires the introduction at the state level of a system of collecting and using biometric data of persons who pose a threat to the national security of Ukraine.*

Attention is drawn to the fact that law enforcement agencies of foreign countries have recently been actively using information and search systems for biometric identification of a person. Biometric identification is a means of identity verification; belongingness of the passport to its owner by recognizing and comparing biometric data (eye color, retina pattern, fingerprints, hand geometry, facial features, etc.) recorded by the carriers of these data with the owner's personal data. The article provides a list of physiological and behavioral characteristics of a person, on the basis of which systems of biometric authentication are built.

It is concluded that in order to ensure the procedure of identification of persons at checkpoints across the state border of Ukraine, it is necessary to introduce mechanisms for the collection and accumulation of information on the biological

characteristics of persons who pose a threat to the national security of Ukraine at the legislative level. In particular, it is necessary to determine the list of biological signs that will be collected, to establish the subjects of the security sector responsible for their collection, to introduce a procedure for accumulating this information, to determine the subject responsible for the formation and maintenance of this data bank, as well as to provide this information to interested state institutions and departments

Keywords: *organized crime, national security of Ukraine, biometric data, biometric data bases, criminalistic appearance.*

Стаття надійшла до редакції 1.11.2023 р.

© Олександр СЕМЕНЮК, 2023 р.

УДК 343.3

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-5

Григорій **НОВИЦЬКИЙ**

Доктор юридичних наук, професор,

Національна академія Служби

Безпеки України

E-mail: Blesna67@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3073-369X

Михайло **СТИРАНКА**

Кандидат юридичних наук

Керівник АО «Стандарт» (Львів)

E-mail: Styrankamb@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6400-4615

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ПІАРУ (НА ПРИКЛАДІ ЙОГО СТАТТІ 110-2)

***Анотація.** Досліджено проблему фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.*

Обґрунтовано, що здійснення господарської діяльності громадянами України на території РФ та сплата податків до бюджету РФ, а також здійснення господарської діяльності громадянами РФ на території України з послідуною сплатою податків на території країни-агресора, на сьогодні, не містить ознак складу злочину передбаченого ст. 110-2 КК України. На підставі цього надано

рекомендації щодо змін та доповнень до чинного законодавства України, зокрема щодо доповнення чинного КК України ст. 111-3 «Фінансування або матеріально-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України чи окупацією/анексією її територій».

Ключові слова: податки, господарська діяльність, фінансування, насильницька зміна чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміна меж території чи державного кордону, санкції, держава-агресор, повномасштабна агресивна війна.

Постановка проблеми. З початком повномасштабної війни Росії проти України надзвичайно актуальною та суспільно значущою стала проблема вилучення російських активів, які знаходяться в Україні на користь держави. Робота з російськими активами в Україні відбувається переважно у рамках двох механізмів. Одним із найбільш поширених є арешт означених активів у кримінальних провадженнях та передача їх в управління АРМА.

Означений механізм передбачає порушення кримінального провадження. Як правило, такі провадження порушуються за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110-2 КК України.

При цьому, кількість щоденних повідомлень правоохоронних органів про передачу в управління арештованої власності створює у певної частини громадськості враження про мільярди гривень, котрі йдуть у дохід держави.

На думку автора, саме формування вказаного враження, або як прийнято тепер казати «піар» і є основ-

ною метою такої «правоохоронної діяльності». За великого рахунку, «піар так піар» і нічого б у тому не було небезпечного, як би такий спосіб піару:

- не порушував права і свободи конкретних осіб;
- не відволікав значні сили та засоби правоохоронних органів і судів від протидії реальній агресії та пов'язаних з нею злочинів;
- не створював передумови для корупції та злочинності в правоохоронних органах та судах;
- не перетворював Україну у нецікаву для потенційних інвесторів державу.

І головне, такий піар знищує принципи законності та правової визначеності. Найстрашніше, полягає у тому, що вказане знищення відбувається не тільки на рівні правоохоронних органів, а на рівні всього суспільства.

Між тим, суспільство, особливо таке як в Україні, завжди може «привести до тями» державу в особі правоохоронних органів чи навіть Президента. Але коли саме суспільство стає рушійною силою відвертих репресій і беззаконня, тоді під «всезагальні оплески» та «одобрямси» настає «1937 рік».

Окремі статті Кримінальний кодекс України стали інструментом політичного піару. На «озброєння» взяті склади злочинів з політичним підтекстом, зокрема і ст. 110-2. Очевидно, що на якомусь суто політичному рівні вирішили, що до деяких «формальностей» складу тих чи інших злочинів, варто відноситись «простіше», не дуже перейматися, адже «війна, ніколи вникати у деталі». Все це накладається на відвертий непрофесіоналізм постійно реформованих правоохоронних органів, відсутність правозастосовної практики із застосування «не патріотичних» складів злочинів і відверту безгра-

мотність окремих співробітників, які отримують знання про кримінальне право по ходу справи і виключно з «Гуглу».

Про майбутнє і **актуальність обраної теми дослідження**. Нинішні віпполітики навіть не усвідомлюють якого звіра вони випускають на волю. Вони не розуміють скільки зусиль і скалічених людських життів потрібно буде щоби знову взяти цього звіра під контроль. Вони не розуміють, що їх свідоме потурання і заохочення до знищення основ кримінального права обернеться бідую насамперед щодо них самих. Бідую вже наступного порядку, коли правозастосовна практика буде нехтувати не лише окремими ознаками складів злочинів, чи інститутами кримінального права, а Кримінальним кодексом у цілому. Коли ніхто навіть не буде намагатись, як сьогодні, щось кудись «підтягнути», «підкрутити», чи «перекрутити», хоч якось сформулювати чи оформити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України, досліджувалися у роботах С. Плецького, В. Драного, Н. Нетеси, М. Рубашенка, Г. Татаренка, Р. Чорного, Р. Шестопалова, О. Бантишева, О. Гайворонського, В. Гацелюка, І. Діордіци, О. Звонарьова, Ю. Луценка, Н. Невідомої, Д. Олейникова, В. Рябчука, К. Сиротова та інші.

Незважаючи на це, питання про способи фінансування і, власне, про зміст поняття «фінансування» лишається мало дослідженим.

У цілому, робиться висновок, про те, що вичерпний перелік способів фінансування неможливо передбачити безпосередньо у кримінальному законі [1, с. 120; 2, с. 13].

Дійсно, мабуть не можливо передбачити у кримінальному законі всі способи фінансування. Однак, ви-

значити об'єктивну сторону фінансування, його зміст все ж можливо. Доказом цього є ст. 5-1 Закону України «Про санкції» де розкривається зміст поняття «фінансування», тоді як об'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого ст. 110-2 описана у цій нормі лише одним терміном «фінансування».

Між тим, принцип правової визначеності, який передбачає доступність закону, передбачуваність законодавства, правомірні очікування, неможливість зворотної дії законодавства, відсутність покарання без закону все ж вимагає більш деталізованого формулювання об'єктивної сторони «фінансування».

Для прикладу. Стаття 115 КК України, – умисне вбивство. Начебто все зрозуміло. Цими двома термінами можна було би повністю розкрити об'єктивну сторону ст. 115 КК України. Між тим, законодавець все ж вдається до деталізації і описує у згаданій нормі об'єктивну сторону умисного вбивства як протиправне заподіяння смерті іншій людині.

Метою цієї статті є формулювання складу злочину «Фінансування або матеріально-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України чи окупацією/анексією її територій» та визначення проявів фінансування, які, на думку автора, не охоплюються і не можуть охоплюватися об'єктивною стороною ст. 110-2 КК України. Автор сподівається, що ці напрацювання у подальшому будуть використані при розкритті поняття «фінансування» у Кримінальному кодексі, а також сучасною правозастосовною практикою.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає кандидат юридичних наук, прокурор відділу нагляду за додер-

жанням законів органами СБУ та Державної прикордонної служби Дніпропетровської обласної прокуратури Р. Шестопалов «недосконалість юридичної техніки (в частині визначення мети злочину) у поєднанні з недолугістю примітки 1 до цієї статті, на наш погляд, є ознакою дилетантства, популізму та «революційної доцільності» запровадження додаткової норми закону про кримінальну відповідальність, спрямованої на створення уявної видимості боротьби із сепаратистськими настроями в суспільстві. Крім того, на практиці вказані недоліки створюють умови, за яких особу нереально притягнути до відповідальності за цією статтею, якщо вона сама не визнає свою винуватість» [3, с. 307].

Автор не випадково звертає увагу читача на те, кому саме належить вище наведена цитата, – «прокурору відділу нагляду за додержанням законів органами СБУ та Державної прикордонної служби Дніпропетровської обласної прокуратури». Є всі підстави вважати, що Р. Шестопалов добре обізнаний саме у практичній стороні цієї проблематики. На користь цього припущення свідчать також статистичні данні, які наводить Р. Шестопалов. При цьому, звернемо увагу на ту обставину, що цитовану статтю опубліковано 25 серпня 2022 року.

Р. Шестопалов звертає увагу на невелику кількість ухвалених обвинувальних вироків (16), з яких 13 – за фактами фінансування дій, пов'язаних із діяльністю на непідконтрольній українській державі території Донецької та Луганської областей самопроголошених «ДНР/ЛНР», 2 – щодо фінансування дій, пов'язаних із тимчасовою окупацією РФ Кримського півострова, 1 – щодо фінансування дій осіб для їх участі в широкомасштабних акціях протестів у місті Києві поряд з адміністративними будівлями органів центральної влади та їх захо-

плення. Мова йде про період з 2014 року по початок 2022 року.

Таким чином, практика застосування 110-2 КК України до 24.02.2022 стосувалась самопроголошених «ДНР/ЛНР» та тимчасової окупації РФ Кримського півострова.

Що відбулося після початку «повномасштабної агресивної війни, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу» [4]. стосовно предмету – нашого дослідження?

По перше, – відбулись зміни у чинному законодавстві:

03.03.2022 року прийнято Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»:

12.05.2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб», яким внесено зміни до Закону України «Про санкції» у частині стягнення активів іноземних фізичних або юридичних осіб в дохід держави.

14.04.2022 року КК України доповнено статтею 111-2 «Пособництво державі-агресору».

По друге, різко змінилась кількісна та змістовна практика застосування правоохоронними органами ст. 110-2 КК України.

Так, за даними сайту Генеральної прокуратури України у 2019 році обліковувалось 41 кримінальне правопорушення за ознаками ст. 110-2 КК України. У 2020 році – 29, у 2021 році – 46, а от вже у 2022 році згаданих кримінальних правопорушень обліковувалось 246. При цьому, цікаво, що основний приріст облікованих правопорушень у 2022 році відбувся у квітні – серпні. Щомісяця відкривалось близько 30 проваджень. З вересня ди-

наміка облікованих правопорушень повертається до цифри 10 – 14 у місяць.

Хтось скаже, все логічно, – масштаби агресії у 2022 році збільшилися, відповідно збільшилась кількість злочинів передбачених ст. 110-2 КК України.

Дозволю собі не погодитись з таким твердженням. Проблема у тому, що після 24.02.2022 відбулись зміни у розумінні правоохоронними органами та деякими судами змісту ст. 110-2.

Зміст ст. 110-2 КК України у порівнянні з періодом між 2014 та 2022 роком значно розширено. Згадане розширення відбулося не завдяки внесенню змін чи доповнень до вказаної норми, а з міркувань щодо необхідності конфіскації російських активів в Україні.

Так, зміст об'єктивної сторони ст. 110-2 КК України, у сучасній практиці, може проявлятись у наступних діях:

1. Громадянин РФ має власність (як правило нерухоме, рухоме майно та грошові кошти) і здійснює підприємницьку діяльність на території України отримує від неї прибуток, сплачує податки на території РФ. Відповідно, така особа здійснює фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (далі фінансування).

2. Громадянин України має власність (як правило нерухоме, рухоме майно та грошові кошти) на території РФ і здійснює підприємницьку діяльність на території РФ отримує від них прибуток, сплачує податки на території РФ. Відповідно, така особа здійснює фінансування.

3. Особа має власність на території РФ і України, здійснює підприємницьку діяльність на території України та

РФ, отримує прибутки і там і тут. Сплачує податки на території РФ, відповідно здійснює фінансування.

4. Звичайні зовнішньоекономічні операції між господарюючими суб'єктами РФ та України здійснені після 2014 року, наслідком яких також є сплата різного роду податків та зборів на території РФ.

Що спільного у всіх цих ситуаціях? По перше, – інкримінується сплата податків, інших зборів і (або) зовнішньоекономічна діяльність на території РФ. Наявність у відповідних осіб на території України нерухомого, рухомого майна, корпоративних прав та (або) грошових коштів на які можна накласти арешт, передати у АРМА з метою можливої майбутньої конфіскації.

Спробуємо розібратися. Без політики. Тільки норми чинного законодавства України. При цьому, автором буде застосовано системний спосіб тлумачення – це з'ясування змісту норм права у взаємозв'язку з їх місцем і значенням у певному нормативно-правовому акті, інституті, галузі права, праві у цілому. Щоб правильно усвідомити ту або іншу норму права, необхідно врахувати цілу низку інших норм, що регулюють суміжні суспільні відносини.

Перше, що звертає на себе увагу, це та обставина, що ст. 110-2 не має спеціального суб'єкта. Тобто громадянство особи щодо ст. 110-2 не має жодного значення. Інакше кажучи, будь-хто і де би він не знаходився у випадку сплати податків до бюджету РФ вчинює дії передбачені ст. 110-2 КК України. Звичайно, це якщо виходити з логіки, що сплата податків дорівнює фінансуванню.

Відповідно, якщо така особа має активи в Україні, то можна відкривати кримінальне провадження і «рухатись у напрямку цих активів».

Обіцяв без політики. Але, суто юридичне питання до наших правоохоронних органів. Скільки криміналь-

них справ порушено щодо власників відомих європейських компаній (брендів), які по сьогодні успішно працюють на території РФ і на території України (мають тут не дешеvu власність). Чи їх підприємства не сплачують податків на території РФ?

Це питання озвучено лише для того, щоби у контексті ст. 110-2 порівняти суспільну небезпеку дій громадянина РФ, який здійснював підприємницьку діяльність тільки в Україні і сплачував тут всі податки і громадянина Німеччини, який працює і сплачує податки і там і тут.

У цьому контексті, не слід забувати також, що Закон України «Про денонсацію Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження ухилень від сплати податків» [5] набрав чинності лише 08.06.2022.

Таким чином, громадянин РФ який здійснював господарську діяльність тільки в Україні до 08.06.2022 року сплачував всі податки, у тому числі з дивідендів, тільки в Україні. Між тим, у певні періоди могла виникати різниця у ставках податків в Україні та РФ. Різницю громадянин РФ мав доплатити в бюджет РФ. Однак, це не співрозмірні речі, – сплата податків від господарської діяльності в Україні та доплата можливої різниці між цими податками в РФ.

Отже, сам по собі напрошується не дуже приємний висновок, – держава Україна денонсувала угоду про уникнення подвійного оподаткування з РФ лише 08.06.2022 року, а кримінальну відповідальність за сплату податків на території РФ, як вважають деякі правохоронці та судді, ввела з 2014 року.

Це ж питання стосується і громадян України, які здійснювали підприємницьку діяльність на території

РФ і, відповідно, сплачували всі податки в РФ. Тобто, держава Україна аж до червня 2022 року не заперечувала проти того, щоби громадяни України сплачували податки з підприємницької діяльності в бюджет РФ. При цьому, податки російського бізнесу акуратно зараховувались до бюджету України.

Якщо сплата податків на території РФ це злочин починаючи з 2014 року, то чому угода про уникнення подвійного оподаткування з РФ денонсована лише у червні 2022 року? Питання не політичне. Питання у волевиявленні законодавця. Чи дійсно законодавець доповнюючи у 2014 році Кримінальний кодекс статтею 110-2 розумів під фінансуванням дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України те, що, на сьогодні, розуміє правозастосовна практика?

Маємо відповідь і на це питання. Закон, яким у 2014 році було доповнено КК України статтею 110-2 мав назву: «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування **сепаратизму**» [6]. У пояснювальній записці до проекту Закону вказується, що метою і завданням прийняття проекту Закону є забезпечення стабільності в Україні, попередження **протиправної сепаратистської діяльності**.

Я соромлюсь, але запитаю. Та частина правоохоронців та суддів, які у своїх клопотаннях та ухвалах посилаються на російську агресію і одночасно застосовують до фінансування цих дій ст. 110-2, вони, взагалі то визнають збройну агресію РФ проти України? Вони розуміють різницю між діями, вчиненими з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або

державного кордону України і діями спрямованими на повну ліквідацію держави Україна як такої?

Сепаратизм, навіть якщо він активно підтримується зовні і пряма зовнішня агресія це дещо різні речі. І на це прямо вказано у санкціях відповідних статей. Так покарання за ч. 1 ст. 110-1 передбачає позбавлення волі на стор від трьох до п'яти років, за ч. 2 тієї ж статті від п'яти до семи, тоді як покарання за ч. 1 ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» передбачає позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років. Відчуваєте різницю?

Якщо врахувати, що фінансування будь-яких передбачених КК України дій за своїм змістом є елементарним пособництвом, то не важко зрозуміти, що, законодавець, на сьогодні, проводить межу між пособництвом сепаратистам і пособництвом державі-агресору.

Повернемося до поняття «фінансування» як такого. В решті, сплата податків державі-агресору це ще далеко не весь «позитив» для держави-агресора і відповідно «негатив» для нас. А створення робочих місць? А економічні ланцюги? А ВВП? І так далі. Сплата податків це лише наслідок господарської (і не тільки) діяльності. Якщо держава Україна проти сплати податків українцями на території РФ, тоді, для початку, потрібно встановити кримінальну відповідальність за здійснення господарської діяльності на території чи на користь держави-агресора.

Тоді, все стає на «свої місця» господарська діяльність заборонена, угоду про уникнення подвійного оподаткування скасовано.

Щодо зовнішньоекономічних операції між господарючими суб'єктами РФ та України. Тут також виникає незручне питання.

Так, заборона ввезення на митну територію України в митному режимі імпорту товарів з Російської Федерації діє в Україні з 9 квітня 2022 на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 426. Вивезення товарів з України на митну територію Російської Федерації заборонено постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1076.

Між тим, поставки товарів між РФ та Україною в режимі імпорт або експорт здійснені до вище вказаних дат також визнаються окремими правоохоронцями та суддями як ознаки ст. 110-2 КК України.

У підсумку, можна констатувати, що у нашій «правовій державі» спочатку з'являється кримінальна відповідальність за певні дії, а вже після цього вказані дії прямо забороняються законами, чи підзаконними норматив-правовими актами.

І ще одне питання. Про «правомірні очікування» в контексті принципу правової визначеності. Вибачте за «сарказм», – а чи була можливість у «пересічних юристів» (не політиків) раніше якимось чином здогадатись що зміст фінансування за ст. 110-2 КК України отримає таке трактування?

Так. Була. Перший юридичний «дзвінок» пролунав 12.05.2022 року коли було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб», яким внесено зміни до Закону України «Про санкції» [7] у частині стягнення активів іноземних фізичних або юридичних осіб в дохід держави.

У статті 5-1 цього Закону законодавець визначив як одну з форм фінансування діяльності держави-агресора сплату податків, зборів до державного бюджету держави-агресора, якщо загальна сума таких платежів (окрім митних) за останні чотири послідовні податкові

(звітні) квартали перевищує еквівалент 40 мільйонів гривень для юридичної та 3 мільйонів гривень для фізичної особи, визначених за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період.

Цікаво, що відповідно до п.2 ст. 1 Закону України «Про санкції» санкції, у тому числі вище означена, можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи – нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність.

Щодо терористичної діяльності. Держава Україна у 2002 році ратифікувала Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму [8]. Відповідно до п.1 ст. 2 цієї Конвенції будь-яка особа чинить злочин за змістом цієї Конвенції, якщо вона будь-якими методами, прямо чи опосередковано, **незаконно та умисно** надає кошти або здійснює їх збір з наміром, щоб вони використовувались, або при усвідомленні того, що вони будуть використані, повністю чи частково, для... Статтею 13 передбачено, що жодний із злочинів, зазначених у статті 2, не розглядається для цілей видачі або взаємної правової допомоги як злочин, пов'язаний з податками.

На думку автора, допоки держава Російська Федерація існує як суб'єкт міжнародного права сплата податків та зборів на її території є законною у розумінні Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму.

Крім цього, господарська діяльність, де би вона не здійснювалась, має на меті отримання прибутку, а не сплату податків чи фінансування якихось злочинів. До того ж сплата податків дія не добровільна, а примусова, яка забезпечується державним примусом.

Таким чином, п. 2 ст. 1 Закону України «Про санкції», у частині терористичної діяльності, явно вступає у протиріччя з ратифікованою Україною Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму. Більше того, якщо сплата податків не розглядається вказаною Конвенцією як фінансування тероризму, то чи достатньо аргументованою є правова позиція про сплату податків як фінансування сепаратизму за ст. 110-2 КК України?

Зміст п. 2 ст. 1 Закону України «Про санкції» викликає і не юридичні сумніви. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб», яким внесено зміни до Закону України «Про санкції» у частині стягнення активів іноземних фізичних або юридичних осіб в дохід держави, набрав чинності 24.05.2022 року.

Останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали закінчуються 1 липня 2023 року. Відповідно, держава України з 1 липня 2023 року зможе застосувати санкцію у вигляді стягнення активів іноземних фізичних або юридичних осіб в дохід держави.

Автору щось підказує, що юристи, економісти і іншого роду консультанти багатьох відомих міжнародних компаній «брендів», які ще з тих чи інших причин працюють на територіях РФ та України і мають активи в Україні зараз задаються питанням, – а чи не знаходяться їх активи в Україні під загрозою?

Ми точно все прорахували і впевнені, що з урахуванням всіх ризиків які іноземний бізнес несе в Україні стаття 5-1 Закону України «Про санкції», в частині сплати податків як форми фінансування діяльності держави-агресора, стане стимулом для економічної ізоляції РФ, а не для масового виходу іноземного бізнесу з

території України? Може доцільно хоча б до кінця поточного року зупинити дію статті 5-1 Закону України «Про санкції», в частині сплати податків як форми фінансування діяльності держави-агресора? І зробити це якнайшвидше, поки не розпочалися незворотні процеси виходу іноземного бізнесу з України.

Автор не впевнений, але має надію на те, що хтось у високих державних кабінетах подумав над цим і що у решті, вся ця «компанійщина» про наповнення державного бюджету за рахунок російського і пов'язаного з ним бізнесу не призведе до відомого російського ж прислів'я, – «на зло врагу спалю родную хату». До речі, у Українського народу подібних за змістом прислів'їв нема.

І на завершення невелика ремарка щодо Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів».

Шановні слідчі, прокурори, судді! Ви у решті решт розберіться хто є резидентами РФ у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» і повиправляєте свої недолугі «кальки», які «гуляють з кабінету у кабінет». Соромно.

Висновки і пропозиції.

1. Слід визнати, що після 24.02.2022 року, тобто після початку повномасштабної агресивної війни, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу у законодавстві України відбулись значні зміни спрямовані на вилучення об'єктів права власності Російської Федерації як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, її резидентів, фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створи-

ли суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами.

2. Сплата податків, зборів до державного бюджету держави-агресора як результат господарської діяльності громадян РФ чи України на території РФ чи України не містить ознак будь-якого складу злочину оскільки, по сьогодні, не встановлено жодних законодавчих заборон щодо здійснення господарської діяльності громадян РФ чи України на території РФ чи України.

Крім цього, слід враховувати, що Закон України «Про денонсацію Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження ухилень від сплати податків» набрав чинності лише 08.06.2022. Відповідно, до 08.06.2022 господарська діяльність громадян РФ чи України на території РФ чи України забезпечувалася та стимулювалася державою Україна та державою-агресором.

3. Стаття 110-2 КК України не може застосовуватись до фінансування дій держави-агресора – Російської Федерації, оскільки прийняття вказаної норми було зумовлено необхідністю попередження протиправної **сепаратистської** діяльності. Між тим, повномасштабна агресивна війна, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу немає нічого спільного з сепаратизмом як за змістом, так і за рівнем суспільної небезпеки.

4. Враховуючи зміст п. 1 ст. 5-1 Закону України «Про санкції», а також відсутність в КК України кримінальної відповідальності за фінансування або матеріаль-

но-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, КК України пропонується доповнити статтею 111-3 «Фінансування або матеріально-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України чи окупацією/анексією її територій» у такій редакції. Фінансування або матеріально-технічне забезпечення діяльності держави-агресора, пов'язаної зі збройною агресією проти України чи окупацією/анексією її територій зокрема шляхом: здійснення пожег, жертв, благодійної, спонсорської допомоги, іншої безоплатної передачі грошових коштів чи іншого майна на користь органів державної влади чи військового управління держави-агресора, юридичних та фізичних осіб, які вчиняють дії чи ухвалюють рішення, зазначені в пункті 1 частини першої статті 5-1 Закону України «Про санкції», або здійснюють фінансування таких заходів, якщо сукупна упродовж року сума таких коштів чи вартість майна становить не менше 750 тисяч гривень за офіційним курсом Національного банку України, або інвестування у державні облігації держави-агресора, якщо сукупна упродовж року сума інвестування становить не менше 3 мільйонів гривень за офіційним курсом Національного банку України – караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

5. Зупинити до кінця 2023 року дію статті 5-1 Закону України «Про санкції», в частині сплати податків як форми фінансування діяльності держави-агресора.

Список посилань

1.Нетеса Н.В. Фінансування тероризму та фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України: порівняльний аналіз складів злочинів // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2018. – № 2 (11). – С. 116-126.;

2.Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Драний. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України. – 2013. – 20 с.;

3.Шестопалов Р.М. Мета злочину за ст. 110-2 КК України як обов'язкова ознака його суб'єктивної сторони // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. – 2022. – Серія ПРАВО. – Випуск 71. – С. 303-308.

4.Закон України від 03.03.2022 № 2116-IX «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» // Голос України. – 06.03.2022. – N 47.

5.Закон України від 22.05.2022 № 2277-IX «Про денонсацію Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження ухилень від сплати податків» // Голос України. – 07.06.2022. – N 117.

6.Закон України від 19.06.2014 № 1533-VII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» // Голос України. – 10.07.2014. – N 129.

7.Закон України «Про санкції» від 14.08.2014 №1644-VII // Голос України. – 11.09.2014. – N 173.

8.Закон України 12.09.2002 № 149-IV «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму» // Голос України. – 2002, 10.09.2002. – N 185.

References

1.Netesa N.V. Financing of terrorism and financing of actions committed with the aim of violent change or overthrow of the

constitutional order or seizure of state power, change of territory boundaries or state border of Ukraine: comparative analysis of crimes // Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine. – 2018. – No. 2 (11). – P. 116-126.

2.Draniy V. V. Criminal and legal characteristics of terrorism financing: autoref. thesis for obtaining sciences. candidate degree law Sciences: spec. 12.00.08 «Criminal law and criminology; criminal executive law» / V. V. Draniy. – Kyiv: National. Acad. internal affairs of Ukraine. – 2013. – 20 pp.

3.Shestopalov R.M. The purpose of the crime under Art. 110-2 of the Criminal Code of Ukraine as a mandatory sign of its subjective side // Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. – 2022. – Series RIGHT. – Issue 71. – P. 303-308. 4.Law of Ukraine dated 03.03.2022 No. 2116-IX «On the Basic Principles of Forcible Expropriation of Property Rights of the Russian Federation and its Residents in Ukraine» // Voice of Ukraine. – 06.03.2022. – No. 47.

5.Law of Ukraine dated May 22, 2022 No. 2277-IX «On denunciation of the Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Russian Federation on the avoidance of double taxation of income and property and prevention of tax evasion» // Voice of Ukraine. – 07.06.2022. – No. 117.

6.Law of Ukraine dated June 19, 2014 No. 1533-VII «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Regarding Criminal Liability for Financing Separatism» // Voice of Ukraine. – 10.07.2014. – No. 129.

7.Law of Ukraine «On Sanctions» dated August 14, 2014 No. 1644-VII // Voice of Ukraine. – 11.09.2014. – No. 173.

8.Law of Ukraine 12.09.2002 No. 149-IV «On Ratification of the International Convention on Combating the Financing of Terrorism» // Voice of Ukraine. – 2002, 10.09.2002. – No. 185.

Hryhoriy NOVYTSKYI – Doctor of Law, Professor, National Service Academy Security of Ukraine (Kyiv)

E-mail: Blesna67@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3073-369X

Mychailo STYRANKA – Doctor of philosophy, Lawyers' union «Standard» (Lviv) *Email: Styrankamb@gmail.com*

ORCID: 0000-0001-6400-4615

Application of the Criminal Code of Ukraine for PR purposes (on the example of its article 110-2)

Abstract. *The article is devoted to the study of the financing of actions committed for the purpose of violent change or overthrow of the constitutional order or seizure of state power, change of territory or state border of Ukraine. The author substantiated that the implementation of economic activity by citizens of Ukraine on the territory of the Russian Federation and the payment of taxes to the budget of the Russian Federation, as well as the implementation of economic activity by citizens of the Russian Federation on the territory of Ukraine with the subsequent payment of taxes on the territory of the aggressor country, today, does not contain signs of the composition of the crime provided for in Article 110-2 of the Criminal Code of Ukraine. On the basis of this, recommendations were made regarding changes and additions to the current legislation of Ukraine, in particular regarding additions to the current Criminal Code of Ukraine, Art. 111-3 «Financing or logistical support of activities of the aggressor state related to armed aggression against Ukraine or occupation/annexation of its territories.»*

Key words: *taxes, economic activity, financing, violent change or overthrow of the constitutional order, seizure of state power, change of territory or state border, sanctions, aggressor state, full-scale aggressive war.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.2023 р.

© Григорій НОВИЦЬКИЙ, Михайло СТИРАНКА, 2023 р.

Розділ III

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА

УДК 341.31:008 (477)

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-6

Григорій ЛЮБОВЕЦЬ

Кандидат історичних наук, доцент,
Військовий інститут Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка (Київ)
E-mail: hr.liubovets@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6571-9137

Валерій КОРОЛЬ

Науковий співробітник,
Військовий інститут Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка (Київ)
E-mail: valkor2005@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8975-8939

УКРАЇНСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ВІЙНА З ПОЗАЦИВІЛІЗАЦІЙНИМИ СИЛАМИ

Анотація. Путінська Російська Федерація продовжує агресивну політику Радянського Союзу щодо воєнного втручання у справи суверенних держав. Широкомасштабним нападом на Україну 24 лютого 2022 року путінський режим остаточно виказав свою імперсько-варварську сутність, яка тривалий час приховува-

лася під політико-дипломатичними хитромудрощами Кремля.

Зараз вже ясно, що лише Україною апетити Кремля не вимірюються. Путін і його посіпаки мають претензії на геостратегічне панування і мріють про повернення в часи, коли будь-яке важливе рішення у світі ухвалювалося лише за згодою Москви.

Світ сьогодні зіткнувся з цивілізаційним викликом існування демократії, яку нині Україна захищає у ментальному та фізичному двобої з глобальним гібридним терористом – путінською РФ. Тому ми фіксуємо нинішню світову ситуацію, як двобій сил цивілізації з позацивілізаційним злом, яке виходить з території путінської федерації.

Протиставлення перспектив розвитку цивілізації і позацивілізаційних сил є, на наш погляд, ключовим чинником розуміння ситуації та подолання глобального екзистенційного виклику людства, які склалися у світі на початку XXI століття.

Одержавлена владна субстанція, яка наразі на міжнародному рівні фіксується як Російська Федерація, є постійним джерелом сучасних міжнародних злочинів – війн, терористичних нападів, гібридно-месіанських агресій тощо.

Москва веде агресивну публічну політику, застосовуючи технологічні можливості комунікаційно-контентного донесення кремлівських наративів і формуючи потрібну їй суспільну думку практично майже в будь-якій країні світу. Тому перед міжнародною громадою постає завдання дієвої нейтралізації комунікаційно-контентних впливів путінського режиму РФ, вироблення спільного бачення фізичного приборкання глобального гібридного агресора та унеможливлення тоталітарного режиму на теренах Російської Федерації.

Ключові слова: глобальний гібридний тероризм, гібридно-месіанські агресії, комунікаційно-контентні впливи, путінський режим, тоталітаризм.

Постановка проблеми. 2013 року державність України була атакована в публічному просторі зовнішнім ворогом – путінським режимом РФ, який в цей період перевів традиційну антиукраїнську пропаганду в пропаганду війни. Політичні процеси в Україні 2013-2014 років, які отримали яскраве відображення через таке національне явище як Майдан, викликали в Кремлі страх і ненависть, що в кінцевому результаті призвело до фізичної агресії РФ проти України 2014 року.

З тих пір і донині Україна воює за свою суверенність та територіальну цілісність з агресором, що не переймається жодними нормами міжнародного права. Путінська Росія веде геноцидну війну проти України, свідомо покинувши поле цивілізаційної суб'єктності. Україна, захищаючи власну незалежність і світову демократію, натомість веде цивілізаційну війну. Так у ХХІ столітті в битві зіткнулися цивілізаційні і позацивілізаційні сили, і від результату цього ратоборства залежатиме подальша перспектива планети. Це протиріччя стало екзистенційним викликом не лише для України, й для світової демократії, що й стало предметом дослідження.

Дослідження останніх публікацій. Проблематиці протистояння цивілізаційних і позацивілізаційних сил присвячено не так багато наукових публікацій. Дискусія з цього приводу ведеться переважно у публічному просторі. Дослідженню різнобічних аспектів сучасного стану світової демократії та впливу війну РФ проти України на перспективу людства присвячені праці значної кількості вітчизняних та зарубіжних науков-

ців. Зокрема, це Тімоті Снайдер, Френсіс Фукуяма, Пітер Померанцев, Сергій Плохій, Володимир Горбулін, Петро Мироненко, Борис Парахонський, Галина Яворська тощо.

Метою статті є визначення та аргументація концептуальних напрямів екзистенційного виклику, що постав перед світовою цивілізацією, за яку фізично і ментально бореться Україна з позацивілізаційними силами путінського режиму РФ.

Терміни, які використовуються у статті.

Українська цивілізаційна війна – це період військової та дипломатичної боротьби, що почався 2014 року і триває донині, за відновлення правової, демократичної та історико-культурної ідентичності України, захист територіальної цілісності та суверенітету країни від геноцидної агресії рф, а також визнання міжнародного права як основи планетарного співіснування та встановлення мирної взаємодії між державами в масштабах світової цивілізації.

Ця війна має світове значення, оскільки вона спричиняє не тільки загрозу для України, а й для стабільності та миру на планеті загалом.

Ми виходимо з того, що Україна представляє світову цивілізацію, а рф – сили «абсолютного Зла...в мірілі світовому» (Є. Маланюк).

Тому визначення російсько-української війни як *Української цивілізаційної війни* є (може бути) ключем для розуміння світом, передусім нашими партнерами, суті агресії і необхідності перемоги з обов'язковим демонтажем кремлівського режиму.

Позацивілізаційні сили представляють собою союзи держав та недержавних утворень, які сповідують авто-

ритаризм/диктатуру в управлінні та тероризм/гібридний тероризм у просуванні власних інтересів задля встановлення правил гри, де міжнародне право підміняється брутальною силою і політико-дипломатичним тиском.

Основою такої поведінки цих держав/утворень є наявність відповідних військових ресурсів (армій/загонів, озброєних сучасною зброєю). В таких державах спостерігається абсолютне попрання прав людини та демократичних норм загалом. Аплодетом цих сил виступає путінська Російська Федерація.

Останнім часом суттєвим фактором позиціонування позацивільзаційних сил у світі є потужне застосування комунікаційно-контентних технологій на території інших держав. Як приклад – розгортання РФ мережі RT, використання ІДІЛ соцмереж тощо.

Комунікаційно-контентна безпека – це сукупність креативно-технологічних та інфраструктурних можливостей держави (окремих інституцій), які дозволяють захистити національний інформаційний простір (його сегмент) від несанкціонованого публічного втручання з боку інших держав (недержавних утворень), зокрема викликаних намаганням вплинути на зміну конституційного ладу держави, громадської думки тощо.

Публічне втручання передбачає вільне оперування в національному просторі іноземних агентів (симпатиків), які використовують можливості ЗМІ і ЗМК. Донедавна ми це бачили на прикладах функціонування телеканалів Медведчука, Мураєва тощо. Тривалий час – вільне розповсюдження проросійських наративів у ЗМІ Донеччини, Луганщини, АРК.

Предметом функціонування ККБ є забезпечення безпечного та ефективного використання технологій потокового контенту та формування результативних комуніка-

цій між владою і суспільством. Комунікаційно-контентна безпека – це сфера діяльності держави.

Неомосковія – нова форма-прояв московського імперського впливу гібридно-тоталітарними засобами на власне населення та на суспільства інших країн, яка базується на застосуванні осучаснених стандартів російського тоталітаризму й варварства. Ці стандарти ґрунтуються на традиційних російсько-імперських ідеях та цінностях, які насаджує політична система кремля власному населенню та нав'язує викривленими історично-культурними наративами у світі.

Як ми знаємо з історії, Московія стала Росією у 1721 році завдяки маніпуляціям тодішнього царя Петра І. М. Грушевський свого часу писав про те, що ми є народ, у якого вкрали назву. Тому зараз і піднімається хвиля щодо повернення до використання в публічному й офіційному просторі назви «Московія».

Фактично за весь період існування московистської імперії її сутність, попри зміни форми правління, залишалася незмінною.

Путінізм – політична парадигма Кремля, що передбачає використання силових методів, таких як військовий, ресурсний, інфраструктурний, інституційний, контентний, комунікаційний, культурно-ментальний тощо, для забезпечення домінування Російської Федерації на міжнародній арені.

В межах цієї парадигми владний режим РФ відмовляється визнавати міжнародне право та стилістику партнерської мирності на паритетних засадах життя. Натомість він встановлює своє право на домінування та диктат як в регіональних, так і світових межах.

Виклад основного матеріалу. Відсутність якісних трансформаційних реформ та екстенсивний тип розвитку економіки у СРСР у другій половині його існуван-

ня (70–90 роки XX століття) значною мірою обумовили тотальну деградацію інституцій специфічної радянської держави, створивши таким чином об'єктивні передумови розпаду цієї комуністичної імперії. Остаточним фізичним імпульсом до її розвалу стала кремлівська агресія в Афганістані (1979–1989 рр.).

Відсутність в подальшому, зокрема 2000-х роках, трансформаційних змін, орієнтування економіки виключно на видобуток сировинних ресурсів, а відтак загальнонаціональне гальмування соціально-економічного розвитку та ізоляційно-консервативний політичний розвиток, який найперше характеризується імперською гібридно-месіанською експансією й регіональними агресіями, вплинули на тотальну деградацію путінської імперії. Вже є очевидним, що осточним імпульсом до розвалу умовної Російської Федерації стала війна проти України (2014–т/ч), яка у 2022 році зросла до геноцидної агресії проти України та комплексу геостратегічних агресій проти світової демократії.

Сьогодні в Україні та світі відбувається глобальна онлайн-презентація різнопорядкових можливостей кремлівських агресій, які проявляються через:

- економічно-тоталітарні традиції;
- цинічну дипломатичну стилістику монопольного владного режиму (постдержавна організація управління територіями, де режим не залежить від виборчого, міжнародного та громадянського права);
- геостратегічну версійність дій-агресій (знищення залишків демократичної цивілізаційності в межах наявної державності);
- глобальну деспотичну місію путінізму у світі (трансформаційні новації традиційного тероризму і прикладного неоварварства).

Щоб зрозуміти, в якій точці історичного розвитку ми (Україна і світ) перебуваємо і як маємо діяти заради мирної перспективи людства, відповімо на кілька запитань.

ЯКІ ГЕОСТРАТЕГІЧНІ ПРОЦЕСИ І ЯВИЩА ВІДБУВАЮТЬСЯ В УКРАЇНІ З 19 ЛЮТОГО 2014 РОКУ ПО ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС?

Двобій сил цивілізації з позацивілізаційним злом, яке найбільш яскраво та глобально продукується на території путінської федерації.

Протиставлення цивілізації і позацивілізаційних сил є, на наш погляд, ключовим чинником розуміння ситуації, яка склалася у світі на початку XXI століття. *(В цьому випадку цивілізація трактується як світ реалізації сучасного міжнародного права на засадах інклюзивної мирності, коли геноцидна агресія виключається із арсенала існування будь-якої демократичної державності).*

Ми виходимо з того, що у світі існує єдина людська цивілізація, яка має відмінності за історичним розвитком, культурою та територіальною специфікою. *(Автори знайомі з працею Самюеля Гантінгтона «The Clash of Civilizations», його теорією про дев'ять цивілізацій, лінії розломів між ними, місцем України в цих процесах та не збираються вступати у полеміку з цього приводу).*

Тож ми вважаємо основним конфліктом сучасної історії протистояння власне цивілізації мирності з позацивілізаційними силами, що практикують глобальний гібридний тероризм, гібридно-месіанські агресії та геноцидне варварство.

Позацивілізаційні сили раніше не відіграли визначальну роль у світових процесах, хоча на певних етапах становили серйозну загрозу. Таким злом у XXI столітті є тероризм. Поступово із точкового регіонального явища

він виріс до глобального та набув не лише територіальну особливість, а й одержавлену приналежність. Найбільшу значущість цьому комплексному злу надає розвинутий ВПК та володіння ядерною зброєю. І нині центральний організм генерування стилістики та енергій позацивілізаційних сил розташований на території путінської федерації. Нинішня РФ набула зримих рис неоімперії минулого з елементами сучасних технологій для управління владними інституціями та масовою свідомістю власного населення, а також еліт та громад в інших країнах. З урахуванням того, що світова історіографія вважає Росію батьківщиною тероризму [1], пазли сучасної історії глобального гібридного тероризму складаються в розуміння традиційної ролі Московії у світових процесах.

Те, що нинішнє кремлівське керівництво грається саме в цивілізацію, лише підкреслює позацивілізаційність московської неоімперії [2]. Претензії Кремля на російську цивілізацію доводить, що Путін і його кліка розуміють, що бавитися в імперію обраних наразі є недалекоглядною позицією. Тому вони обрали для реалізації своїх агресивних намірів планетарний рівень, а Україна є пробною кулею в цій глобальній грі.

Зауважимо: цей комунікаційний акцент – не імперія, а саме цивілізація – пов'язаний із боротьбою за майбутнє. Тому всі дії Путіна і очолюваного ним режиму слід розглядати не як повернення країни в минуле, а як моделювання власного і планетарного майбутнього. Тож навіть занурення російського населення в геймерсько-імітаційну атмосферу далекої перемоги антигітлерівської коаліції над гітлерівською Німечиною 1945 року, єдиним переможцем в якій Кремль визначив Росію (СРСР), дедалі більше набуває форми сектанства. Це і

є базовий екзистенційний тренд формування нової путінської державності – реальності, де домінантними аспектами стають віра у обраність російської нації, її непереможність, ненависть до ворогів (їх визначає Кремль), готовність до самопожертви заради майбутнього держави (традиційний історичний наратив) тощо. Це тотальне комунікаційно-контентне занурення в ірреальність можна вважати ще одним історично-трагічним експериментом над народами путінської федерації.

Чому росіяни та інші народи умовної федерації практично мовчки терплять ці нескінченні експерименти кремлівських вождів? Якщо глянути на історичну ретроспективу, то виникає враження, що московити мають вроджену *analgesia* – патологічний стан, за якого системно блокується відчуття болю. Така нечутливість до власного болю (як з позицій медицини, так і з соціально-політичних) є вкрай небезпечною і часто призводить до летальних наслідків. Та цим протягом віків користуються російські царі, генсеки і президенти. Щодо сьогоденішнього дня, то російський політтехнолог і публіцист Станіслав Белковський зауважує, що «Путін, як і Сталін, робить ставку на безмежне терпіння російського народу» [3].

Такий стан нечутливості до болю, але вже інших народів, Кремль використовує в своїй зовнішній політиці, намагаючись вирішувати більшість питань з позиції сили. Події в Україні з 2014 року є яскравим підтвердженням цього.

Якщо аналізувати вплив РФ на загальну ситуацію у світі, то тут режим обов'язково задіює, крім політичного й дипломатичного, арсенал інформаційно-медійного пропагандистського впливу на країни і території. Коли ми уважно подивимося на комунікаційно-контентну

мережу Кремля, яку політичний режим розгорнув у світі, то побачимо, що задіяні всі рівні й канали передачі контенту, оперативного (а в окремих випадках – синхронного) перекладу, мультиплікаційно-геостратегічного оперування подієвими процесами тощо. Таким чином кремлівські митці, артисти, спортсмени, журналісти, лінгвісти, науковці, технологи тощо об'єднуються для виконання певного завдання Кремля і працюють як єдиний механізм продукування потрібних наративів та комунікаційної стилістики. По суті, це воєннізовані загони путінських пропагандистів, готові виконати будь-яке завдання, які не переймаються проблемами моралі чи правової або цивілізаційної відповідальності.

Про ефективність їхньої діяльності може свідчити дослідження братиславського центру GLOBSEC, проведене у березні – квітні 2022 року, тобто тоді, коли вже понад місяць йшла широкомасштабна війна Росії проти України. Близько половини респондентів в Угорщині, Болгарії та Словаччині (загалом досліджували дев'ять європейських країн) тоді ще не покладали головну відповідальність на Росію як сторону, відповідальну за війну в Україні [4].

При цьому путінці чудово розуміють, що перемога в сучасній глобальній боротьбі визначається не кількісними, а передусім якісними вимірами наповнення життєвих середовищ. Тобто якість є визначальним чинником потужності генерованих Кремлем ментально-культурних потенціалів, продукованих через елементну базу потоково-динамічного контенту: сенси, змісти, сутності, контекст тощо. Досить часто особливістю такого контенту є внутрішня (прихована) агресія, яка має ефект відкладеного вибуху, тобто спрацьовує в потрібний момент.

Слід зауважити, що сучасний потоковий контент може набувати різних мультифункціональних форматів і спонтанно-ситуативних форм вираження, які забезпечують миттєве і водночас ефективне донесення основної ідеї на будь-якому рівні глобального споживання. Цим і користується осучаснена пропагандистська машина Кремля, яка спрямована на безперервне донесення наративів та стилістики путінської влади і формування потрібної Москві громадської думки у визначеній для комунікаційно-контентної агресії країні чи громаді.

ПУТІНІЗМ: ВАРВАРСЬКА НОВАЦІЯ ЧИ ТРАДИЦІЙНИЙ ФАШИЗМ?

Рашизм – російський фашизм – є явищем, що базується на державній ідеології імперськості та суто московитській специфіці під назвою «руський мір».

Не тільки Московія, а й її термінологія є злом, оскільки застосовує викривлені на догоду імперському режиму трактування. Це стосується, зокрема, і терміна «Росія». Цю назву території Московії слід віднести до ментально-історичної зброї, що потужно застосовується вже протягом кількох століть. Нам слід виправляти ситуацію, для чого належить розгорнути потужну діяльність щодо донесення до світової громади справжньої історії України та умовної історії Росії. Наразі фіксуємо відсутність такого українського генерованого дискурсу, який би обговорювали та уточнювали в середовищах експертів та світових ЗМІ.

Роки війни та різнофакторних агресій путінської РФ проти України призвели до того, що в українському слововжитку всі російські власні назви втратили свою ци-

вілізаційну суб'єктність. Тепер власні імена «путін», «сурков», «лавров» – це не про особистості, а номінативи «рф», «росія», «російський» тощо – не про суб'єктність держави. Це все мовні позначення геостратегічного зла, яке нині фізично вихлюпнулося за межі РФ та загрожує світовій демократії.

Процеси, що відбувалися в Московії протягом тривалого історичного часу і стверджували єдиний наратив – імперськість, досягли апогею саме у ХХІ столітті, за «самодержця» Путіна. Тепер путінська Росія вже не приховує зневаги до міжнародного права – вона його просто відмінила для себе, послуговується лише власними законами. Непотрібно зараз писати чергову «Війну і мир», щоб «сформулювати головний імперський політичний міф», який «створив настільки привабливий образ Росії як країни, де відсутні серйозні правопорушення, і з такою кількістю видатних громадян, які діяли в «реальній» історії, що, по суті, не можна було навіть думати про якусь його серйозну критику» [5], бо для цього існує агенція «Россия сегодня» з підрозділом Sputnik, представленим філіями у понад 30 країнах [6]. Не варто залучати сонм істориків для написання «правильних» книжок – достатньо ознайомитися з «історичними» промовами Путіна [7]. Така *от* Geschichtspolitik у виконанні кремля.

Тепер нео-Московія не приховує свого істинного обличчя – варварського, його не змогли змінити плин часу та цивілізаційне вдосконалення світової громади. Міжнародна громада зрештою зняла рожеві окуляри, через які весь цей час спостерігала за Росією, і з подивом виявила, що нинішня РФ не є ні федерацією, ні державою, ні суспільством. Це насправді лише місце новаційної терористичності, практик гібридно-месіанських агресій та

тотального цинізму, спрямованого на мирний світ демократії.

Та передусім ці терористичні потуги направляються Кремлем проти росіян, під узагальненою назвою яких приховуються від світу близько 200 етносів [8]. Путінці не визнають прав і свобод корінних народів умовної федерації. Вони несамовито придушують все суспільно-людяне (живе), що є на цій території чи має там історичні корені.

Зараз представники корінних народів РФ намагаються об'єднатися задля спільного відстоювання своєї суб'єктно-націєтвірної перспективи. Вони створили платформу для боротьби за свободу та суверенітет, про що повідомляє громадський рух “Вільний Ідель-Урал” [9]. Наразі сили та можливості цього руху обмежені і потребують міжнародної підтримки.

Паростки свободи, що пробиваються крізь бетонний моноліт московитської імперськості, Кремль уже не в змозі знищити. Однак процес відновлення ідентичності народів РФ, з одного боку, потребує часу, а з другого – має шанс на реалізацію лише після спільної справедливої перемоги України з партнерами над путінізмом і демонтажу нинішнього політичного устрою під пильним наглядом міжнародних інституцій. Зараз розглядати путінську РФ та її системні елементи з висоти стандартів демократії чи застарілого міжнародного права після її нападу на Україну абсолютно недоцільно.

Ще однією загрозою для України, а отже і для світової демократії, є так званий ліберальний рух РФ, який нині представлений на міжнародних майданчиках як опозиційний, тож на нього покладають надії щодо оновлення РФ чимало світових діячів. Назвемо кілька імен цих «опозиціонерів»: Міхаїл Ходорковський, Юлія Латініна, Дмитрій Биков, Алексей Навальний, Гаррі Каспаров

тощо. Всі вони – вороги Путіна і його режиму, але жоден з них не є другом України. Всі вони – імперці, про що свідчать їхні публічні заяви, готові «зі зброєю в руках битися за цілісність імперії», відстоювати «руській мір», добиватися панування російської культури і величі російської держави тощо [10]. Це все наративи імперії, з якою зараз українці ведуть цивілізаційний двобій. І тому абсолютно актуально зараз звучать слова українського філософа Вахтанга Кебуладзе: «Путін – ворог нашого теперішнього, а російські «ліберали» – вороги нашого майбутнього» [11].

Українці вже довели світові, що історична Росія – це штучне утворення, яке традиційно тримається лише на силі багнетів. І майбутнє в цієї країни буде тоді, коли вдасться остаточно ліквідувати не лише форму існування, а й сам дух імперії на цій території.

З 2014 року, а надто – з 24.02.22, остаточно помер міф про Росію як правову державу, країну – світового лідера з великим потенціалом. Під ударами українських Збройних сил на друзки розлетівся і міф про «другу» армію світу. Ми побачили перед собою відроджений в надрах московитської імперії режим нацистської дикості, що загрожує мирному світові.

Дослідник націоналізму, тоталітаризму та голокосту професор Єльського університету Тімоті Снайдер визначає нинішній політичний режим Кремля як фашистський. Він вважає, що «сьогоднішня Росія відповідає більшості критеріїв, які використовують науковці для визначення фашизму. Це, зокрема, культ єдиного лідера Володимира Путіна. Це культ мертвих, організований навколо Другої світової війни. Є міф про колишній золотий вік імперської величі, який має бути відновлений смертоносною війною проти України» [12].

Снайдер проводить паралелі між путінською Росією та гітлерівською Німеччиною. Також він доходить висновку, що в разі перемоги Кремля світ «очікує десятиліття темряви». Цієї ж думки дотримується міністр оборони Великої Британії (2019 – 2023) Бен Воллес. У своїй промові в Національному музеї армії 9 травня 2022 року пан Воллес сказав: «Путін, його найближче оточення та генерали тепер копіюють фашизм і тиранію 77-річної давності, повторюючи помилки тоталітарних режимів минулого століття» [13].

Володимир Путін у своїх промовах та псевдонаукових доробках часто опирається на праці російського філософа і письменника минулого століття Івана Ільїна. Той був натхненником так званого білого руху, непримирним борцем з комунізмом та одним з ідеологів російського месіанізму й фашизму. Тож, очевидно, що саме в ільїнському фашизмі режим Путіна черпає своє великодержавне шовіністично-рашистське натхнення.

З позиції історичної ретроспективи, якби на певному історичному етапі два породження базового соціалізму – російського (РСДРП – ВКП(б) – КПРС) і німецького (НСРПН) – не розійшлися у своєму розумінні світової першості та національно-режимних ознак «загального блага» для людства (хоча воно стосувалося радше особистих поглядів обох диктаторів – Сталіна та Гітлера), то ідея фашизації могла б набути планетарних можливостей ще 100 років тому.

Через сутичку двох ідеологічних підходів, передусім практик, до базового явища фашизму / нацизму в Росії сам термін і вся супутня філософсько-ментальна надбудова набули негативної оцінної конотації і були відкинуті з публічного вжитку на деякий час.

Як бачимо, російський фашизм – явище далеко не нове і культивувалося досить тривалий історичний час,

мімікуючи під різні ідеологічні форми, допоки не знайшло сучасне відображення в ідеології «руського міра». Отже, рашизм-путінізм має історичне підґрунтя для подальшого культивування.

Саме його 2014 року принесли в Україну путінські терористи і саме він подавався тоді як національна ідея оновленої путінської Росії. Однак ще однією особливістю «русміра» є те, що він як ідея живе лише за підтримки (фінансування) одержавленого тоталітарного режиму. Без цього він доволі швидко конає. Отже, і російський фашизм житиме лише доти, допоки існуватиме його державне продовження, хоч би в якій формі це не виявлялося.

Тому ми можемо говорити про існування в нинішній путінській «ерефії» різних проявів російського фашизму, а також про наявність ще багатьох явищ, що супроводжують ксенофобську політику різноманітних сил впливу в сучасній московистській неоімперії.

Так, те ж поняття рашизму доцільно було б розглядати не через призму етнічного складника (є все ж таки роздвоєність між «руськімі» і «росіянами»), а як корпоративно-кластерне виявлення імперської державності, як ментальний наратив ситуативного поняття «політичний рускій».

Отже, витoki нинішнього стану РФ ховаються у фашистських ідеях минулого століття, де російська сторінка цього явища є досить потужною з позиції науково-філософського обґрунтування.

Однак за межами дискусії наразі залишається лінія «Ленін – Сталін – Путін», за якою постає комуністичний тоталітаризм, «присмачений» фашизацією. Та лінія, що дістала сучасну назву «рашизм», ще не має ґрунтового наукового дослідження.

І якщо одна частина тоталітаризму – нацистська – була свого часу покарана і відтоді перебуває в зоні міжнародного табу, то друга – комуністична – весь цей час продовжувала накопичувати свій від'ємний потенціал та готувалася до реваншу. І ця сатисфакція зрештою стала можлива, коли за мовчазної згоди міжнародної громади кремлівський режим зрівняв із землею Грозний і пошматував Чечню, напав на Грузію, нищить Сирію. «Вінцем» безкарності мав стати демонстративний напад на Україну. Та тут Московія нарешті отримала відкоша. Жорстокі, варварські за суттю дії путінських загартбників на теренах України повернули світову громаду до тями. Колесо історії з рипінням почало розвертатися в протилежний від Московії бік.

Однак наразі путінізм – як явище і ідеологія – ще не отримав свого вироку. До того ж багато хто з представників світового істеблішменту до певного часу не втрачали надію зберегти путіну «обличчя» [14]. Хоча це означало б суттєву (якщо не нищівну) поразку сталої демократії.

Путінізм є самостійним явищем сучасних реалій. Його особливістю є те, що він не має суто етнічного складника, отже виходить за межі кордонів однієї держави. Також він не є прив'язаним до однієї персони (як у випадку зі сталінізмом). Це радше корпорація клубного типу, члени якої претендують на світове домінування. Варто зазначити, що в глобальному публічному просторі вони цього майже досягли.

Колективний путінізм – це геостратегічне явище з невизначеним наразі потенціалом антицивілізаційного негативу. І це – реальна загроза для світової демократії й сталого мирного розвитку, з якими більшість народів пов'язує свою перспективу. Як ми зазначали вище, це

потребує подальших прикладних системних досліджень з метою його остаточного викорінення з усіх сфер цивілізаційного життя людства, де він ментально присутній (через культурно-креативні індустрії) в усіх горизонтах соціальних утворень.

В цій методологічній борні цивілізації та антицивілізації всі, хто сприймає путінську Росію як цивілізаційну державу, а Путіна – як її президента, суттєво помиляються в питаннях перспективних можливостей цієї субстанції.

Радник президента США з питань національної безпеки Джейк Салліван вважає, що час грає проти нинішньої Росії [15]. Він оперує традиційною логікою, яка, на жаль, не пояснює сутність історичного формування і нинішньої трансформації в абсолютне зло московитської імперськості.

Нинішній путінізм, агресія і злочини якого змусили здригнутися весь світ, є реальною загрозою насамперед для цивілізаційного світу. Це альфа і омега розуміння сутності цього режиму і всіх наступних його дій. Тому час буде на боці Кремля, навіть якщо намагання «врахувати інтереси Росії» в нинішній війні зникнуть повністю, але підтримка України, передусім зброєю і консолідацією зусиль, невідповідатиме необхідним адекватним запитам.

РОСІЙСЬКИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ: ЯК З'ЯВЛЯЮТЬСЯ НОВІ «ВОРОГИ НАРОДУ»?

Путінізм як сучасний прояв російського тоталітаризму веде правовий наступ на цивілізаційний потенціал суспільства, оголошуючи ворогом системи всіх, хто відмовляється погоджуватися з наративами Кремля.

Путінізм у дії – це не лише фізичні агресії, зокрема проти України. Це насамперед генерування технологічно-креативних спроможностей для досягнення глобального дипломатично-геостратегічного домінування.

Проявляється це передусім у спрямуванні на світ безперервного індустриального комунікаційно-контентного дезінформаційно-фейкового потоку, який і визначає стилістику присутності РФ у міжнародному порядку денному.

Водночас у внутрішньому «порядку денному» Кремль закриває всі наявні можливості вільного поширення інформації, думок, а надто – протестні дії громадян, громадських організацій чи партій. Задля цього під потреби путінського режиму підганяється вся квазіправова база РФ. З минулого року путінці активно продукують в умовній путінській РФ нові правові терміни-поняття. Так вони розширюють в кремлівському тераріумі види злочинності, попираючи міжнародне право і здоровий глузд.

Наприкінці червня 2022 року російське законодавство зафіксувало термін-явище «іноагент» [16]. Воно тепер може присвоюватися будь-яким юридичним чи фізичним особам, незалежно від громадянства, котрі, на думку влади, отримують іноземну підтримку або знаходяться під «іноземним впливом» та здійснюють іншу діяльність, види якої визначає закон. Поняття іноземного впливу таке широке й розмите, що під відповідальність за небажану владі діяльність може підпасти будь-хто.

Так, на думку розробників, іноземним агентом вважається «особа, яка отримала підтримку з-за кордону або перебуває під іноземним впливом і займається в Росії політичною діяльністю, цілеспрямованим збором відомостей у сфері військової, військово-технічної діяльності РФ або розповсюдженням повідомлень і матеріалів для необмеженого кола осіб».

Іноземним впливом вважається «надання іноземним джерелом особі підтримки чи вплив на особу, зокрема шляхом примусу, переконання чи іншими способами». Під підтримкою розуміється надання особі іноземним джерелом коштів чи іншого майна і навіть надання організаційно-методичної, науково-технічної чи іншої допомоги. Чіткі критерії того, що саме вважається іноземним впливом, зокрема в інших формах, установить Міністерство юстиції РФ.

Іноагенти також не зможуть «працювати на державній чи муніципальній службі, бути членами виборчих комісій, виступати організаторами публічних заходів. Також вони не зможуть інвестувати у стратегічні підприємства в Росії, користуватися системою спрощеного оподаткування, вносити пожертвування до виборчих фондів кандидатів та політичних партій».

Новий закон набрав чинності з 1 грудня 2022 року. З 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року іноагентами в Росії було визнано 218 фізичних та юридичних осіб [17].

Раніше, у березні 2022 року, депутати російської Думи ухвалили поправки до Кримінального кодексу РФ, а також зміни до Кодексу про адміністративні правопорушення, відповідно до яких встановлюється відповідальність за поширення недостовірної інформації про роботу державних органів Росії за кордоном [18].

«Родзинкою» цих змін є доповнення раніше ухвалених норм про адміністративну і кримінальну відповідальність за поширення фейків про дії Збройних сил РФ.

Відповідно до поправок до КК РФ, за «публічне поширення під виглядом достовірних повідомлень свідомо неправдивої інформації, що містить дані про виконання державними органами РФ своїх повноважень за межами території РФ з метою захисту інтересів РФ та її гро-

мадян, підтримки міжнародного миру та безпеки», буде загрожувати штраф у вигляді від 700 тис. до 1,5 млн рублів чи позбавлення волі терміном до трьох років.

Те саме діяння, вчинене з використанням службового становища, або групою осіб, або «зі штучним створенням доказів звинувачення», або «з корисливих спонукань», або «за мотивами політичної, ідеологічної, расової, національної чи релігійної ненависті чи ворожечі», пропонується карати штрафом у розмірі від 3 млн до 5 млн рублів або позбавленням волі на строк від п'яти до 10 років. Якщо ж згадані дії спричинили тяжкі наслідки, всі вони каратимуться позбавленням волі терміном від 10 до 15 років.

Як закон про фейки працює на практиці? Інструментом його реалізації є сумнозвісний Роскомнагляд. На його вимогу з початком агресії, а надто – після ухвалення змін до законів, із російських ЗМІ видаляються всі матеріали, в яких згадується війна проти України в будь-якій формі. Такі репресивні дії були вчинені до «Новой газеты», «Медиазоны», «Дождя» тощо. Зрештою телеканал «Дождь» призупинив свою роботу, а «Эхо Москвы» (радіоканал та сайт) самоліквідувалося після блокування. Сайти іноземних ЗМІ на території РФ недоступні.

Ось ще кілька прикладів дії цього закону.

МВС Росії оголосило в розшук колишнього видавця «Медузи» та колишнього гендиректора «Яндекс.Лавки» Іллю Красильщика. Його звинувачують за першою частиною статті 207.3 («Публічне поширення свідомо хибної інформації про використання ЗС РФ»). Нині Красильщик перебуває за кордоном [19].

Міщанський суд Москви засудив муніципального депутата Олексія Горінова до 7 років колонії загального

режиму. Горінова визнали винним у фейках про армію. У березні 2022 року депутат і голова муніципального округу Красносільський Олена Котеночкіна під час відкритого засідання ради депутатів оголосили нібито неправдиві відомості про дії російської армії. Зокрема Горінов запропонував розпочати засідання ради депутатів Красносільського району з хвилини мовчання, а також назвав спецоперацію війною. Кримінальну справу стосовно Котеночкіної виділено в окреме провадження, її оголосили в розшук [20].

Понад рік перебуває у СІЗО видавець видання «Листок» Сергій Михайлов у справі про «фейки про армію» (журналіст перебуває у СІЗО з 14 квітня). Причинами продовження арешту журналісту було, зокрема, названо нібито використання ним VPN при публікації матеріалів про події в Україні (у тому числі передрук статті з «Вікіпедії» про Бучу), а також той факт, що Михайлов останнім часом жив не за пропискою в республіці Алтай, а в готелі в Москві.

У суді Михайлов зазначив, що в матеріалах справи немає жодних доказів, що матеріали були опубліковані саме ним, сама по собі кримінальна стаття «не має права на існування», а «злочинна війна» з Україною є значно важливішою темою, ніж будь-які написані статті [21].

У червні 2023 року правозахисна організація «Меморіал» визнала видавця та засновника алтайської газети «Листок» Сергія Михайлова політичним ув'язненим [22].

Басманний районний суд Москви за клопотанням Слідчого комітету заарештував банківські рахунки майора поліції у відставці Олега Кашинцева у справі про «фейки» про армію (за мотивами ненависті – пункт «д» частини 2 статті 207.3 КК РФ).

У грудні 2021 року Кашинцев у формі співробітника поліції вийшов на пікет на Красній площі Москви з плакатом «Свободу Навальному!». У поліції міста Рибінська Ярославської області він пропрацював 18 років, з них 14 – у карному розшуку. Звільнився 2019 року на тлі протестів у Москві. Кашинцев покинув Росію наприкінці лютого, оскільки, за його словами, силовики погрожували порушити справу за статтею про екстремізм, а також виставили за ним зовнішнє спостереження [23].

Таких випадків переслідування за нібито фейки про російську армію стає дедалі більше. Боротьба з «інакомисленням» не є know-how путінського режиму. Це радше реінкарнація радянського тоталітаризму.

В 30-ті роки минулого століття, коли тодішній керівник СРСР Й. Сталін формував режим особистої влади, він застосував політику боротьби з інакодумством. Тоді було ухвалено партійні рішення, які всупереч законодавству дозволили Сталіну вдатися до масштабних репресій щодо «класово ворожих» осіб. А такі особи знайшлися майже серед всіх верств населення – від партійних і радянських працівників до робітників і селян. У системі сталінської держбезпеки були сформовані так звані позасудові органи, репресивні дії яких не підлягали контролю. Так була запущена машина нищівних репресій задля встановлення особистої влади Й. Сталіна. Згодом цей період існування радянського Союзу американський історик Роберт Конквест охарактеризує як «великий терор» [24].

Після короткої «хрущовської відлиги» наприкінці 50-х – на початку 60-х років минулого століття в СРСР настав період «ресталінізації». Він характеризується посиленням тиску на інакомислячих радянських громадян, однак цього разу без масових репресій. У вересні 1966 р.

до Кримінального кодексу РРФСР внесли доповнення до статей 190-1 та 190-3. Стаття 190-1 КК РРФСР звучала так: «Систематичне поширення в усній формі свідомо хибних вигадок, що ганьблять радянський державний і суспільний устрій, а також виготовлення або поширення в письмовій, друкованій чи іншій формі творів такого ж змісту». Санкція – до 3 років позбавлення волі [25].

Пізніше, у 1970-ті роки, тактика боротьби з інакодумством принципово змінюється. КДБ переходить до практики, основою якої було «...розумне поєднання профілактичних та інших оперативно-чекістських заходів з заходами кримінального переслідування у випадках, коли це необхідно». Як свідчать документи, радянська влада наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років вважала, що їй вдалося ліквідувати «основні центри інакодумства» [25].

Однак вже за кілька років з'ясувалося, що насправді це було оманливе враження – наприкінці 80-х років минулого століття СРСР підійшов до своєї логічної кончини. В Росії на короткий період знову з'явилися проблиски демократизації і надії на оновлення країни. За десять років, з приходом до влади В. Путіна, ці сподівання поступово згасли. Росія знову занурилася в атмосферу диктаторства і тиранії – вона повернулася до звичного історичного стану. Ухвалення законів, які посилюють репресії інакомислячих громадян, є підтвердженням того.

По суті, путінці останніми правовими нововведеннями реанімували з кривавої радянщини термін «вороги народу», розширивши його до «іноземних агентів». Очевидно, це претензія на глобальне переслідування людей та організацій і ще одна форма залякування населення.

СУЧАСНИЙ ГЕНОЦИД УКРАЇНЦІВ – ТЕХНОЛОГІЯ ЗНИЩЕННЯ НЕПОКІРНОГО НАРОДУ ЧИ ГЛОБАЛЬНИЙ ФОРМАТ ЗАЛЯКУВАННЯ СВІТУ?

**Це продовження історичної ідеологічної лінії
великодержавного шовінізму й ксенофобії,
яка стала основою путінського
глобального гібридного тероризму**

Через призму десятилітніх подій в Україні (2013 – 2023 рр.) світова громада усвідомлює потенційну можливість власних втрат, які можуть настати, якщо не зупинити терористичні практики кремлівського варварства. Насамперед це втрати цивілізаційної цінності інклюзивної (повсюдної) мирності. Не можна допустити, щоб надбання людства були зведені нанівець порухом режиму, що сповідує глобальний гібридний тероризм.

Тотальне демонстративне онлайн-нищення України і українства на очах усього світу є технологічною новациєю путінського режиму. Це своєрідна «проба пера» Кремля перед тим, як застосувати ці напрацювання до інших держав світу, зокрема країн Балтії та Польщі.

Відмова Путіна йти на компроміси, які європейське співтовариство намагалося йому запропонувати, підтверджує це припущення [26]. За словами канцлера Австрії Карла Негаммера, який зустрічався з кремлівським імперцем ще у квітні 2022 року, російський президент повністю розмірковує «за логікою війни» [27].

Канцлер Німеччини Олаф Шольц, який свого часу докладав чимало зусиль, щоб знайти порозуміння з Путіним, нині є категоричним: «Абсолютно зрозумілим є те, як ця війна може завершитися: Росія повинна вивести свої війська. Це стане основою можливості встановлен-

ня справедливого миру в Україні та запобігання досягненню Росією її імперських цілей» [28].

Отже, очевидним стає розуміння того, що путінізм – це диктатура геноцидності, а не просто війни чи терористичної агресії на геостратегічних полігонах континентів. Прагнення Путіна знищити українців є геноцидом, відверто говорить президент США Джо Байден: «Так, я назвав це геноцидом, адже стає все зрозуміліше, що путін просто намагається знищити ідею українства, і доказів цього стає дедалі більше». Хоча правомірність застосування цього терміна щодо дій імперських вояків в Україні мають визначити юристи, на думку Байдена, для нього «це виглядає саме так» [29].

Путінізм як комплекс технологічно-ресурсних систем і стилістик знищує простір мирності і міжнародного права. Так він руйнує основу цивілізованого життя.

Ми фіксуємо хвору логіку диктатора, який за допомогою своїх посіпак роками переводив суспільні стани РФ в одержавлено-корпоративні, а згодом це державне утворення трансформував в узурпаційно-режимне існування на базі комбінованого месіонізму, тотального цинізму та глобального гібридного тероризування.

Маємо справу із технологією трансформаційної конкретики з утвердження геостратегічного простору зла. Цю технологію жодним чином не можна вважати регіональною чи точковою, вона претендує на весь світ. Найстрашнішим є те, що путінці перевели терор і геноцид із факту в технологічний інтелектуально-вербальний процес.

Для науки предметом досліджень, безсумнівно, буде вивчення характерних змін свідомості та менталітету великої маси людей, які під впливом відповідних пропагандистсько-ідеологічних чинників втратили здат-

ність до адекватного сприйняття реальності і погодилися бути інструментом бездумності та бездушності. Цей соціум живиться енергетикою і настроєм поведінки фанатично-абсолютного світосприйняття власної безмежної безкарності. Він з легкістю звільнився від докорів совісті, емпатії, гідності, волі, свободи, гуманістичної культури тощо. Експеримент над цим соціумом тривав не одне століття і зрештою вийшов на фінальний результат. Ми сьогодні фіксуємо створення осередку абсолютного зла, яке загрожує не окремій державі чи народові, а світовій цивілізації.

Походження цього зла сягає в історичну далечінь, в ті часи, коли Московія вирішила змінити свою історію і користуватися надалі чужими коренями, а не своєю джерельною базою історичних витоків. Відчуття провини за цю крадіжку переслідувало Кремль весь час і поступово переросло в потребу доводити всім свою правоту силою. Так тривало протягом кількох історичних епох. Зараз це маніакальне намагання ствердити себе через приниження інших поєдналося з психологічним зламом однієї людини, яка свій внутрішній страх перед світом зробила страхом світу.

У програмі на телеканалі NBC колишній президент США Барак Обама заявив: «Путін завжди був нещадним як до свого народу, так і до інших. Він завжди був людиною, охопленою цим викривленим, спотвореним почуттям образи та етнічного націоналізму» [30]. Такої ж позиції дотримується і президент Франції Емманюель Макрон, який стверджує, що в Путіна «образа переросла в параною» [31].

Раніше окремі прояви цього зла на власній (нищення етносів, голодомори) та чужій (участь у нескінченних війнах і агресіях) територіях сприймалися міжна-

родним товариством радше як захист державних інтересів Московії. Те, що це насправді перетворилося на геостратегічне явище тотальної геноцидності, яке московитська неоімперія насаджує як альтернативне джерело існування сучасної цивілізації, світ побачив лише на прикладі широкомасштабної демонстративної геноцидної агресії проти України.

Цю агресію вже відчув світ – постала загроза голоду в африканських країнах. Проблема продовольчої катастрофи має два основних аспекти. Це блокування РФ шляхів доставки українського зерна до країн Африки, що є фізичною проблемою, а також – комунікаційно-контентне спотворення Кремлем реальності, щоб переконати світ, передусім африканський, у тому, що винуватцем цієї трагедії є не Росія, а США, ЄС та Україна.

Високий представник ЄС Жозеп Боррель у червні 2022 року на пресконференції за підсумками зустрічі Ради міністрів ЄС із закордонних справ наголосив на тому, що Кремль з метою тиску на міжнародне співтовариство навмисно створює проблему голоду в країнах Африки. Тому це абсолютно свідомо дія Кремля, кінцевою метою якої є глобальні наслідки – «руйнівний ефект» для планети. Він звернув увагу на те, що російська пропаганда діє за своїм традиційним і вивіреним десятиліттями методом – московити спочатку створюють проблему, а потім намагаються звинуватити в ній інших [32].

І судячи зі звернення до ЄС голови Африканського союзу президента Сенегалу Макі Салла у червні 2022 року з проханням скасувати частину санкцій проти Росії, оскільки, на його переконання, в інший спосіб африканські країни не зможуть без проблем закуповувати сільгосппродукцію у РФ, певною мірою путінці тоді досягли успіху [33].

За рік, у липні 2023, путінська Росія все ж вийшла із «зернової угоди». При цьому Путін облудливо мотивував це тим, що нібито угода не виправдала свого призначення. Він із свого бункера не побачив зменшення загрози голоду в найбідніших країнах Африки, Азії та Латинської Америки, але ще більше його хвилювало те, що «жодна з умов «угоди», що стосуються виведення з-під санкцій російського експорту зерна і добрив на світові ринки, не реалізувалася. Звинувативши американський та європейський бізнесу в тому, що він «вивозив та перепродав зерно з України», насельник Кремля пообіцяв, що Росія «може замінити українське зерно як на комерційній, так і на безоплатній основі» [34].

Насправді, всі зусилля Кремля після припинення дії «зернової угоди» були спрямовані на досягнення вигідних Москві умов заміщення українського зерна на світовому ринку російським, до якого окупанти додають крадене українське. Для цього була розгорнута шалена прихована робота з апаратом ООН, а також з президентом Туреччини Р. Ердоганом, який має тут власний інтерес. Вся ця таємна дипломатія супроводжувалася терористичними атаками по українським морським і річковим портах, зерносховищах тощо. Лише за дев'ять днів липня, тобто одразу після оголошення про вихід із угоди, загарбниками «пошкоджено та частково знищено 26 об'єктів портової інфраструктури та п'ять цивільних суден» [35].

Таким чином, після виходу Росії із угоди трек щодо «зернового коридора» розвивався двома шляхами – Україна шукала можливості продовження постачання збіжжя без Москви, для чого намагалася заручитися підтримкою партнерів, а РФ «працювала» з ООН і Туреччиною.

Станом на початок вересня Україна добилася проведення кількох суден морем, які були завантажені зерном. Таким чином можна стверджувати, що запрацював коридор для безпечної навігації суден з українським збіжжям. За підтримки партнерів цей шлях міг стати основою нового «зернового коридору».

Однак виключення з процесу Росії не підтримує Туреччина, президент якої на початку вересня (04.09.2023) після безуспішних спроб запросити Путіна до Стамбулу, сам прибув до РФ. Перемовини не зрушили з місця «зернову угоду», оскільки Кремль зайняв досить однозначну позицію шантажу світового товариства. Цей шантаж, ймовірно, враховує і коливання настроїв в апараті ООН – ще непередодні зустрічі Ердогана з Путіним були оприлюднені так звані пропозиції з пакету ООН для Росії. Там йшлося про те, що для відновлення Чорноморської зернової ініціативи варто підключити до SWIFT дочірню фірму Россельхозбанку, а також розблокувати заморожені активи російських компаній з виробництва добрив в Європі [36].

Тим часом путінський режим продовжує посилювати інформаційну діяльність у світі, зокрема на африканському континенті, метою якої є представлення України як неспроможного партнера і причину всіх бід. Тож маємо геостратегічний приклад комунікаційного представлення та контентного наповнення потрібної Кремлю версії-пояснення причин виникнення голоду на африканському континенті.

Отже, оперативне за часом, масштабне за охопленням, переконливе за змістом пояснення дій тієї чи іншої країни на міжнародній арені має визначальне значення для формування офіційної позиції уряду та громадської думки визначеної як ціль держави чи групи дер-

жав. Це підтверджує тезу про те, що ключовим питанням глобального стану публічного простору світу є комунікаційно-контентна безпека.

Маємо ситуацію, коли вже десятий рік поспіль глобальний комунікаційно-контентний простір піддається інформаційному спотворенню з боку РФ щодо реалій геноцидної агресії в Україні, що радикально впливає на світ і життя міжнародної спільноти.

Тому питання ліцензованих (достовірних) перекладів мовами світу важливих міжнародних подій, заходів, процесів повинно мати безперечну технологічну першість у діях держави з інформаційної безпеки. І, звісно, цією проблематикою мають перейматися всі країни, що опікуються мирною перспективою цивілізації.

Тривалий час контентно-технологічна першість донесення потрібної (вигідної) інформації у світовому масштабі залишається за путінцями. Вони на власний розсуд трактують події у світі, технологічно і дизайнерськи їх переформатовують та переорієнтовують на рівні акцентів і нюансів, стилістики тощо. В результаті міжнародна суспільна правда, яка пройшла через інформаційний «сепаратор» Кремля, стає хитромудрою брехнею.

Тому питання адекватності комунікаційно-контентного супроводу виходить на перший план. Розуміння цього аспекту функціонування публічного простору з'явилося і в ООН. У штаб-квартирі організації в Нью-Йорку розглянули питання: «Підбурювання до насильства, що призвело до скоєння жорстоких злочинів», яке ініціювала Албанія як головуєча в РБ у червні 2022 року. Йшлося, зокрема, про роль, яку в її розв'язанні відіграла пропаганда та мова ворожнечі в Росії. Особлива увага приділялася з'ясуванню причин нинішньої війни та

ролі в цьому кремлівської пропаганди й мови ворожнечі, яка заповонила публічний простір Росії.

На засіданні РБ ООН з питань підбурення до агресій в Україні заступник глави місії США при ООН посол Річард Міллс заявив: «Ми рішуче відкидаємо спроби Росії викривити історію у своїх цілях і закликаємо Раду вчинити так само». Він також наголосив, що дезінформація, зловживання інтернетом, поширення російською пропагандою мови ненависті підживлює насильство в Україні [37].

Одночасно під час брифінгу в Білому домі координатор з питань стратегічних комунікацій Ради нацбезпеки США Джон Кірбі оголосив три основних цілі, які переслідуватиме під час самітів G7 і НАТО (відбулися наприкінці червня 2022 року) Президент США Джо Байден і які так чи інакше стосуватимуться реагування на війну Росії в Україні.

Нас у цьому випадку цікавить одна із цілей, а саме: «вироблення позитивного бачення світу, в якому демократії можуть досягти результатів і яке, як ми впевнені, переможе автократичне та корупційне бачення» [38].

Втім, за рік ми знову фіксуємо посилення російської пропаганди в різних точках планети, зокрема у Європі. Так, цьогорічні (2023) дослідження для Warsaw Enterprise Institute засвідчили, що у Польщі збільшується число осіб, передусім серед молоді, думки яких збігаються із пропагандистськими наративами Кремля щодо ставлення до Росії та війни в Україні, а також щодо тимчасово переміщених осіб і допомоги українцям [39]. В аналітичній записці проекту Kremlin Watchers Movement (березень 2023) йдеться про наступне: «Росія використовує дезінформацію як інструмент зовнішньої політики, а її військові дії в Україні підкріплюються операціями з

дезінформації. Польща, як один із головних союзників України, є важливою країною, проти якої кремль використовує дезінформацію. Цілями росії є: 1) послабити польсько-українські відносини шляхом створення антагонізму між двома народами; 2) зменшити підтримку поляками подальшої військової та гуманітарної допомоги Україні та 3) підірвати міжнародну позицію Польщі, приписавши їй проведення провокаційної політики щодо москви та прагнення втягнути НАТО у війну з росією. Російська дезінформація охоплює різні теми і часто базується на емоціях, і за її допомогою росія також намагається створити хаос і паніку в польському суспільстві» [40].

Зростає російська пропаганда в болгарських ЗМІ, передусім в інтернеті. У другому кварталі 2023 року її стало більш ніж утричі порівняно з аналогічним періодом минулого року [41].

The Washington Post із посиланням на дослідження, оприлюднене Європейською комісією, повідомляє, що протягом 2022 року та у першій половині 2023 року аудиторія та охоплення акаунтів у соціальних мережах, орієнтованих на Кремль, значно зросли по всій Європі, зокрема через послаблення стандартів безпеки X (колишній Twitter) [42].

Отже, ми фіксуємо, що особливим трендом міжнародних геостратегічних форумів стає колективний пошук причин світового успіху путінізму, який досі має прихильників і навіть лобістів, як наприклад у питаннях продовольчого колапсу, що насувається на країни Африканського союзу.

Ці публічні посили підтверджують парадигму комунікаційно-контентної безпеки як науково-прикладного напрямку, який пропонує не віддавати сучасну епоху по-

зацивілізаційним силам. Ньюанс полягає в тому, що в царині сучасної публічності сили зла ефективніше використовують темпи сучасних процесів, де превалюють швидкості, потоковість, динаміки, горизонталізація міжнародної спільноти тощо, тоді як демократія зазвичай оперує лише сталими медійними традиціями минулого.

США зробили основний наголос на тому, що викривлення історії та адекватне інформаційне бачення світу демократією – це сучасні глобальні виклики, якими можна нейтралізувати глобального агресора і його сателітів, зокрема й комунікаційно-контентними безпечними засобами.

Світ має сприймати історію континентів і народів як історичну даність, яку не можна трактувати ситуативно, кон'юнктурно, в інтересах владних груп чи кланів тощо. Мабуть, тут щодо історії постає питання вироблення світових стандартів на рівні міжнародного права, тобто норми, якої мають дотримуватися всі країни планетної цивілізації.

Історія має стати міжнародним еталонним стандартом правди, щоб остаточно не трансформуватися у ментальну зброю, яка примушуватиме нові покоління на варварське і терористичне кровопролиття за надуманими технологіями причинами.

У кожного народу є власна історія, яка є фундаментом його розвитку. Та в деяких випадках колонізатори намагалися стерти як саму історію, так і навіть згадку про неї, замінивши справжність на міф.

А у випадку з Московією ми спостерігаємо, що протягом віків цілеспрямовано нищилася й власна історія. Правителям Кремля, серед яких було чимало іноземних зайд, чомусь було соромно перед європейцями за власну

історію, тому вони взялися її переписувати. І це переписування триває досі. Нинішня агресія проти України викликана, зокрема, й девіантними особливостями розуміння історії Путіним і його посіпаками.

Тому путінський режим сьогодні «шукає» свої «скрепи» в Херсонесі в українському Криму, у викраденому скіфському золоті тощо. Та й захоплення Києва було потрібне Путіну для задоволення одвічного кремлівського его щодо «матері міст руських».

Сьогодні історична арена та інформаційне бачення демократією сучасного світу стають складниками потужного потенціалу мирного розвитку планети. Звісно, якщо світ демократії втримає ці два напрями в межах міжнародного правового поля.

Треба мати на увазі, що на цих напрямках позацивілізаційні сили наступають рішучіше, ніж світ демократії. У міжнародній громаді відповідне розуміння приходить, на жаль, повільніше, до того ж, часто воно поверхове. Тут необхідна кардинальна зміна парадигми бачення й вивчення історії, яка має спиратися на міжнародне право.

Побороти путінський фашизм та кремлівські медійні реальності ми можемо лише креативом права і неупередженої історії.

Важливим для розуміння особливостей нинішньої прецедентної форми неоварварського режиму Кремля є те, що вона вбирає в себе технологічно-креативні потенціали сучасної епохи. І ще – ключовою особливістю «глибинного путінізму» є його здатність і націленість на моделювання майбутнього через сакралізацію минулого. Тому не варто себе заспокоювати тим, що нинішня Росія повернута вся в минуле й живе лише «глибинною» історією. Якраз зараз ми є свідками формування

абсолютно нового, вкотре вигаданого у Кремлі, майбутнього. Повернути території умовної РФ до витоків, зняти історичну облуду з очей і умів росіян – це одне із завдань українців та їхніх партнерів. Звісно, після справедливої перемоги та комплексної депутатізації країни.

ВИСНОВКИ

1.Нинішня Російська Федерація за своїм політичним устроєм та суспільно-громадським станом є логічним продуктом історичного розвитку московської імперії, сучасною її формою. За весь час існування цього державного утворення, яке мало різні прояви – московське князівство, царизм, більшовизм, псевдodemократична федерація, його сутність залишалася тоталітарною. Ізоляція громадянських спільнот та гальмування економічно-громадянського розвитку територій умовної федерації, заперечення горизонтального партнерства та автономної спроможності кожного федерального суб'єкта дали нову якість мобілізаційному потенціалу втримання режимом узурпованої влади, виявленням якого стали перманентні різноформатні комунікаційно-контентні та фізичні агресії проти визначених Кремлем ворогів.

2.Кремлівський тиранічний деспотизм владного режиму проявляється через економічно-тоталітарні традиції; цинічну дипломатичну стилістику монопольного режиму, який немає залежності від виборчого, міжнародного та громадянського права; геостратегічні агресивні дії зі знищення залишків демократичної цивілізованості в межах наявної державності; глобальні трансформаційні новації традиційного тероризму і прикладного неоварварства.

3. Суспільно-політична та економічна деградація путінської Росії загострила проблеми утримання влади групою імперців на чолі з В. Путіним, що призвело до версійної активізації регіональних експансій, які згодом переросли у комплекс геостратегічних агресій проти світової демократії.

4. Зростання публічних ознак ефективності агресій Кремля (комунікаційно-контентне домінування) на світовій арені, які переросли у претензії на роль облаштовувача світового порядку, ігнорування пріоритету міжнародного права, руйнування системи світової безпеки, вивели політичний режим РФ з цивілізаційної орбіти у стан позацивілізаційної сили абсолютного зла.

5. Через наявність у РФ ядерної зброї, геостратегічне гуртування Кремлем певної групи невизнаних держав, які підтримують політику Москви, підігрування путінської Росії з боку частини політичних авторитарних режимів на міжнародній арені намітилася нова лінія цивілізаційного розлому. На відміну від біполярного світу ХХ століття, у ХХІ столітті кардинально зростає роль будь-якої держави, що обумовлюється технологічними змінами на планеті та глобальною інфраструктурно-сервісною залежністю. «Малі» держави з потужним технологічним потенціалом зараз впливають на остаточні рішення світової громади, тож гранди міжнародної політики мають враховувати цей аспект.

6. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку людства протистояння цивілізації (ноосферної мирності) і позацивілізаційних сил є ключовим чинником, який визначатиме подальшу долю планети.

7. Застосування путінським режимом комплексу комунікаційно-контентних впливів на власне населення і занурення його у вигадану контентну реальність слід розглядати не як повернення країни в минуле, а як мо-

делювання власного планетарного майбутнього. Такий підхід є know-how кремлівських політтехнологів.

8.РФ є поліетнічною державою, де тривалий історичний час центральному режиму доводилося або враховувати інтереси національних меншин, або жорстко їх пригнічувати. Путінський режим запустив механізм творення «політичного руского», де метою є нейтралізація етнічних особливостей, знищення процесу націогенезу та «перепрошивка» свідомості в інтересах владного режиму Кремля. Одним із найдієвіших форм цього є відміна навчання у школах національними мовами та навмисне ігнорування національної (корінної) культурної спадщини.

9.Кремль протягом тривалого історичного часу формував систему публічного комунікаційно-контентного впливу на громади країн світу. За путінського правління ця система перетворилася на елемент внутрішньодержавного управління, інструмент формування потрібної Москві громадської думки на визначеній території й на механізм політико-дипломатичного примушення міжнародного істеблішменту до необхідного Кремлю рішення. Так путінська РФ формувала загальносвітові інформаційні тренди та наративи.

10.Привласнивши перемогу у Другій світовій війні, Кремль зробив наратив перемоги базовим явищем творення нової російської(путінської) дійсності. При цьому безапеляційність трактування історії війни у викладенні кремлівських глашатаїв виключає будь-яку критику дій СРСР та його діячів, що закріплено російським законодавством. Отже, путінська Росія перейшла в стан рашизму – російського фашизму, який є корпоративно-кластерним виявленням імперської держави та імперського корпоратизованого суспільства.

11. Маємо всі підстави класифікувати сучасну форму правління в РФ як путінізм, який є явищем сучасних реалій. Його особливістю є те, що він не має суто етнічного складника, що дозволяє йому оперувати в середовищах громад інших країн. Він набув форм корпорації клубного типу, члени якої претендують на світове домінування. Колективний путінізм – це геостратегічне явище з невідзначеним наразі потенціалом негативу, що є реальною, хоча не усвідомленою остаточно, загрозою для світової демократії.

12. Путінізм одночасно є геостратегічним явищем, ідеологією, комплексом технологічно-ресурсних систем і стилістик зі знищення просторів мирності, міжнародного права, руйнування цивілізованого життя. Путінізм – це диктатура геноцидності, а не просто війни чи терористичної агресії на геостратегічних полігонах континентів.

13. Путінська РФ являє собою варварсько-терористичний режим, що загрожує знищенням народів умовної федерації та світу.

14. Особливістю нинішньої прецедентної форми неоварварського режиму Кремля є застосування технологічно-креативних потенціалів сучасної епохи, за допомогою яких «глибинний путінізм» намагається моделювати майбутнє через сакралізацію минулого.

ПРОПОЗИЦІЇ

1. Визнати на рівні ООН нинішню ситуацію у світі цивілізаційним розломом, що впливатиме на розвиток мирної перспективи планети та її існування загалом.

2. Зафіксувати на рівні міжнародного права наявність позацивілізаційних сил зла (владних режимів), які вчиняють постійні агресії проти цивілізації з метою її знищення.

3.Протистояння цивілізації і позацивілізаційних сил визнати ключовою характеристикою ХХІ століття.

4.Політичний режим нинішньої РФ вважати джерелом та натхненником глобального гібридного тероризму.

5.Нинішнє протистояння України агресіям путінської Росії класифікувати як Українську цивілізаційну війну.

6.До пакету санкційної політики стосовно РФ доцільно включити обов'язкове надання населенню путінської Росії та українським громадянам, що перебувають в тимчасовій окупації, вільного доступу до Інтернету через можливості супутникового зв'язку. Для цього започаткувати окрему міжнародну програму.

7.Путінізм (наряду із сталінізмом) доцільно розглядати як історичний складник більш широкого явища «комунізм» і засудити його через проведення символічного суду історії і як продовження Нюрнберзького трибуналу 1945 року.

8.У міжнародному праві зафіксувати термін «голодомор-геноцид», який описати на історичних фактах України та прикладі дій РФ зі створення глобального голоду в країнах Африки й Азії в 2022–2023 роках.

9.Проведення РФ комунікаційно-контентних агресій проти світової демократії, метою яких є формування іншої публічної реальності в інтересах Кремля, визнати міжнародним злочином. Визначити міру покарання за вчинення таких злочинів, зокрема й іншими державами чи організаціями.

10.Об'єднати зусилля міжнародної громади у справі нейтралізації комунікаційно-контентних агресій путінської Росії на міжнародній арені, для чого утворити постійно діючий орган з відповідними повноваженнями.

11. Заборонити путінській РФ проводити інформаційні кампанії чи іншу пропагандистську діяльність на території ЄС, а також добиватися такого становища в країнах світу.

Список посилань

1. Кульчицький С.В., Примаченко Я.Л. ТЕРОР І ТЕРОРИЗМ. – URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Teroryzm>

2. Россия – страна-цивилизация. О чем Владимир Путин говорил на заседании клуба «Валдай». URL: https://tass.ru/politika/6960522?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com; Путин назвал Россию отдельной цивилизацией. URL: <https://www.interfax.ru/russia/709039>

3. «Путин делает ставку на безграничное терпение русского народа». Белковский о том, сколько продлится война и что ждет бойцов с «Азовстали». URL: <https://www.currenttime.tv/a/belkovskiy/31858618.html>

4. GLOBSEC Trends 2022: Central and Eastern Europe amid the War in Ukraine. URL: <https://www.globsec.org/publications/globsec-trends-2022-central-and-eastern-europe-amid-the-war-in-ukraine/>

5. Томпсон, Ева М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. / Пер. з англ. М. Корчинської. – К: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. — 368 с. с. 72-73. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-500-265-1/966-500-265-1.pdf>

6. «Россия сегодня». URL: <https://xn--c1acbl2abdlkab1og.xn--p1ai/>

7. Сліпченко С., Перевошиков К. Про історичну єдність брехні та Володимира Путіна. URL: <https://voxukraine.org/pro-istorychnu-yednist-brehni-ta-volodymyra-putina/>

8. Клесов А. А. Народы России. ДНК-генеалогия. Питер, 2021. 784 с.

9. Корінні народи РФ створюють платформу для боротьби за свободу та суверенітет. URL: <https://idel-ural.org/uk/archives/korinninarody-rf-stvoryuyut-platformu-dlya-borotby-za-svobodu-ta-suverenitet/?fbclid=IwAR0ManqpdM2jcGsaTYkOrsHRuRQWTtaQxdw-SxqpIiNgKGulqDVy8Ph0Ww>

10. І. Лосев. Час утрати ілюзій. Але не всіх... URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chas-utratty-ilyuziy-ale-ne-vsih>

11. «Росія завжди загрожувала людству». Путін – ворог нашого теперішнього, а російські «ліберали» – нашого майбутнього. Інтерв'ю з філософом. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/putin-vorog-teperishnogo-ukrajini-rosiyski-liberali-maybutnogo-kebuladze-ostanni-novini-50248767.html>

12. Timothy Snyder. We Should Say It. Russia Is Fascist. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html?searchResultPosition=7>

13. Ben Wallace: Russia ‘mirroring’ WW2 fascism in Ukraine invasion. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-61376463>

14. Драбок І. Звідки беруться «ініціативи з російським душ-ком», та що з ними робити. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3487958-sud-mn17-dokaziv-dostatno-risenna-ocikuetsa-do-15-grudna.html>

15. Press Gaggle by Press Secretary Karine Jean-Pierre and National Security Advisor Jake Sullivan. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/press-briefings/2022/05/20/press-gaggle-by-press-secretary-karine-jean-pierre-and-national-security-advisor-jake-sullivan/>

16. Как будет работать новый закон об иноагентах. URL: <http://duma.gov.ru/news/54760/>

17. Сколько новых иноагентов появилось в России за год СВО: инфографика. URL: <https://news.ru/russia/skolko-novyh-inoagentov-poyavilos-v-rossii-za-god-svo-infografika/>

18. Приняты поправки об ответственности за фейки о работе госорганов РФ за рубежом. URL: <http://duma.gov.ru/news/53773/>

19. МВД России объявило в розыск медиаменеджера Илью Красильщика. URL: <https://www.currenttime.tv/a/ilyu-krasilschika-obyavili-v-rozysk/31933518.html>

20. Суд приговорил муниципального депутата Горинова к семи годам колонии. URL: <https://ria.ru/20220708/gorinov-1801183338.htmlhttps://t.me/sotaproject/43094>

21. Суд продлил срок содержания в СИЗО издателя «Листка» Михайлова. URL: <https://lenizdat.ru/articles/1161028/>

22. «Мемориал» признал издателя алтайской газеты «Листок» политзаключенным. URL: <https://www.sibreal.org/a/listok/31910134.html>

23. Полицейскому в отставке арестовали счета по делу о «фейках» про армию. URL: <https://ovd.news/express-news/2022/07/06/>

policeyskomu-v-otstavke-arestovali-scheta-po-delu-o-feykah-pro-armiyu

24. Robert Conquest. THE GREAT TERROR. Stalin's Purge of the Thirties. First Collier books edition. New York, 1973.

25. Борьба с инакомыслием в России в 60 – 80-е гг. XX века. В. Н. Казьмин, М. В. Казьмина. Вестник Кемеровского государственного университета 2015 № 2 (62) Т. 2. С. 166-169.

26. Путін не готовий до реальних переговорів з Україною – прем'єр Словаччини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/2/7140533/>

27. Канцлер Австрії заявив, що не має «оптимістичного враження» після зустрічі з Путіним. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nehammer-putin/31798492.html>

28. Шольц спростував повідомлення щодо бажання путіна домовлятися про мир. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3686982-solc-sprostuvav-povidomlenna-sodo-bazanna-putina-domovlatisa-pro-mir.html>

29. Biden calls Russia's war in Ukraine a 'genocide'. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/04/12/biden-calls-russias-war-ukraine-genocide/>

30. Former President Obama on Putin's war. URL: <https://twitter.com/TODAYshow/status/1513844102953066496>

31. «Образ переросла в параною»: Макрон розповів, чому Путін вирішив нападати на Україну. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/13/7137744/>

32. Росія провокує глобальний голод з метою тиску на Україну, ЄС і весь світ – Боррель. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3511311-rosia-provokue-globalnij-golod-z-metou-tisku-na-ukrainu-es-i-ves-svit-borrel.html>

33. African Union chief urges EU to ease food payments to Russia. URL: <https://www.politico.eu/article/african-union-chief-urges-eu-to-ease-food-payments-to-russia/>

34. Россия и Африка: объединения усилия для мира, прогресса и успешного будущего. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/71719>

35. Атаки Росії по півдню: пошкоджено чи знищено 26 об'єктів портової інфраструктури та 5 суден. URL: <https://tsn.ua/ato/ataki-rosiyi-po-pivdnyu-poshkodzheno-chi-znischeno-26-ob-yektiv-portovoyi-infrastrukturi-ta-5-suden-2378587.html>

36.Karadeniz Tahıl Girişimi, dünya için en güvenli ve en düşük maliyetli seçenek. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/karadeniz-tahil-girisimi-dunya-icin-en-guvenli-ve-en-dusuk-maliyetli-secenek/2981562>

37.США закликають ООН завадити спробам росії викривити історію на свою користь. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3512052-ssa-zaklikaut-oon-zavaditi-sprobam-rosii-vikriviti-istoriu-na-svou-korist.html>

38.Press Briefing by Press Secretary Karine Jean-Pierre and NSC Coordinator for Strategic Communications John Kirby. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/press-briefings/2022/06/21/press-briefing-by-press-secretary-karine-jean-pierre-and-nsc-coordinator-for-strategic-communications-john-kirby-2/>

39.Дослідження: зростає кількість поляків, чия думка збігається з російською пропагандою. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/3111614>

40.Російська дезінформація у Польщі: аналітична записка проєкту Kremlin Watchers Movement. URL: <https://voxukraine.org/rosijska-dezinformatsiya-u-polshhi-analitychna-zapyska-proyektu-kremlin-watchers-movement>

41.В онлайн-ЗМІ Болгарії втричі побільшало російської пропаганди. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/10/7167365/>

42.Musk's new Twitter policies helped spread Russian propaganda, E.U. says. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2023/09/01/musk-twitter-x-russia-propaganda/>

References

1.Kulchytsky S.V., Primachenko Y.L. TERROR AND TERRORISM. – URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Teroryzm>

2.Russia is a country of civilization. What did Vladimir Putin talk about at the meeting of the Valdai club. URL: https://tass.ru/politika/6960522?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com; Putin called Russia a separate civilization. URL: <https://www.interfax.ru/russia/709039>

3.»Putin is betting on the infinite patience of the Russian people.» Belkovsky about how long the war will last and what awaits the fighters

from Azovstal. URL: <https://www.currenttime.tv/a/belkovskiy/31858618.html>

4.GLOBSEC Trends 2022: Central and Eastern Europe amid the War in Ukraine. URL: <https://www.globsec.org/publications/globsec-trends-2022-central-and-eastern-europe-amid-the-war-in-ukraine/>

5.Thompson, Eva M. Troubadours of Empire: Russian Literature and Colonialism. / Trans. from English M. Korchynska. – K: Solomia Pavlychko Publishing House «Osnovy», 2006. – 368 p. with. 72-73. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-500-265-1/966-500-265-1.pdf>

6.«Russia today». URL: <https://xn--c1acbl2abdlkab1og.xn--p1ai/>

7.Slipchenko S., Perevoshchikov K. About the historical unity of lies and Vladimir Putin. URL: <https://voxukraine.org/pro-istorychnu-yednist-brehni-ta-volodymyra-putina/>

8.Klesov A. A. Peoples of Russia. DNA genealogy. Peter, 2021. 784 p.

9.The indigenous peoples of the Russian Federation create a platform for the struggle for freedom and sovereignty. URL: <https://idel-ural.org/uk/archives/korinni-narody-rf-stvoryuyut-platformu-dlya-borotby-zasvobodu-ta-soverenitet/?fbclid=IwAR0ManqpdM2jcGsaTYkOrsHRuRQWTtaQxdw--SxqpIiNgKGulqDVy8Ph0Ww>

10.I. Losev. Time to lose illusions. But not all...URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chas-utratty-ilyuziy-ale-ne-vsih>

11.«Russia has always threatened humanity.» Putin is the enemy of our present, and the Russian «liberals» are our future. Interview with a philosopher. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/putin-vorog-teperishnogo-ukrajini-rosiyski-liberali-maybutnogo-kebuladze-ostanni-novini-50248767.html>

12.Timothy Snyder. We Should Say It. Russia Is Fascist. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html?searchResultPosition=7>

13.Ben Wallace: Russia ‘mirroring’ WW2 fascism in Ukraine invasion. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-61376463>

14.Drabok I. Where do «initiatives with a Russian touch» come from and what to do with them. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3487958-sud-mn17-dokaziv-dostatno-risenna-ocikuetsa-do-15-grudna.html>

15.Press Gaggle by Press Secretary Karine Jean-Pierre and National Security Advisor Jake Sullivan. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/press-briefings/2022/05/20/press-gaggle-by-press>

secretary-karine-jean-pierre-and-national-security-advisor-jake-sullivan/

16.How the new law on foreign agents will work. URL: <http://duma.gov.ru/news/54760/>

17.How many new foreign agents appeared in Russia per hour of SVO: infographic. URL: <https://news.ru/russia/skolko-novyh-inoagentov-poyavilos-v-rossii-za-god-svo-infografika/>

18.Adopted amendments on responsibility for fakes about the work of state bodies of the Russian Federation abroad. URL: <http://duma.gov.ru/news/53773/>

19.The Ministry of Internal Affairs of Russia announced that media manager Ilya Krasilshchik was wanted. URL: <https://www.currenttime.tv/a/ilyu-krasilschika-obyavili-v-rozysk/31933518.html>

20.The court sentenced municipal deputy Horynov to seven years in prison. URL: <https://ria.ru/20220708/gorinov-1801183338.html><https://t.me/sotaproject/43094>

21.The court extended the term of detention in pre-trial detention center of the publisher of «Listka» Mykhaylov. URL: <https://lenizdat.ru/articles/1161028/>

22.«Memorial» recognized the publisher of the Altai newspaper «Lystok» as a political prisoner. URL: <https://www.sibreal.org/a/listok/31910134.html>

23.A retired police officer was arrested on charges of «fakes» about the army. URL: <https://ovd.news/express-news/2022/07/06/policeyskomu-v-otstavke-arestovali-scheta-po-delu-o-feykah-pro-armiyu>

24.Robert Conquest. THE GREAT TERROR. Stalin's Purge of the Thirties. First Collier books edition. New York, 1973.

25.Struggle with dissent in Russia in the 1960s and 1980s. XX century. V. N. Kazmin, M. V. Kazmina. Bulletin of Kemerovo State University 2015 No. 2 (62) Vol. 2. P. 166-169.

26.Putin is not ready for real negotiations with Ukraine – the prime minister of Slovakia. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/2/7140533/> 27.The Chancellor of Austria stated that he did not have an «optimistic impression» after the meeting with Putin. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nehammer-putin/31798492.html>

28.Scholz denied reports about Putin's desire to negotiate peace. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3686982-solc-sprostuvav-povidomlenna-sodo-bazanna-putina-domovlatisa-pro-mir.html>

29. Biden calls Russia's war in Ukraine a 'genocide'. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/04/12/biden-calls-russias-war-ukraine-genocide/>

30. Former President Obama on Putin's war. URL: <https://twitter.com/TODAYshow/status/1513844102953066496>

31. «Insult turned into paranoia»: Macron told why Putin decided to attack Ukraine. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/13/7137744/>

32. Russia is provoking a global famine in order to put pressure on Ukraine, the EU and the whole world – Borrell. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3511311-rosia-provokue-globalnij-golod-z-metou-tisku-na-ukrainu-es-i-ves-svit-borrel.html>

33. African Union chief urges EU to ease food payments to Russia. URL: <https://www.politico.eu/article/african-union-chief-urges-eu-to-ease-food-payments-to-russia/>

34. Russia and Africa: joining efforts for peace, progress and a successful future. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/71719>

35. Russian attacks in the south: 26 port infrastructure facilities and 5 ships were damaged or destroyed. URL: <https://tsn.ua/ato/ataki-rosiyi-po-pivdnyu-poshkodzhenno-chi-znischeno-26-ob-yektiv-portovoyi-infrastrukturi-ta-5-suden-2378587.html>

36. Karadeniz Tahıl Girişimi, a safe and low-cost option for the world. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/karadeniz-tahil-girisimi-dunya-icin-en-guvenli-ve-en-dusuk-maliyetli-secenek/2981562>

37. The USA calls on the UN to prevent Russia's attempts to distort history in its favor. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3512052-ssa-zaklikaut-oon-zavaditi-sprobam-rosii-vikriviti-istoriu-na-svou-korist.html>

38. Press Briefing by Press Secretary Karine Jean-Pierre and NSC Coordinator for Strategic Communications John Kirby. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/press-briefings/2022/06/21/press-briefing-by-press-secretary-karine-jean-pierre-and-nsc-coordinator-for-strategic-communications-john-kirby-2/>

39. Research: the number of Poles whose opinion coincides with Russian propaganda is increasing. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/3111614>

40. Russian disinformation in Poland: analytical note of the Kremlin Watchers Movement project. URL: <https://voxukraine.org/rosijska->

dezinformatsiya-u-polshhi-analitychna-zapyska-proyektu-kremlin-watchers-movement

41. Russian propaganda has tripled in Bulgaria's online media. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/10/7167365/>

42. Musk's new Twitter policies helped spread Russian propaganda, E.U. says. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2023/09/01/musk-twitter-x-russia-propaganda/>

Hryhoriy LYUBOVETS – Candidate of historical sciences, associate professor, Kyiv Military Institute national university named after Taras Shevchenko (Kyiv);

E-mail: hr.liubovets@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6571-9137

Valery KOROL – Researcher, Kyiv Military Institute national university named after Taras Shevchenko

E-mail: valkor2005@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8975-8939

Ukrainian war of civilization with out-of-civilization forces

Summary. Putin's Russian Federation carries on the legacy of the Soviet Union in terms of its aggressive policy of military intervention in the internal affairs of sovereign states. The attack that Putin's regime launched against Ukraine on February 24, 2022 has become the final testament to its imperialist barbaric nature, which for the longest time Kremlin tried to hide with an elaborate political and diplomatic ruse.

It is clear now that Kremlin's insatiable appetite will not be satisfied with Ukraine. Putin and his henchmen lay claim to geostrategic dominance and dream of bringing back the world,

where all key decisions were made in conformity with Moscow's wishes.

Today the world has faced a civilizational challenge to democracy that Ukraine is currently protecting in a non-metaphorical battle against a global hybrid terrorist – Putin's Russia. Therefore, we perceive current situation in the world as a battle of civilization forces with extracivilizational evil, spawning from the territory of Putin's federation.

In our opinion, juxtaposing civilization with extracivilizational forces is the key factor to understanding the global environment of the 21st century.

The fabric of governance manifested by an illusion of a state, which is currently internationally addressed as the Russian Federation, is a never-ending source of contemporary international crimes – wars, terrorist attacks, hybrid-messianic aggressions, etc.

Moscow pursues an aggressive public policy using a multitude of technological communication-content capabilities to transmit Kremlin's narratives and to shape desired public opinion in almost every country across the globe. Therefore, the international community faces a number of challenges, mainly finding ways to effectively neutralize the communication-content impact of Putin's regime, developing joint vision of physical deterrence of the global hybrid aggressor and rendering it impossible for the Russian Federation to return to totalitarianism in years to come.

Key words: global hybrid terrorism, hybrid-messianic aggressions, communication-content impact, Putin's regime, totalitarianism.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2023 р.

© Григорій ЛЮБОВЕЦЬ, Валерій КОРОЛЬ, 2023 р.

УДК 327.5

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-7

Володимир ТИМОШЕНКО

Доктор юридичних наук, професор,

Національний університет

оборони України імені Івана Черняхівського (Київ)

E-mail: v.tymoshenko@ukr.net

ORCID – 0000-0003-3184-5738

Сергій ДРЬОМОВ

Кандидат юридичних наук,

полковник юстиції, Збройні Сили України (Київ)

E-mail: dryomov@ukr.net,

ORCID 0000-0002-1455-9759

Андрій ТИМОШЕНКО

Кандидат економічних наук,

Державна міграційна служба України (Київ)

E-mail: tymoshenko.kyiv@gmail.com,

ORCID 0000-0001-5303-1407

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПЕРЕБУВАННЯ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ
ІНШОЇ ДЕРЖАВИ**

***Анотація.** Запропоновано результати дослідження проблеми законодавчого врегулювання перебування на території України військових формувань іноземної держави як фактору, що є чинником, який суттєво впливає на стан забезпечення національної безпеки.*

Розглянуто питання про правові підстави прийняття рішення про надання дозволу на таке перебування, порядок допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України, умови перебування в Україні підрозділів збройних сил інших держав, порядок здійснення контролю за їх діяльністю під час перебування на території України.

Проведено аналіз окремих законодавчих норм, що регулюють питання іноземної військової присутності на території України, та сформульовано рекомендації щодо заходів, які необхідно вжити для усунення виявлених недоліків у формуванні та реалізації державної політики у цій сфері.

Автори вважають, що присутність російського чорноморського флоту на території України стала одним із чинників, які призвели до анексії Кримського півострова та надала можливість росії здійснити протягом 2014-2022 років нарощування особового складу та військової техніки збройних сил, а також створити нові військові частини та підрозділи, які згодом були залучені до повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року.

Ключові слова: національна безпека, суверенітет держави, незалежність, територіальна цілісність, Збройні Сили України, нормативно-правове регулювання, Конституція України, багатонаціональні навчання, іноземні військові бази, збройні сили інших держав, тимчасове перебування.

Конститутивною ознакою будь-якої цивілізованої держави є її суверенітет, правова сутність та зміст якого передбачають беззаперечні верховенство, повноту, цілісність, невідчужуваність і самотійність влади у межах державного кордону, а також рівноправність і незалежність держави у відносинах з іншими суб'єктами міжнародно-правових відносин.

Суверенність і незалежність держави як основні політико-правові ознаки сучасної української держави закріплені у статті 1 Конституції України, що є логічним та послідовним продовженням відповідних положень Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та Акта проголошення незалежності України (1991 р.).

У частинах першій та третій статті 2 Основного Закону України записано, що суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах існуючого кордону є цілісною та недоторканою. Відповідно до частини першої статті 17 Конституції України захист суверенітету та територіальної цілісності України є найважливішою функцією держави, а також справою всього Українського народу. З огляду на це в частині сьомій цієї статті серед гарантій забезпечення суверенітету України закріплено, що на території нашої держави не допускається розташування іноземних військових баз.

Теоретичною основою дослідження стали здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців, які вивчали проблеми перебування військових баз на території іноземних держав. Серед них праці В. Антипенка, О. Бабікова, С. Білоцького, М. Буроменського, І. Городиського, В. Денисова, А. Дмитрієва, О. Задорожнього, Н. Зелінської, В. Корецького, Б. Клименка, М. Лазарева, І. Лукашука, Ю. Ноговіцина, А. Приліпко, К. Савчук, В. Скібіцького, В. Стешенко, Б. Тарасюка, О. Тіунова, Л. Чекаленко та інших.

Однак, незаконна анексія Російською Федерацією Криму у 2014 році, подальші окупація частини Донецької та Луганської областей і повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року показали, що перебування на території України чорноморського флоту рф стало одним із чинників, які суттєво вплинули на роз-

витох зазначених подій. Тож проблеми знаходження військових баз на території іноземних держав залишаються невичерпаними та потребують подальших наукових розробок.

Метою цієї публікації є оприлюднення результатів дослідження правових аспектів перебування на території України підрозділів збройних сил іншої держави через призму основоположних принципів міжнародного права та норм національного законодавства.

Перебування на території України іноземних військових баз вітчизняним законодавцем віднесено до таких питань, що регулюються виключно Конституцією та законами України.

Надзвичайно важливим видається те, що наведені вище конституційні приписи частиною третьою статті 8 Основного Закону України віднесено до норм прямої дії, що означає імперативно встановлену заборону розташування на території України іноземних військових баз. Проте, нормами національного законодавства України дозволяється тимчасове перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України. При цьому, за змістом пункту 2 частини другої статті 92 Конституції України допуск та перебування підрозділів збройних сил іноземних держав на території України встановлюється лише законами України. Тому схвалення такого рішення пунктом 23 статті 85 Конституції України віднесено до виключних повноважень Верховної Ради України.

Базовим у нормативно-правовим актом у регулюванні зазначеного питання є Закон України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» [1]. Цим Законом, зокрема, встановлено:

- порядок допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України;
- умови перебування в Україні підрозділів збройних сил інших держав;
- порядок здійснення контролю за їхньою діяльністю під час перебування на території України.

У статті 1 Закону України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» записано, що підрозділ збройних сил іншої держави направляється в Україну з конкретною метою, визначеною міжнародним договором України.

Відповідно до статті 3 цього Закону метою перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України може бути:

- участь у спільних з підрозділами Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань військових навчань та інших заходах щодо вдосконалення бойової підготовки військ, обміну досвідом у рамках домовленостей (договорів) про міжнародне військове співробітництво, в тому числі для підготовки спільних військових підрозділів, створюваних в рамках військового співробітництва за міжнародними договорами України;
- транзитне переміщення підрозділів збройних сил інших держав через територію України. При цьому строки переміщення цих підрозділів через територію України не можуть перевищувати 10 діб, якщо інше не передбачене міжнародним договором України;
- надання Україні, на її прохання, військової допомоги у відсічі (відверненні, припиненні) збройної агресії з боку третьої країни (третіх країн);
- надання Україні, на її прохання, допомоги у лікві-

дації наслідків надзвичайних ситуацій, викликаних природними і техногенними наслідками;

- обслуговування тимчасово розміщених на території України відповідно до міжнародних договорів України військових частин;

- надання Україні, на її прохання, допомоги у вигляді проведення на її території міжнародної операції з підтримання миру і безпеки на підставі рішення ООН та/або ЄС.

Таким чином, Закон України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» пов'язує допуск на територію України підрозділів збройних сил інших, тобто іноземних, держав зі здійсненням ними низки визначених заходів тимчасового характеру, що виключає їх базування на території України. При цьому, частиною першою статті 5 цього Закону встановлено перелік необхідних умов, яким має відповідати міжнародний договір України щодо порядку допуску і умов перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав.

Відповідно до Закону умовами перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав є:

- тимчасовість;
- відповідність такого перебування національним інтересам України;
- незавдання таким перебуванням перешкод розвитку відносин України з третіми державами та зміцненню міжнародної колективної безпеки;
- додержання підрозділами збройних сил інших держав, особами військового і цивільного персоналу, які входять до їх складу, а також членами їх сімей законів України, утримання від будь-якої політичної діяльності в Україні, а також від іншої діяльності, не сумісної з її національними інтересами;

– незастосування підрозділів збройних сил інших держав всупереч воєнно-політичним та іншим інтересам України, вимогам Статуту ООН щодо дій по підтриманню миру та безпеки, іншим нормам міжнародного права.

Правильне та однакове тлумачення зазначених законодавчих приписів, а також їх точне практичне застосування видаються надзвичайно важливими для створення належних умов щодо забезпечення національної безпеки України. Відтак, рішення про допуск на територію України підрозділів збройних сил інших держав повинно прийматись лише з дотриманням сукупності усіх умов, зазначених у частині першій статті 5 Закону України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України». З огляду на це доцільним видається проведення аналізу реалізації на практиці визначених законодавством України умов перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав.

1. Тимчасовість перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав означає чітку визначеність та обмеженість у часі до досягнення мети такого перебування.

Слід зазначити, що законодавство України не містить визначення поняття «тимчасовий», що створює відчутні проблеми у застосуванні норм про перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав. Автори Академічного тлумачного словника української мови пропонують розуміти під тимчасовим – *те, що триває, існує або діє протягом деякого часу; протилежне постійному* [3]

Наведене визначення видається надто стислим та лаконічним, але навіть у такому усіченому вигляді воно

дозволяє виокремити визначальну ознаку категорії «тимчасовий». Так само як і постійний, тимчасовий триває у часі. Однак, цей час повинен бути обмеженим.

Обмеження у часі перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав, на наш погляд, носить цільовий характер. Таке обмеження повинно мати на меті забезпечення національної безпеки, а саме державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Крім того, Закон України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» пов'язує допуск на територію України підрозділів збройних сил інших, тобто іноземних, держав зі здійсненням ними низки визначених заходів тимчасового характеру, що виключає їх базування на території України.

Прикладом додержання умови тимчасовості перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав може слугувати прийнятий Верховною Радою України 19 січня 2017 року Закон України «Про схвалення рішення президента України про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2017 році для участі в багатонаціональних навчаннях».

Ухваливши зазначений Закон, парламент дозволив проведення багатонаціональних навчань із участю підрозділів Збройних сил України на території України та їхню участь в багатонаціональних навчаннях поза межами України протягом 2017 року. Зазначеним документом також визначено порядок допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України цього року для участі в таких навчаннях.

Згідно із затвердженим планом, у січні-грудні 2017 року на територію України для участі в багатонаціональних навчаннях – таких, як українсько-американські навчання «Сі Бриз-2017» та «Репід Трайдент-2017» із залученням інших сторін, – у рамках військового співробітництва допущено до 3000 військовослужбовців із озброєнням і військовою технікою, до 6 літаків і вертольотів Сполучених Штатів Америки, інших держав-членів НАТО та держав-учасниць програми «Партнерство задля миру» на строк до 365 діб [4].

Слід додати, що проведення багатонаціональних військових навчань було заплановано задля підтримки на належному рівні обороноздатності української держави, боєздатності Збройних Сил України, інших військових формувань. Такі навчання проводяться з урахуванням зобов'язань України відповідно до міжнародних угод у військовій сфері.

Верховна Рада України також підтримала пропозицію Президента України про допуск підрозділів інших держав на територію України для участі в багатонаціональних навчаннях, які проводилися у 2018 році.

Для участі в шести багатонаціональних навчаннях залучалися підрозділи Збройних Сил України та інших військових формувань України загальною кількістю понад 14 тис. військовослужбовців. З боку наших партнерів передбачалося залучення близько 8 тис. військовиків.

Верховна Рада України схвалила допуск військових інших держав для участі в українсько-американських навчаннях «Сі Бриз – 2018» на строк до 25 діб у червні-жовтні 2018 року. Також іноземні військові допускалися для участі в навчаннях «Світла Лавина – 2018», «Чисте Небо – 2018», українсько-румунського навчання «Ріверіан – 2018» [5].

Таким чином, усе наведене вище дає підстави пропонувати під тимчасовим перебуванням на території України підрозділів збройних сил інших держав розуміти чітко визначене та обмежене у часі перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав. Водночас обмеження перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав не повинно суперечити іншим зобов'язанням держави, прийнятими відповідно до міжнародного права. У протилежному випадку вжиті заходи можуть бути неефективними та такими, що порушуватимуть норми міжнародного права.

2. Ще однією умовою перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав є **відповідність такого перебування національним інтересам України.**

Зазначена вимога, як видається, сформульована недостатньо коректно. До такого висновку можна дійти на підставі ретельного аналізу відповідних норм законодавства України та наступних суджень.

У статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» національні інтереси визначено як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Як видно, законодавець до національних інтересів відніс життєво-важливі цінності Українського народу матеріального та нематеріального характеру. Йдеться очевидно передусім про загальнолюдські, суспільні та групові цінності.

До загальнолюдських цінностей відносять цінності, що є пріоритетними над усіма іншими, оскільки вони є

першоосновою існування людства і сприймаються як аксіоматичні. Такими вважають життя, свободу, гідність, справедливість тощо.

Групові цінності відображають колективні настрої (настрої певні спільноти). Вони є спільними для групи людей в межах певних організаційних утворень.

Суспільні цінності – це цінності, які є превентивними для визначеного суспільства. Далі у визначенні йдеться про визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Таким чином, міжнародний договір України щодо порядку допуску і умов перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав повинен мати положення, які вказують на конкретні важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу, а також визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Однак, відсутність законодавчо закріпленого визначення понять «життєво важливі цінності Українського народу (матеріальні, інтелектуальні і духовні)», «визначальні потреби суспільства і держави» створило передумови для їх довільного та неоднакового тлумачення, що у кінцевому результаті призвело до анексії російською федерацією Криму у 2014 році, подальшої окупації частини Донецької і Луганської областей, та повномасштабного вторгнення на територію України, яка триває уже понад рік.

Одним із вирішальних етапів розвитку подій навколо чорноморського флоту РФ і у подальшому – анексії Криму, як видається, стало підписання 1 квітня 2010 року у Харкові «Угоди між Україною та російською феде-

рацією з питань перебування чорноморського флоту російської федерації на території України» в обмін на зменшення ціни на газ. Згідно зі статтею 1 цієї угоди строк перебування чорноморського флоту рф у Севастополі подовжено з 2017 до 2042 року з автоматичним продовженням на 5 років, якщо будь-яка сторона не висловить заперечень, та встановлена орендна плата [5].

Також Сторонами подовжено дію Угоди між Україною і російською федерацією про статус та умови перебування чорноморського флоту рф на території України від 28 травня 1997 року, Угоди між Україною і рф про параметри поділу Чорноморського флоту від 28 травня 1997 року, а також і Угоди між Урядом України і урядом рф про взаємні розрахунки, пов'язані з розподілом Чорноморського флоту та перебуванням чорноморського флоту рф на території України від 28 травня 1997 року на двадцять п'ять років з 28 травня 2017 року з наступним автоматичним подовженням на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна зі Сторін не повідомить письмово іншу Сторону про припинення їх дії не пізніше, ніж за один рік до завершення строку дії.

Інтерпретуючи на свій власний розсуд поняття «визначальні потреби суспільства і держави», на той момент Голова Верховної Ради України В. Литвин зазначав, що Україна отримує в якості орендної плати за перебування на її території чорноморського флоту російської федерації лише \$97 млн. 700 тис. в рік. Ця сума, за його словами, потрібна для погашення газового боргу перед російською федерацією, який на той час складав \$2 млрд. 300 млн. Після підписання та ратифікації угоди щодо продовження строку перебування чорноморського флоту рф на території України вона протягом десяти років мала отримати \$35 – 40 млрд [7].

Як показав час, підписання Харківських угод у квітні 2010 року було величезною помилкою України у дипломатичних стосунках з російською федерацією, яка стала можливою через допущені тодішнім керівництвом держави грубі порушення конституційних норм та законодавчих приписів і за своєю сутністю являє собою зраду геополітичних інтересів країни задля примарної поступки у ціні на російський газ.

Критично оцінюючи дії тодішньої влади, яка пішла на підписання та ратифікацію Харківських угод, третій Президент України Віктор Ющенко зазначав, що «взамін дешевого газу, який економічно дискредитує країну, який відкидає нас від конкурентних можливостей, який залишає неконкурентну економіку в тому забутті, в якому вона є, — на другу шальку терезів ставлять найсвятіше для кожної нації — суверенітет та незалежність.» [16].

Одержання примарної матеріальної вигоди вартувало Україні Кримського півострова, а у подальшому й частини Донецької та Луганської областей, адже саме чорноморський флот рф, на наш погляд, відіграв суттєву роль в загарбанні країною-агресором частини території України, починаючи з 2014 року.

Подальший розвиток подій показав, що кораблі чорноморського флоту рф стали не тільки одним із чинників, що сприяли повномасштабному наступу на Україну, розпочатого 24 лютого 2022 року, але й джерелом постійної загрози ракетних обстрілів усієї території нашої держави.

3. Незавдання перебуванням на території України підрозділів збройних сил інших держав перешкод розвитку відносин України з третіми державами та зміцненню міжнародної колективної безпеки.

Зазначена умова перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав відповідає принципам колективної безпеки різних держав, яка, у свою чергу, ґрунтується на таких основних принципах як:

- неподільність безпеки, коли агресія проти однієї держави-учасника вважається агресією проти решти держав-учасниць;

- усі держави-учасниці однаково відповідають за збереження безпеки;

- невторчання у внутрішні справи і врахування інтересів усіх учасників системи колективної безпеки;

- гарантування державами-учасницями колективної оборони;

- ухвалення на основі консенсусу рішень з принципових питань забезпечення колективної безпеки.

Очевидним у цьому сенсі є те, що російська військова присутність на українській території і членство України в НАТО – речі несумісні, оскільки така присутність суперечить принципу колективної оборони членів Альянсу. Отже, процес набуття Україною членства в НАТО потребувало своєчасного розроблення низки конкретних механізмів, які б мали забезпечити виведення сил чорноморського флоту РФ з території України, до складу якої входить і АР Крим – нині окупована територія. Такі механізми слід було впровадити як на міжнародному рівні, так і на рівні двосторонніх міждержавних відносин. Однак, час було бездарно втрачено, а чорноморський флот РФ продовжив своє базування на території України.

4. Додержання підрозділами збройних сил інших держав, особами військового і цивільного персоналу, які входять до їх складу, а також членами їх сімей законів України, утримання від будь-якої політичної діяльності в Україні, а також від іншої діяльності, не сумісної з її національними інтересами.

Міжнародна практика свідчить, що переважна більшість угод про іноземну військову присутність має на меті забезпечення заходів зі спільної оборони. При цьому, держава, яка надає свою територію для іноземних військ, має право поширювати виключну юрисдикцію на військовослужбовців та цивільний персонал цих військ стосовно злочинів, пов'язаних з безпекою цієї країни. Водночас, країна, яка надсилає свої війська до іншої держави, зобов'язується боронити її від агресії з боку третіх країн, а також дотримуватись таких принципів:

- повага до суверенітету, незалежності, територіальної цілісності та національних інтересів тієї країни, на території якої будуть розміщені ці війська;
- дотримання національного законодавства тієї держави, на території якої вона розташовує свої війська;
- невтручання у внутрішні справи та утримання від політичної діяльності в країні, яка надає свою територію для розміщення іноземних військ.

Крім того, військові та цивільний персонал не мають права претендувати на громадянство та постійне проживання в тій країні, на території якої розташовано цей контингент військ.

Держава, що надає свою територію, здійснює контроль за масовим поширенням друкованих видань та інших засобів масової інформації, що належить іноземному військовому контингенту, а також за його комерційною та господарською діяльністю.

Слід зазначити, що недотримання домовленостей російськими військовиками стало звичним явищем з початку їхнього перебування на території України. Прикладом цього може слугувати зафіксовані неодноразові порушення порядку пересування військ чорноморського флоту рф по території України. Так, у 2005 році здійснено несанкціоновану висадку з десантного корабля чорноморського флоту рф «м. Фільченков» особового складу і військової техніки у районі мису Опук.

Іншим наочним прикладом недотримання домовленостей про порядок перебування на території України підрозділів чорноморського флоту рф слугує незаконне заволодіння майном, наприклад об'єктами навігаційно-гідрографічного забезпечення – маяками на ділянці від мису Тарханкут до мису Аю-даг в той час як судом було винесено рішення про їх належність до юрисдикції України.

Протягом всіх попередніх років фіксувалися й інші численні порушення військовими формуваннями чф рф законодавства України і укладених домовленостей. Йдеться про перешкоджання належному юридичному оформленню орендованих земельних ділянок і об'єктів інфраструктури, а також здійсненню уповноваженими державними органами України контролю за їх станом, несплату податків суб'єктами господарської діяльності чф рф; створення загроз для екологічної безпеки України, ведення діяльності, не пов'язаної з виконанням основних функцій флоту (у т. ч. ведення інформаційно-пропагандистської роботи серед місцевого населення) та ін.

Найбільш кричущими з точки зору суспільно небезпечних наслідків стали анексія Криму, у якій ключову роль зіграв чорноморський флот рф, і подальша окупація окремих районів Донецької та Луганської областей.

Це порушило ще одну важливу умову перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав, визначену законодавством України, а саме – **незастосування підрозділів збройних сил інших держав всупереч воєнно-політичним та іншим інтересам України, вимогам Статуту ООН щодо дій по підтриманню миру та безпеки, іншим нормам міжнародного права.**

Вбачається необхідним звернути особливу увагу на те, що заходи, які вживалися представниками тодішньої влади України, не мали суттєвого впливу на ситуацію. Це посилювало у правопорушників відчуття безкарності та вседозволеності, а також заохочувало до ще більш зухвалої поведінки. Так, колишній Голова Верховної Ради України В. Литвин на підставі власних міркувань дійшов висновку, що іноземних військових баз в Україні взагалі немає. Такий висновок він мотивував тим, що статтею 17 Конституції України заборонено розміщення на території нашої держави іноземних військових баз. Натомість, чинний на той час пункт 14 Перехідних положень Основного Закону України дозволяв тимчасове перебування іноземних військ на військових базах України на підставі відповідних угод. Тож, на думку експікера Верховної Ради України, необхідно відрізнити терміни «розташування іноземних військових баз» та «тимчасове перебування іноземних військ на українських військових базах». На його погляд, це те саме, що у відповідності до національного законодавства ми не можемо дозволити іноземцю побудувати будинок в Україні, але можемо передати будинок йому в оренду на взаємовигідних умовах.

Коментуючи Харківські угоди, пан В. Литвин також надзвичайно критично оцінив позицію тих політиків,

які вважали підписання цих угод зрадою національних інтересів України. При цьому, він категорично виключав існування військової загрози для України через продовження строку базування чорноморського флоту РФ на території України [7].

Не менш вражаючою видається позиція судової влади України у питанні щодо перебування чорноморського флоту РФ на території України. Йдеться передусім про Конституційний Суд України, який мав би сказати своє вагоме слово у цій справі, але його судді, сховавши голови у пісок, зробили усе можливе, щоб ухилитися від належного виконання своїх повноважень.

Так, 26 грудня 2000 року Конституційний Суд України виніс Ухвалу №65-у/2000 у справі №2-66/2000 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про ратифікацію Угоди між Україною і російською федерацією про статус та умови перебування чорноморського флоту російської федерації на території України, Угоди між Україною і російською федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту і Угоди між Урядом України і урядом російської федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом чорноморського флоту та перебуванням чорноморського флоту російської федерації на території України».

Таке рішення Конституційного Суду України мотивоване тим, що автори конституційного подання обґрунтовали неконституційність Закону про ратифікацію Угод щодо чорноморського флоту посиланням на те, що низка положень цих Угод не відповідає нормам Конституції України (статей 8, 9, 13, частини сьомої статті

17, статей 18, 58, пункту 14 Перехідних положень Конституції України).

20 квітня 2010 року Конституційний Суд України виніс Ухвалу №27-у/2010 у справі №2-27/2010 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України у системному зв'язку з частиною сьомою статті 17 Основного Закону України.

Суб'єкти права на конституційне подання звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України у системному зв'язку з частиною сьомою статті 17 Основного Закону України. Автори подання – народні депутати України, просили Конституційний Суд України дати відповідь на питання «чи застосовується в аспекті положень частини сьомої статті 17 Основного Закону держави норма пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, за якою використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України, тимчасово, тобто безумовно один строк, який визначений у міжнародному договорі України, укладеному на підставі зазначеного пункту, і не може бути продовжений у часі».

На думку народних депутатів України, які звернулись до Конституційного Суду України, норми розділу XV «Перехідні положення» Конституції України застосовуються «до конкретного випадку, тобто одноразово», а

«після завершення строку дії норм розділу XV «Перехідні положення» Конституції України мають застосовуватися лише ті положення Основного Закону України, які містяться в його основній частині і мають базовий характер».

Конституційний Суд України вирішив, що народні депутати України звернулися не за офіційним тлумаченням положень Конституції України, а порушили питання про практичне застосування норм Основного Закону України у майбутньому. На думку суддів Конституційного Суду України, офіційне тлумачення і застосування правових норм – різні види юридичної діяльності. Вони вважають, що надання консультацій чи роз'яснень щодо застосування правових норм до конкретного випадку, пошук та аналіз таких норм з метою їх застосування є правозастосовною діяльністю і не належить до повноважень Конституційного Суду України.

З огляду на це Конституційний Суд України відмовив у відкритті провадження згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», оскільки питання, поставлені у конституційному поданні, непідвідомчі Конституційному Суду України.

10 лютого 2010 року Президент України В. Ющенко звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням, у якому просив дати офіційне тлумачення положень пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України у системному зв'язку з частиною сьомою статті 17 Основного Закону України, при цьому поставив питання: «чи застосовується в аспекті положень частини сьомої статті 17 Основного Закону держави норма пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, за якою використання існуючих військових баз на території України для

тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України, тимчасово, тобто безумовно **один строк**, який визначений у міжнародному договорі України, укладеному на підставі зазначеного пункту, і не може бути продовжений у часі.».

У поданні наголошувалося на тому, що в Основному Законі України закладено можливість виключно тимчасового використання існуючих на території України військових баз для перебування іноземних військових формувань (пункт 14 розділу XV «Перехідні положення»).

20 квітня 2010 року Конституційний Суд України виніс Ухвалу №26-у/2010 у справі №2-26/2010 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України у системному зв'язку з частиною сьомою статті 17 Основного Закону України.

Суд дійшов висновку, що фактично глава держави порушив питання не про офіційне тлумачення положень Конституції України, а про їх застосування в майбутньому, тобто щодо надання консультації з правозастосування. На думку суддів Конституційного Суду України, надання консультацій чи роз'яснень щодо застосування правових норм до конкретного випадку, пошук та аналіз таких норм з метою їх застосування в конкретному випадку є правозастосовною діяльністю і не належить до повноважень Конституційного Суду України (Ухвала Конституційного Суду України від 31 березня 2010 року № 15-у/2010).

Таким чином, Конституційний Суд України жодного разу не приступив до розгляду справи по суті, а обмежився винесенням ухвал про відмову з формальних підстав у відкритті конституційного провадження у справах за вказаними конституційними поданнями.

28 січня 2021 року Державне бюро розслідувань за погодженням з Офісом Генерального прокурора оголосили В. Януковичу підозру в державній зраді через підписання Угоди між Україною та російською федерацією з питань перебування чорноморського флоту російської федерації на території України, підписану 21 квітня 2010 року в м. Харкові.

Згідно з Угодою з 28 травня 2017 року продовжується на 25 років дія Угоди між Україною і російською федерацією про статус та умови перебування чорноморського флоту російської федерації на території України, Угоди між Україною і російською федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту та Угоди між Урядом України і урядом російської федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням чорноморського флоту російської федерації на території України від 28 травня 1997 року з наступним автоматичним подовженням на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна зі Сторін не повідомить письмово іншу Сторону про припинення їх дії не пізніше, ніж за один рік до завершення терміну дії.

В. Януковича підозрюють, зокрема, в тому, що він, за попередньою змовою з вищими посадовцями російської федерації, надав тодішньому президенту росії д.медведеву допомогу в проведенні підривної діяльності проти України. У результаті підписання так званих «Харківських угод» було збільшено особовий склад військ та військової техніки Збройних Сил РФ на території Украї-

ни замість підготовки до їх зменшення та виведення з території України.

На думку правоохоронців, В. Янукович діяв у порушення вимог законів України та завдав значної шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній та економічній безпеці України.

11 квітня 2021 року відбулося засідання РНБО, за наслідками якого Службі безпеки України дано доручення з'ясувати обставини голосування у Верховній Раді України ратифікації Харківських угод у 2010 році стосовно наявності у діях народних депутатів України ознак державної зради.

На наш погляд, не менш важливим питанням подальшої долі Харківських угод. При цьому, пропозиції про їх денонсацію звучали ще до Революції гідності. Так, 19 червня 2013 року Верховна Рада України відхилила законопроект, яким передбачалося розірвати «Харківську угоду»: «за» проголосували лише 152 народні депутати України.

У 2014 р. після подій Євромайдану та військового вторгнення росії на територію України денонсація Харківської угоди стала ще більш можливою. Однак, відповідне рішення не було прийнято.

Слід зазначити, що до цього часу існують різні погляди на вирішення питання щодо денонсації Харківських угод.

12 березня 2021 року у Верховній Раді був зареєстрований проект закону про денонсування Харківських угод (реєстр. № 0095) [17]. Автори законопроекту в супровідній записці наполягають на існуванні нагальної необхідності денонсації Угоди між Україною та російською федерацією з питань перебування чорноморського фло-

ту російської федерації на території України, підписаної 21 квітня 2010 року в м. Харкові, та ратифікованої Верховною Радою України 27 квітня 2010 року, як такої, що суперечить національним інтересам України.

Однак, у сесійній залі Верховної Ради України цей законопроект не розглядався.

На думку чиновників Міністерства закордонних справ (далі – МЗС) України, денонсація Харківських угод є недоцільною, оскільки порушення їх росією надає Україні додаткові аргументи для притягнення рф до відповідальності та компенсації збитків за окупацію Криму. Про таке заявив у коментарі Укрінформу речник МЗС України О. Ніколенко. Він нагадав, що російська федерація в березні 2014 року в односторонньому порядку денонсувала угоду про перебування чорноморського флоту росії на території України для уникнення відповідальності за захоплення Криму. Однак, Україна не визнала цієї денонсації і продовжує вважати угоду чинною, оскільки вона фіксує порушення росією своїх юридичних зобов'язань на фоні тимчасової окупації Кримського півострова.

О. Ніколаєнко вважає, що Харківські угоди, фіксуючи тимчасовий характер базування чорноморського флоту рф, залишають чинним зобов'язання росії не мати в його складі ядерної зброї, встановлює загальну чисельність особового складу, кораблів, озброєнь і визначає місця тимчасової дислокації, зобов'язує військові формування флоту поважати суверенітет та законодавство України. Порушення положень угоди надає нам додаткові аргументи при можливому розгляді в міжнародних судах питань притягнення росії до відповідальності та компенсації збитків за окупацію.

Дипломат також привернув увагу до того, що росія

має перед Україною й фінансові зобов'язання за розміщення чорноморського флоту рф, а ігнорування взаємних розрахунків створює також підстави для боргових позовів.

О. Ніколаєнко також звернув увагу на те, що, здійснивши збройну агресію та окупувавши частину української території, росія порушила численні норми міжнародного права, зокрема двосторонні договори. За його словами, українська сторона проводить системну роботу для відновлення порушених прав України, у тому числі з питань реституції, зокрема за договором про чорноморський флот рф.

З огляду на усе викладене, вбачаємо за доцільне зробити такі **ВИСНОВКИ**.

1. Іноземні військові бази завжди були і залишаються одним із найбільш дієвих важелів впливу на зовнішньополітичні відносини держав. Розгортання військових баз здійснюється, насамперед у політично і економічно нестабільних регіонах задля стабілізації ситуації на неспокійних територіях, досягнення миру та правопорядку у міжнародних правовідносинах. Проте, головною умовою досягнення позитивного результату від іноземної військової присутності є неухильне дотримання норм міжнародного права та чітке виконання зобов'язань за відповідними міжнародними договорами.

Порушення угод щодо розміщення іноземних військових баз та умов їх перебування, як видно на прикладі України, може призвести до виникнення збройних конфліктів, які посягають на мир та стабільність у певному регіоні та в цілому в світі.

Таким чином, військові бази хоча й здатні виконувати оборонну і безпекову функції, проте можуть й виступати чинником негативного впливу на стан націо-

нальної безпеки, а також інструментом незаконного розширення геополітичного простору для країн-агресорів.

2. Розташування іноземних військових формувань на території України є надзвичайно важливим фактором впливу на стан забезпечення національної безпеки держави. Впродовж усього процесу утвердження України як незалежної держави питання чорноморського флоту російської федерації було проблемним для розбудови та становлення міждержавних відносин. Це питання пройшло певний еволюційний шлях від розподілу між Україною та російською федерацією Чорноморського Флоту колишнього СРСР до визначення умов тимчасового перебування чорноморського флоту рф на території України.

Особливої гостроти це питання набуло, коли російська федерація пов'язала підписання і ратифікацію базового Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та російською федерацією від 31 травня 1997 року з укладанням і ратифікацією угод щодо розподілу Чорноморського Флоту СРСР.

Завжди проблемним було питання щодо дотримання військовими формуваннями чф рф законодавства України і укладених двосторонніх домовленостей. Вплив представників державної влади України на цю ситуацію був недостатнім, що посилювало у правопорушників відчуття безкарності та всюдозволеності.

3. Перебування на території України іноземних військових баз регулюються виключно Конституцією та законами України. Відповідно до частини сьомої статті 17 Основного Закону України на території України не допускається розташування іноземних військових баз. Разом з тим, пунктом 2 частини другої статті 92 Конститу-

ції України встановлено, що допуск та перебування підрозділів збройних сил іноземних держав на території України встановлюється лише законами України.

Законом України від 22 лютого 2000 року «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» встановлено порядок допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України, умови перебування в Україні підрозділів збройних сил інших держав, а також порядок здійснення контролю за їхньою діяльністю.

Результати дослідження, проведеного з урахуванням агресії рф проти України, у реалізації якої важливу роль відіграло розташування на території нашої країни чорноморського флоту рф, дає підстави для висновку, що вказані законодавчі норми потребують суттєвого переосмислення та належного доопрацювання.

4. Недосконалість законодавчих приписів та норм міжнародних договорів, якими врегульовано окремі питання іноземної військової присутності на території України, у сукупності з довільним тлумаченням відповідних конституційно-правових приписів вкрай негативно позначилися на стані забезпечення національної безпеки України, що у свою чергу призвело до відчутних негативних наслідків – втрати Україною частини території – Кримського півострова та триваючого збройного конфлікту на сході країни.

Негативно вплинуло на розвиток українсько-російських стосунків відсутність належної політичної волі у попереднього керівництва нашої держави та відверто вичікувальна позиція судової влади, зокрема Конституційного Суду України, який мав би сказати своє вагоме слово у питанні щодо перебування на території України чорноморського флоту рф, але ганебно самоусунувся.

Російська військова присутність на українській території і членство України в НАТО – речі несумісні, оскільки така присутність суперечить принципу колективної оборони членів Альянсу. Отже, процес набуття Україною членства в НАТО потребує розроблення низки конкретних механізмів, які б забезпечили виведення сил чорноморського флоту РФ з АР Крим, яка наразі є окупованою територією України. Такі механізми мають бути впроваджені як на міжнародному рівні, так і на рівні двосторонніх міждержавних відносин.

5. Враховуючи усе викладене вбачається за доцільне Президентові України відповідно до частини другої статті 147, пункту 2 частини першої статті 150 Конституції України, статей 13, 39, 41 та 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням про офіційне тлумачення норми пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України в її системному взаємозв'язку з частиною сьомою статті 17 Основного Закону України.

Підставою для такого конституційного подання слугуватиме необхідність роз'яснення та офіційного тлумачення норми пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України в її системному взаємозв'язку з частиною сьомою статті 17 Основного Закону України, що створить умови для їх однакового подальшого застосування.

6.3 огляду на необхідність удосконалення законодавства України у контексті суттєвих змін у безпековому середовищі **Президенту України доцільно розглянути питання про підготовку та внесення на розгляд Верховної Ради України нової редакції Закону України**

«Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України».

Для розроблення положень відповідного законопроекту доцільно створити робочу групу, до складу якої залучити провідних фахівців у галузі національної безпеки, конституційного та міжнародного права.

7. Питання про денонсацію Харківських угод портебує ретельного опрацювання та подальшого прийняття виваженого рішення. Цьому, на наш погляд, має передувати детальне обговорення із залученням провідних фахівців з питань міжнародного права.

Список посилань

1. Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України: Закон України від 22 лютого 2000 року № 1479-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 17, ст. 122.

2. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст. 241.

3. Академічний тлумачний словник української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/tymchasovyj>.

4. Президент підписав закон про допуск іноземних військ для багатонаціональних навчань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28261648.html>.

5. Верховна Рада схвалила рішення Президента Петра Порошенка про допуск підрозділів інших держав на територію України для участі в багатонаціональних навчаннях, які будуть проводитися у 2018 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2384982-rada-shvalila-dopusk-inozemnih-vijskovih-na-navcanna-v-ukraini.html>.

6. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21.04.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359.

7.Литвин не нашел иностранных военных баз в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novosti.dn.ua/news/111020-lytvyn-ne-nashel-y-nostrannykh-voennykh-baz-v-ukrayne>.

8.Городиський І. М. Продовження терміну базування Чорноморського флоту Росії на території України: правовий аспект проблеми / І. М. Городиський // Наше право. – 2011. – №1, ч. 1. – С. 161–167.

9.Городиський І. М. Сучасний стан міжнародних відносин та проблема відповідальності держав / І. М. Городиський // Українська державність: історія і сучасність: Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (28 листопада 2008 р.) / Під заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь, 2008. – С. 261–263.

10.Носов В. Военное присутствие как инструмент внешней политики России и США : дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Носов Владимир Николаевич. – Бишкек, 2010. – 173 с.

11.Приліпко А. Питання допуску та перебування підрозділів іноземних військово-морських сил на території України та його особливостей під час збройного конфлікту / А. Приліпко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 6 (47). – С. 103–107.

12.Стещенко В. М. Оренда території в міжнародному публічному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / В. М. Стещенко; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків: [б. в.], 2001. – 20 с. – укр.

13.Чорновіл В. Заява фракції Народного руху України: (З приводу спільного підпорядкування Чорноморського України Росії) // Голос України. – 1996. – 31 січ. – С. 6.

14.Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного суда от 26.06.1945 г. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

15.У МЗС пояснили, чому денонсація Харківських угод є недоцільною. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3221360-u-mzs-poasnili-comu-denonsacia-harkivskih-ugod-e-nedocilnou.html>.

16.Харківські угоди. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%83%D0%B3%D0

%BE%D0%B4%D0%B8%D0%A3%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%
D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8.

17.Проект Закону про денонсацію Угоди між Україною та російською федерацією з питань перебування чорноморського флоту російської федерації на території України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71389.

References

1.On the procedure for admission and conditions of stay of units of the armed forces of other states on the territory of Ukraine: Law of Ukraine dated February 22, 2000 No. 1479-III // Gazette of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2000, No. 17, Art. 122.

2.On the national security of Ukraine: Law of Ukraine No. 2469-VIII // Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2018, No. 31, Art. 241.

3.Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language. [Electronic resource]. – Access mode: <http://sum.in.ua/s/tymchasovyj>.

4.The President signed the law on the admission of foreign troops for multinational exercises. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28261648.html>.

5.The Verkhovna Rada approved the decision of President Petro Poroshenko to admit units of other states to the territory of Ukraine to participate in multinational exercises to be held in 2018. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2384982-rada-shvalila-dopusk-inozemnih-vijskovih-na-navcanna-v-ukraini.html>.

6.Agreement between Ukraine and the Russian Federation on the presence of the Black Sea Fleet of the Russian Federation on the territory of Ukraine dated April 21, 2010 [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359.

7.Lytvyn did not find foreign military bases in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <http://novosti.dn.ua/news/111020-lytvyn-nenashel-ynostrannykh-voennykh-baz-v-ukrayne>.

8.Gorodyskyi I.M. Extending the term of basing the Black Sea Fleet of Russia on the territory of Ukraine: the legal aspect of the problem / I.M. Horodyskyi // Our Law. – 2011. – No. 1, Part 1. – P. 161–167.

9.I. M. Horodyskyi. The modern state of international relations and the problem of state responsibility / I. M. Horodyskyi // Ukrainian

statehood: history and modernity: Collection of materials of the 5th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Young Scientists (November 28, 2008) / Under the editorship . ed. K.V. Balabanova. – Mariupol, 2008. – P. 261-263.

10. Nosov V. Military presence as an instrument of foreign policy of Russia and the United States: diss. .... candidate political Sciences: 23.00.04 / Vladimir Nikolayevich Nosov. – Bishkek, 2010. – 173 p.

11. Prylipko A. The issue of admission and presence of units of foreign naval forces on the territory of Ukraine and its features during the armed conflict / A. Prylipko // Foreign trade: law and economics. -2009. – No. 6 (47). – pp. 103–107. 12. Steshenko V. M. Lease of territory in international public law: autoref. thesis ... candidate law Science: 12.00.11 / V. M. Steshenko; National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. – Kharkiv: [b. v.], 2001. – 20 p. – Ukrainian

13. Chornovil V. Statement of the faction of the People's Movement of Ukraine: (About the joint subordination of Black Sea Ukraine to Russia) // Voice of Ukraine. – 1996. – January 31 – P. 6.

14. The Charter of the United Nations and the Charter of the International Court of Justice of June 26, 1945 [Electronic resource]. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – Access mode: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

15. The Ministry of Foreign Affairs explained why the denunciation of the Kharkiv agreements is inappropriate. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3221360-u-mzs-poasnili-comu-denonsacia-harkivskih-ugod-e-nedocilnou.html>.

16. Kharkiv agreements. [Electronic resource]. – Access mode: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8#%D0%A3%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8.

17. Draft Law on the Denunciation of the Agreement between Ukraine and the Russian Federation on the issue of the presence of the Black Sea Fleet of the Russian Federation on the territory of Ukraine. [Electronic resource]. – Access mode: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71389.

Volodymyr TYMOSHENKO – Doctor of Law, Professor,
*The Armed Forces of Ukraine of the National University Defense
of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky (Kyiv)*

E-mail: v.tymoshenko@ukr.net

ORCID – 0000-0003-3184-5738

Sergiy DRYOMOV

*Doctor of Law, colonel of justice, Armed Forces of Ukraine
(Kyiv)*

E-mail: dryomov@ukr.net

ORCID 0000-0002-1455-9759

Andriy TYMOSHENKO

*Doctor of Economic Sciences, The State Migration Service of
Ukraine (Kyiv)*

E-mail: tymoshenko.kyiv@gmail.com

ORCID 0000-0001-5303-1407

Legal aspects of the stay in the territory of Ukraine by units of the armed forces of another state

Abstract. *The article presents the results of the study of the problem of legislative regulation of the stay of military formations of a foreign state on the territory of Ukraine as a factor that significantly affects the state of ensuring national security. The issue of the legal grounds for making a decision to grant permission for such a stay, the procedure for admitting units of the armed forces of other states to the territory of Ukraine, the conditions for the stay of units of the armed forces of other states in Ukraine, and the procedure for monitoring their activities during their stay on the territory of Ukraine were considered.*

An analysis of separate legislative norms regulating the issue of foreign military presence on the territory of Ukraine was carried out, and recommendations were formulated regarding the measures that must be taken to eliminate the identified shortcomings in the formation and implementation of state policy in this area.

The authors believe that the presence of the Russian Black Sea Fleet on the territory of Ukraine became one of the factors that led to the annexation of the Crimean Peninsula and gave Russia the opportunity to increase the personnel and military equipment of the armed forces during 2014-2022, as well as to create new military units and units, who were later involved in a full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022.

Keywords: *national security, state sovereignty, independence, territorial integrity, Armed Forces of Ukraine, normative and legal regulation, Constitution of Ukraine, multinational exercises, foreign military bases, armed forces of other states, temporary stay.*

Стаття надійшла до редакції 22.11.2023 р.

© Володимир ТИМОШЕНКО, Сергій ДРЬОМОВ,
Андрій ТИМОШЕНКО, 2023 р.

Розділ IV

ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ

УДК[353.8+439.2]:94(477)

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-8

Микола ДЕРЖАЛЮК

Доктор історичних наук,

Інститут Всесвітньої історії НАН України (Київ)

E-mail: dzhlk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2821-1039>

ФОРМУВАННЯ КОРДОНІВ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ ЗА НАСЛІДКАМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ УГОРЩИНИ)

Анотація. *Висвітлюється вирішення територіальних проблем, визначення кордонів між країнами Центрально-Східної Європи за наслідками Другої світової війни. Доводиться, що територіальне питання було і залишається доленосним, найбільш болючим і складним в історії усіх націй. Кожен раз дане питання вирішувалося переможцями обох світових воєн без участі народів, яких це безпосередньо торкалося. При проведенні кордонів більшою мірою застосовувався історико-етнічний, а не етнічно-історичний принцип. Усе це цілком підтверджується на прикладі розв'язання даного питання стосовно Угорщини.*

Ключові слова: *війна, міжнародні відносини, національна політика, територіальні інтереси, кордони, проблеми, світові держави, Угорщина, сусідні держави.*

Загострення протистояння між Центральними державами та країнами Антанти на початку XX ст. призвело до Першої світової війни. Запровадження після війни Версальського світового правопорядку, напівколоніальних умов для переможених країн, формування далеких від оптимальних кордонів в інтересах переможців та їхніх союзниць породило чергове загострення міжнародних відносин у 20-30-і роки. Центри світової політики (Німеччина-Італія-Японія; Британія-США; СРСР) у міжвоєнний період виявилися неспроможними виправити у мирний спосіб породженні Версалем помилки світового і регіонального рівнів, бо відстоювали насамперед великодержавницькі інтереси. Це обернулося черговим загостренням боротьби на міжнародній арені, початком Другої світової війни.

Визначення державних кордонів між країнами Центрально-Східної Європи було надзвичайно складною міжнародною проблемою, адже усі спроби її врегулювання нечувано загострювали протистояння як між світовими державами, що визначали світову політику, так і між країнами регіону, яких це безпосередньо торкалося. Розв'язати ці питання на найбільш прийнятних для усіх сторін умовах, як у мирний спосіб, так і збройно, не вдалося жодній коаліції держав. Версальський 1919-1923 рр., як і Паризький 1947 р. правопорядок не спромоглися сформувати повоєнні відносини, щоб вони наближалися до ідеальних.

Неспроможність гнучко узгодити між собою етно-історичний та державно-історичний принципи при встановленні державних кордонів у Європі виявилось не під силу кожної коаліції. Якщо етно-історичний принцип впливав із природного права націй, етнічних спільнот на самовизначення на своїх історичних землях, то

другий принцип спирався на формальну юридичну легітимацію права на ту або іншу територію. Кожен із цих двох принципів використовувався переможцями у війні для поширення свого впливу на якомога більшу частину системного простору. Сила переможця-регулятора була визначальною при встановленні кордонів у Європі. При розмежуванні державних кордонів домінував державно-історичний принцип, тоді як етнічний чинник недовраховувався або й ігнорувався [1, с. 326, 329]. Конфлікт державно-історичного та етно-історичного підходів проявився у ході врегулювання територіальних спорів за наслідками Другої світової війни, домінування першого чинника цілковито було підтверджено. Встановлений правопорядок у Європі виявився далеким від оптимального, бо формування державних кордонів та розподільчих ліній відбулося з позицій сили переможців.

Кожна коаліція захищала спільні великодержавницькі та національні інтереси, прагнула закріпити своє домінування над суперниками. Зокрема, до спільних і визначальних факторів у політиці обох коаліцій можна віднести: вироблення, прийняття та реалізація стратегічних завдань для забезпечення збройної перемоги над ворожим блоком держав; прагнення досягти й утримувати військово-політичну, адміністративну, торговельно-економічну гегемонію у світі; більш справедливе розв'язання, виходячи з позицій кожного блоку держав, територіальних і національних питань, підтримка нових незалежних країн; формування та укладення з переможеними мирних договорів з позицій сили переможця; організація майбутнього світового правопорядку на принципах переможця; ігнорування загальними нормами міжнародного права; встановлен-

ня на територіях переможених держав воєнно-окупаційних режимів, знищення неприйнятних засад державного ладу над переможеними; створення у повоєнний час відповідних умов для поступового його заміни на цивільно-адміністративну форму правління; забезпечення на територіях покорених народів і держав сприятливих умов для мирного розвитку, відповідно до політико-правового, соціально-економічного та ідеологічного устрою метрополій.

Це впливало з рішень та їхніх наслідків як країн «Осі», так і держав Антинімецької коаліції, що реалізовувалися з кінця 30-х рр. та під час Другої світової війни. Країни «Осі» зосередилися на підготовці до ліквідації Версальсько-Вашингтонського світового порядку, припинення функціонування Ліги Націй, рішення яких колоніальним тягарем лежали над державами і народами, що зазнали поразки у Першій світовій війні; запровадження нового світового порядку уже під їхньою гегемонією. У відповідь на рішучі дії Берліна колишні країни Антанти – Велика Британія, США, Франція, продовжуючи лінію переможців, вдавалися до компромісної поведінки. Їхня позиція щодо СРСР набула радикальних змін. Упродовж 1922-1940 рр. Радянський Союз являвся надійним партнером Німеччини. Хоча й рівень антибільшовицької політики країн Антанти щодо СРСР знижувався, все ж на тісну співпрацю ні Москва, ні англосакси не йшли. Допоки Радянський Союз отримував більшу користь від Німеччини, поводитися прихильше до неї, країни «Осі» у кінці 30-х років ХХ ст. енергійно спромоглися переглянути Версальсько-Вашингтонський правопорядок, який несправедливо тяжів над державами і народами, що зазнали поразки у Першій світовій війні, та запровадити нові відносини

уже під їхньою гегемонією. Ревізія кордонів упродовж 1938 – першої половини 1941 рр. відбувалася у все більш несправедливий спосіб, все агресивніше, з ігноруванням очевидних інтересів усіх сторін. Зупинити подальший вплив цього блоку у світі ставало можливим лише у воєнно-політичний спосіб і при умові, що СРСР стане союзником Антанти, а не країн «Осі».

Опинившись перед загрозою поразки від коаліції держав на чолі з Німеччиною, тривала попередня політика країн Антанти щодо витіснення більшовицько-азійського впливу із європейського та світового просторів, ліквідації радянської влади в СРСР, його розчленування відійшла на задній план. Англосакси, які боялися все наростаючого впливу Німеччини та Японії у світі, що у разі подальшого мирного співіснування між СРСР та Німеччиною й після 1939-1940 рр. це могло завершитися їх неминучою воєнною поразкою і встановленням нового порядку у світі без їх участі, доклали усі зусилля, щоб сформувати коаліцію з СРСР, вдало використати його воєнно-економічний потенціал та людські ресурси у боротьбі проти Німеччини та Японії, добитися гегемонії у світі.

Країни «Осі» досягли у 1938-1941 рр. свої мети: старий світовий порядок ліквідовувався, колоніальна система була підірвана і почала руйнуватися, в цілому започаткувалося формування нового порядку у Європі та у світі. Кінцевою метою війни країн «Осі» було: відстояти німецьку державу (третій райх) для німецької нації; зробити її вічною і рівною батьківщиною для всіх шляхом забезпечення для цієї держави «життєвого простору», щоб «у майбутньому відгородити сім'ю народів Європи від небезпеки із Сходу». «Англо-американський-руський союз, відзначав відомий історик Н.К.Петров, що підтри-

мувався до того ж євреями всього світу, уже з самого початку» почав боротися проти цього і «прагне повернути втрачений простір», «оспорюючи його у держав осі» [2, с. 59].

У свою чергу Радянський Союз, переслідуючи свої геополітичні інтереси, почав віддавати перевагу співробітництву з англосаксами. У перші роки Другої світової війни, антиподи за природою суспільного устрою, Британія – США, з одного боку, та Радянський Союз, з другого боку, швидко об'єдналися в антинімецьку коаліцію і розгорнули спільну й енергійну боротьбу проти країн «Осі», щоб не тільки не допустити втрати власних гегемоністських позицій у світі, а й забезпечити умови для їх зміцнення.

Домінування країн «Осі» у світі тривало з осені 1938 – до осені 1943 рр., поки їхній воєнний та економічний потенціал домінував у війні проти СРСР, Британії й Америки, за визначенням ідеологів третього рейху, проти «диявольської єврейсько-англо-сакської плутократії» [2, с. 57]. Починаючи з літа 1943 року країни «Осі» почали зазнавати все відчутніших поразок у Другій світовій війні, і стратегічна ініціатива поступово переходила на бік держав Великої Трійки. Тегеранська конференція (кінець 1943 р.) за участю керівників СРСР, Великої Британії та США – Й. Сталіна, У. Черчілля, Т. Рузвельта – стала вирішальною акцією, якою було продемонстровано спільність дій трьох держав щодо надання допомоги для СРСР, переможно завершити війну проти країн «Осі», ліквідувати панівний порядок у світі, запроваджений противником, і запровадити новий порядок під гегемонією країн Великої Трійки. Відтоді стратегічна ініціатива у світовій уже не випускалася з рук цієї коаліції. Рішення наступних міжнародних і двосторонніх

заходів продовжували демонструвати готовність Великої Трійки до реалізації спільних поточних воєнно-політичних і економічних завдань.

У міру того, як країни Антигітлерівської коаліції почали здобувати все помітнішу стратегічну перевагу на усіх театрах воєнних дій і особливо на основному – Східному фронті, а упродовж 1944-1945 рр. довели свою спільну й повну перемогу над Німеччиною, Японією та їх союзниками у Європі й Азії, все активніше проводилися міжнародні заходи на високому та найвищому рівнях представників СРСР, Великої Британії та США з метою повернення втрачених позицій у світі, відновлення панування Великої Трійки та правового закріплення її гегемонії у світі. Вузлові й першочергові питання, зокрема такі як облаштування устрою в Європі, майбутнє Німеччини, формування кордонів у Європі та Азії, ліквідація фашистських партій та злочинних організацій, покарання воєнних злочинців, організація ООН, прийняття декларацій на захист загальнолюдських цінностей, продовжували об'єднувати учасниць коаліції анти«Осі», доки не була забезпечена повна перемога у Другій світовій війні. Це був спільний і основний національний інтерес кожної з цих держав.

Рішення Кримської (Ялтинської) конференції (лютий 1945 р.) стосувалися двох проблем: забезпечення спільної перемоги країн Великої Трійки не тільки над Німеччиною, але й над Японією; проведення нових державних кордонів країн, окупованих до цього Німеччиною і визначення неофіційних, але загальновизнаних усіма сторонами демаркаційних ліній між сферами впливу союзників на майбутнє.

Прийнята на Кримській (Ялтинській) конференції «Декларація про звільнену Європу» висловлювала волю

союзних держав вести узгоджену політику «допомоги народам, звільненим від панування нацистської Німеччини, і народам колишніх держав-сателітів осі в Європі при вирішенні ними демократичними способами їх нагальних політичних та економічних проблем». Три країни переможці у війні взяли на себе колективну відповідальність за сприяння встановленню у колишніх фашистських державах, країнах-сателітах «осі», звільнених від окупації та поневолення країнах «знищити останні сліди фашизму і обрати форму правління за їх власним бажанням».

І лише на наступній Потсдамській конференції (17 липня – 2 серпня 1945 р.) остаточно визначилася доля Східної Європи, у т.ч. й Угорщини, яка потрапляла до сфери впливу СРСР. Було ухвалено рішення щодо підготовки до підписання мирних договорів із 5 країнами-сателітами Німеччини та урегулювання невирішених територіальних питань. На Паризькій нараді міністрів закордонних справ СРСР, Великої Британії, США і Франції 25 квітня 1946 року було погоджено умови мирних договорів із країнами сателітами країн Осі. У ході Паризької конференції 29 липня – 15 жовтня 1946 року угорська делегація у територіальних питаннях все прогнала. Підписання Паризького мирного договору з Угорщиною відбулося 10 лютого 1947 року. Кордони поновлювалися на основі Тріанонського мирного договору від 04 червня 1920 року.

З осені 1941 року всі учасниці Антинімецької коаліції активно включилися до післявоєнного облаштування світу, щоб забезпечити відновлення своїх панівних позицій, суверенітету і кордонів союзниць та якомога більше їх зміцнити за рахунок країн протиборствующої сторони. Суверенітет, кордони, устрій окупованих союз-

них країн передбачалося відновити. Натомість до країн ворожого табору застосовувалися принципи ігнорування їхніми навіть явно справедливими інтересами, обмеження територій, передача їх на користь відповідних союзниць чи переможців, покарання злочинців, окупація й підпорядкування їх своїм гегемоністським інтересам.

Створена на основі рішення Політбюро ЦК ВКП(б) урядова Комісія спочатку на чолі із заступником Наркома у закордонних справах СРСР Лозовським С.А, а від 28 січня 1942 р. – Молотовим В.М. рекомендувала сформулювати на західних кордонах СРСР дружні країни, через які отримати можливість впливати на Центральну і Південно-Східну Європу. «В якості провідника свого впливу була рекомендована Чехословаччина». Для реалізації цієї стратегічної мети було розроблено план щодо створення сильної чехословацької держави, встановлення з нею спільний кордон. Уже тоді обговорювалися питання про відновлення державності Чехословаччини у кордонах 1937 року, повернення до її складу усіх земель, які за Мюнхенською угодою відійшли до Німеччини, Угорщини та Польщі, а також про виселення німців, угорців із Чехословаччини, а «якщо появиться й інша можливість, то прирізати до неї додаткові території». Створена 4 вересня 1943 р. при Наркоматі у закордонних справах СРСР Комісія з питань мирних договорів та післявоєнного облаштування і з питання перемир'я (очолювали М.М.Литвинов і К.Є. Ворошилов) з перших кроків своєї діяльності вважала, що для СРСР вигідно прагнути до створення сильної Чехословаччини, населення якої було проросійським і ця країна мала спільні з СРСР інтереси. Тому Чехословаччина «здатна бути важливим провідником «нашого впливу» у Централь-

ній і Південно-Східній Європі». Комісія ще раз вислови-лася за досягнення з цією країною спільного кордону [3, с. 425].

З приходом у Британії до влади У. Черчилля уряд цієї країни ще у 1940 році анулював визнану його попередниками Мюнхенську угоду. На другий день після початку німецько-радянської війни 22 червня 1941 р. Радянський Союз офіційно підтвердив уряду Великобританії та усім емігрантським урядам ліквідованих та окупованих країн невизнання жодних договорів та угод, укладених до цього з Німеччиною, рішень Мюнхенської конференції, віденських арбітражів та жодних змін кордонів, що мали місце до нападу Німеччина на СРСР, а також про визнання незалежності Австрії, ЧСР, Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Франції, Румунії, Югославії, Греції та відновлення їх у попередніх кордонах 1937 року. З цим погодилися Великобританія і США, усі емігрантські уряди у Лондоні та Вашингтоні. Це означало, що переглянуті кордони Німеччини, Угорщини, Італії у 1938-1941 рр. визнавалися недійсними і вони після війни мали звільнити усі загарбані території і понести за це покарання. Емігрантські правлячі кола знищених держав у Лондоні цілком схвалили таку позицію країн Антинімецької коаліції і активно сприяли її реалізації. Країни «Осі» були добре освідомлені про дані рішення і відповідно протидіяли цьому на усіх напрямках. Правлячі кола Угорщини через польських представників у Лондоні дізналися про таке рішення Москви упродовж кількох днів. Будапешт офіційно звернувся до СРСР визнати переглянуті Угорщиною кордони у 1938-1941 рр., на що Москва ухилилася від відповіді, а обмежилася усним запевненням В. Молотова, що якщо Угорщина збереже нейтралітет і утримається від війни проти СРСР, то Мо-

сква після перемоги врахує це при розгляді територіальних та інших питань. Така відповідь не влаштувала Угорщину, тому вона оголосила 27 червня 1941 р. війну СРСР і взяла у ній активну участь.

Допоки результати війни до кінця осені 1943 р. не ставали все більш очевидними, то майбутнє облаштування післявоєнної Європи, зокрема питання кордонів, не мали першочергового значення, а консультації і пропозиції щодо їх вирішення носили дорадчий і консультативний характер. Підготовка до реалізації цих планів активізувалася з осені 1943 р., особливо після успішної за результатами Тегеранської конференції у кінці 1943 року. Ця конференція стала визначальним фактором, продемонструвала готовність трьох держав та їхніх союзниць до спільних дій по забезпеченню допомоги СРСР задля перемоги у війні проти країн «Осі», ліквідації їхнього нового порядку у Європі, запровадження у світі гегемонії країн Великої Трійки. Рішення наступних міжнародних заходів до кінця війни лише посилювали єдність дій країн Антинімецької коаліції. Завдяки їх рішучим спільним діям стратегічна ініціатива поступово переходила до країн Великої Трійки, країни «Осі» почали зазнавати все відчутніших поразок у Другій світовій війні. У міру того, як країни анти«Осі» почали здобувати все помітнішу перевагу на усіх театрах воєнних дій і особливо на основному, Східному фронті, а упродовж 1944-1945 рр. довели свою спільну перемогу над Німеччиною, Японією та їхніми союзниками у Європі й Азії, все активніше проводилися міжнародні заходи на високому та найвищому рівнях представників СРСР, Великої Британії та США з метою повернення втрачених позицій у світі, посилення панування та правового закріплення гегемонії країн Великої Трійки у світі,

розподілу між ними сфер впливу і домінування їх інтересів. Вузлові й першочергові питання, зокрема такі як облаштування устрою в Європі, майбутнє Німеччини, формування кордонів у Європі та Азії, ліквідація фашистських партій та злочинних організацій, покарання воєнних злочинців, організація ООН, прийняття декларацій на захист загальнолюдських цінностей, продовжували об'єднувати учасниць коаліції анти«Осі», допоки не була досягнута перемога у війні.

За сприятливих після Тегеранської конференції міжнародних умов у грудні 1943 р. до Москви з Лондону прибув президент Чехословацької Республіки (ЧСР) Е. Бенеш, результати переговорів якого із Й. Сталіним і В. Молотовим виявилися доленосними не тільки для ЧСР, а й для усіх країн Центрально-Східної Європи. Йшлося про відновлення кордонів ЧСР станом на 1937 рік та про передачу повернутих до ЧСР територій під юрисдикцію чехословацької влади з моменту їх визволення Червоною армією. Цим самим відпадала можливість реалізації планів Великої Британії про Середньоевропейську конфедерацію з країн, розташованих між СРСР та Німеччиною, що стали жертвами цих обох тоталітарних режимів [4, с. 348–349]. Досягнуті домовленості були зафіксовані у Договорі про дружбу між СРСР та ЧСР, підписаному у Москві 12 грудня 1943 р. Йшлося про те, що уряди обох держав ніколи не будуть втручатися у внутрішні справи одна одної і що СРСР визнавав ЧСР у кордонах станом на 1 січня 1938 року.

Рішення Кримської (Ялтинської) конференції (лютий 1945 р.) стосувалися забезпечення спільної перемоги країн Великої Трійки не тільки над Німеччиною, але й над Японією; проведення нових державних кордонів країн, окупованих до цього Німеччиною і визначення

неофіційних, але загальновизнаних усіма сторонами демаркаційних ліній між сферами впливу союзників на майбутнє.

Прийнята на Кримській (Ялтинській) конференції «Декларація про звільнену Європу» висловлювала волю союзних держав вести узгоджену політику «допомоги народам, звільненим від панування нацистської Німеччини, і народам колишніх держав-сателітів осі в Європі при вирішенні ними демократичними способами їх нагальних політичних та економічних проблем». Три країни переможці війни взяли на себе колективну відповідальність за сприяння встановленню у колишніх фашистських державах, країнах-сателітах «Осі», звільнених від окупації та поневолення країнах «знищити останні сліди фашизму і обрати форму правління за їх власним бажанням».

На Потсдамській конференції (17 липня – 2 серпня 1945 р.) остаточно визначилася доля Східної Європи, у т.ч. й Угорщини, яка потрапляла до сфери впливу СРСР. Було ухвалено рішення щодо підготовки до підписання мирних договорів із 5 країнами-сателітами Німеччини та урегулювання невирішених територіальних питань.

Упродовж 1944-1945 рр. дії СРСР та його західних союзниць взаємодоповнювалися: Сталін отримав підтримку провести західні кордони СРСР відповідно до пакту Молотова – Ріббентропа (від Прибалтійських держав, далі по лінії Керзона з Польщею, Буковиною і Бессарабією); поширити вплив СРСР у Центрально-Східній Європі (Польщі, Східній Німеччині, Чехословаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії, Югославії); укласти з цими державами двосторонні договори на користь СРСР. Велика Британія і США підтримували прагнення СРСР до домінування у Східній Європі та на Азійсько-Тихоокеан-

ському просторі взамін на участь Москви у війні проти Японії з суші, бо добитися перемоги з Тихого океану над останньою було тривалою і з важкими втратами справою. Про вирішальне значення ядерної зброї до її застосування 6 та 9 серпня 1945 р. у США ще не мали повного уявлення. Таким чином, під повний контроль СРСР потрапили 10 європейських країн із 100 млн. населенням, а також значні прирошені території та розширення сфер впливу у Тихо-Азіатському регіоні.

Як на практиці облаштовувалися кордони у країнах Центрально-Східної Європи, що відійшли до зони безпосереднього впливу СРСР, продемонструємо це на прикладі Угорщини. Державницькі інтереси й прагнення Угорщини переглянути несправедливі кордони кращим чином задовольнялися країнами «Осі», тоді як з боку жодної держави Антинімецької коаліції чи сусідньої з Угорщиною країни вони не тільки не отримували належної уваги, а навпаки, все рішучіше відкидалися по мірі складання для них сприятливих міжнародних відносин й розвитку подій на фронтах війни на користь СРСР, Великої Британії та США. Закономірно, що Угорщина стала надійною союзницею німецької коаліції, бо саме Німеччина та Італія у ході перегляду Версальської системи мирних договорів допомогли Угорщині упродовж 1938-1941 рр. переглянути на свою користь кордони із сусідніми країнами під час реалізації положень Мюнхенської угоди, подолати гніт країн Малої Антанти, яка лещатами охоплювала Угорщину, і перетворитися з малої на середню європейську державу з площею у 150 тис. кв. км. (приріст на 85%) та 14 млн. населення (збільшення на 58%) [5, с. 99].

З ревізією кордонів у 1938-1941 рр. Угорщина знову постала як багатонаціональна країна, в якій, окрім угор-

ців, проживало 3,282 млн. чол. (22,35 %) не угорців (румуни, словаки, серби, українці). Українці-русини склали 564 тис. осіб. На територіях, що відійшли до Угорщини від Словаччини (Фельвідек), угорці складали 71% населення, Закарпаття – 26,4%; Північної Трансільванії (Румунія) – 52%; Воєводини (Дельвідек, Югославія) – до 40%.

Після виправлення кордонів міжнаціональна ситуація в Угорщині набула майже такої гостроти, як це мало місце після Першої світової війни, коли новоутворені держави на теренах Австро-Угорської монархії стали багатонаціональними (у Польщі меншини складали понад 30%, у Румунії – відповідно біля 40%, у Чехословаччині та Югославії титульні нації – чехи, серби – становили абсолютну меншість). Якщо при поверненні до Угорщини території Фельвідику від Словаччини, Північної Трансільванії від Румунії етнічний та історичний принципи домінували, то перехід до Угорщини Карпатської України (у межах 1939 р., коли угорці складали до 10% населення) та від Югославії Дельвідику (Воєводини, доля угорців коливалася у межах 37-41%), домінував не етнічний, а історичний, геополітичний і економічний принципи, притаманні панхунгарістській ідеї щодо відродження Великої Угорщини.

Реалізація угорської великодержавницької ідеї супроводжувалася моральним і національним піднесенням серед усіх верств угорського суспільства, як еліти, так і широких народних мас. Усунення несправедливих кордонів, нав'язаних Угорщині країнами Антанти за наслідками Першої світової війни, зокрема умовами Тріанонського мирного договору від 4 червня 1920 року, консолідувало суспільство навколо керівництва держави, викликало високу жертвовність задля захисту цих

більш справедливих кордонів (на тверде переконання угорців), перетворило Угорщину на надійну союзницю Німеччини та Італії. Патріотичне піднесення угорців у часи війни дозволяло владі цієї країни рішуче заперечувати умови, спрямовані на відміну ревізованих кордонів на користь Угорщини і повернення до Тріанонських умов.

Тегеранська, Ялтинська та Потсдамська конференції глав держав Антинімецької коаліції насамперед торкалися глобальних проблем: майбутнього Німеччини, участі СРСР у війні проти Японії, утворення ООН, визначення кордонів конкретних держав, насамперед Польщі, запровадження нового світового порядку. На вирішення питання майбутнього усіх держав, серед них і Угорщини та її кордонів, справляли вплив геополітичні, регіональні та блокові фактори, до якого табору держава належала, коли розірвала стосунки з Німеччиною. Доля кордонів Угорщини найбільше залежала від позиції СРСР, Франції та Великої Британії; зокрема, від взаємин і зобов'язань між СРСР та конкретними державами у проміжку часу між груднем 1943 – вереснем 1944 років. До вагомих критеріїв зацікавленості конкретною державою належали її воєнно-промисловий потенціал, її вплив та значення для регіону і всієї Європи, її співучасть (причетність) до ліквідації держав, окупованих Німеччиною чи проголошених самостійними у новому порядку Європи, її роль у війні на боці коаліції країн «Осі». Закономірно, що відновлення суверенних прав Австрії, Чехословаччини, Польщі, Югославії, Фінляндії та Румунії було пріоритетним серед країн Антинімецької коаліції. Натомість країни, визнані Німеччиною як незалежні (Словаччина, Хорватія), чи її союзниці, набували все меншої підтримки з боку коаліції країн анти-

«Осі». Незалежний статус трьох балтійських країн також передбачався усіма країнами Антинімецької коаліції, але після вступу СРСР у війну проти Японії Москві вдалося їх залишити у складі Радянського Союзу без рішучих контрдій її західних союзниць. Ставлення до майбутнього Угорщини з боку усіх країн Антинімецької коаліції було різним, але у питанні щодо її кордонів однозначним з боку Франції та СРСР. Вона мала була повернутися у рамки Тріанонських кордонів 1920 р. Пропозиції Великобританії та США щодо їх удосконалення на користь Угорщини у Трансільванії (Румунія) були відхилені настирливою протидією Москви та Парижу.

Спільна й узгоджена позиція країн Антинімецької коаліції щодо такої умовної класифікації держав у Європі започаткувалася з перших місяців початку німецько-радянської війни, й ставала нормою їхніх практичних дій по мірі здобуття все переконливішої воєнно-політичної переваги над Німеччиною та її союзницями. Угорщина, як останній союзник Німеччини, незначна за територіальним, економічним, воєнним і людським потенціалом, не морська держава мала обмаль шансів добитися від країн Великої Трійки прихильного ставлення, не кажучи вже про отримання переваги чи хоча б рівного статусу з державами-сусідами (Чехословаччиною, Югославією, Румунією), які були об'єднані між собою антиугорською позицією та мали підтримку блоку країн Антинімецької коаліції.

Після падіння влади Б.Муссоліні в Італії Будапешт 14 вересня 1943 р. визначився, що Угорщина не має підстав далі рухатися шляхом Італії. Незмінним залишилося воєнно-політичне співробітництво країни з Німеччиною, що найкраще сприяло їй власними силами підго-

туватися до захисту національних кордонів та забезпечення внутрішнього порядку. Великі надії покладалися на відкриття Другого фронту в Італії чи на Балканах, що сприяло б Угорщині дочекатися вступу на її територію військ країн Великобританії, США і капітулювати перед ними, але не перед СРСР. Влада у Будапешті була переконана, що у разі спільної перемоги Великої Трійки над Німеччиною, СРСР зможе домогтися гегемонії у повоєнній Східній Європі, що територіальні претензії Москви величезні і навряд чи західним партнерам вдасться їх обмежити. При такому розвитку подій у війні Угорщина почала сконцентровувати усі свої сили і ресурси для захисту національних інтересів, збереження ревізованих у 1938-1941 рр. на свою користь державних кордонів.

На закритій нараді комісії у закордонних справах Державних зборів Угорщини 13 січня 1944 р. міністром закордонних справ країни Є. Гіці за наслідками Тегеранської конференції було визнано поглиблення співробітництва країн Великої Трійки, спільні інтереси яких переважили над протиріччями щодо сфер впливу, боротьби за місце і час відкриття Другого фронту. Було зроблено висновки, що положення договору між СРСР та ЧСР від 12 грудня 1943 р. складала пряму загрозу для нових кордонів Угорщини. Головна увага акцентувалася на тому, щоб Угорщині і надалі берегти основні збройні сили від участі у війні, зосередити їх в середині країни. І хоча матеріальні ресурси країни вважалися обмеженими, але усі вони спрямовувалися виключно на захист державних інтересів Угорщини проти СРСР.

Окупація Німеччиною Угорщини 19 березня 1944 р. відбулася без протесту з боку її політичних сил, державних органів та громадськості, підтверджуючи цим са-

ним, що німецька присутність не шкодить, а допомагає захищати її кровні національні інтереси.

Вихід 23 серпня 1944 року Румунії із війни та оперативне підписання нею 12 вересня 1944 р. у Москві перемир'я із союзниками Антинімецької коаліції, оголошення війни Німеччині та Угорщині, перехід цієї країни на бік антигітлерівської коаліції мало помітне значення для Антинімецької коаліції, а для внутрішньополітичної обстановки Угорщини це справило вирішальний вплив, її міжнародне становище після цього різко погіршилося. Ця акція перетворила позиції Румунії виграшними перед Угорщиною у боротьбі за оволодіння усією Трансільванією, площа якої складала 102 тис. кв. км. Завдяки блискавичному виходу Румунії з війни 23 серпня 1944 р. і переходу її на бік країн Антинімецької коаліції повністю оголився південний фланг оборони. Стрімке просування Червоної армії восени 1944 р. у напрямку Балкан, зокрема Югославії та Болгарії, забезпечило остаточну перевагу інтересів СРСР у всій Східній Європі, як у Польщі, Чехословаччині та Угорщині, так і в Румунії, Болгарії, Югославії.

Спроби керівництва Угорщини добитися перемир'я із ангlosаксами та окупації англо-американськими військами хоча б частини території країни завершилися невдачею. Тривалі таємні переговори упродовж 1943-1944 рр. у штабі англо-американських військ в Італії (м.Касерте) керівника угорської делегації генерала Надаї завершилися безуспішно. Представники західних держав у вересні 1944 р. рекомендували Угорщині, якщо вона має намір просити перемир'я з трійкою країн антинімецької коаліції, то вона повинна звернутися до Москви, оскільки Угорщина оголошувала війну саме СРСР і перебувала з цією державою у повноцінній війні.

В таких умовах Угорщина втратила на міжнародній арені усі можливості та альтернативи для захисту національних інтересів. Навіть дуже активний опір Угорщини Червоній армії в районах Карпатських гір упродовж (березня – листопада 1944 р.) не забезпечив цій країні можливості уникнути потрапляння до виключної зони впливу СРСР.

У кінці серпня 1944 р. уряд Угорщини очолив Геза Лакатош, головним завданням якого стала підготовка умов до перемир'я з СРСР. Сигнал до Москви про готовність Угорщини до переговорів було надіслано через командувача 1-ї угорської армії в Карпатах Б.Д.Міклоша. Позитивна відповідь з Москви таким же чином надійшла до Будапешта. Для підготовки до відправки угорської делегації до Москви і ведення попередніх переговорів про перемир'я на базу радянської партизанської бригади на чолі з Є. П. Волянським «За свободу слов'ян» у Південній Словаччині біля м. Зволен на аеродром «Три дуби» з Москви було оперативно доставлено групу з трьох осіб на чолі з підполковником Федором Макаровим. В умовах конспірації, адже Угорщина була під окупацією Німеччини, члени цієї групи налагодили зв'язок з керівництвом генштабу, вірним регенту М. Хорті. Угорські представники на чолі з генерал-полковником, колишнім керівником таємної поліції, воєнним аташе посольства Угорщини в СРСР Габором Фараго вступили у таємні переговори з Ф. Макаровим на партизанській базі цієї бригади. Є. Волянський пробував вивідати військово-політичну ситуацію в Угорщині, на що отримав відповідь від Фараго, що він знав як відповідати на подібні питання, коли той ходив ще під стіл пішки.

28 вересня 1944 р. з цього ж аеродрому радянський літак доставив угорську делегацію на чолі з Г. Фараго до

Москви для ведення переговорів про попереднє перемир'я. Чинність повноважень цієї делегації підтверджувалася листом регента М.Хорті на ім'я Й.Сталіна. 6 жовтня 1944 р. Нарком у закордонних справах СРСР В. Молотов повідомив послів Великої Британії та США, акредитованих у Москві, про прибуття угорської мирної делегації та про попередні умови перемир'я, що впливали із їх спільної позиції щодо союзниць Німеччини, які були ввечері 8 жовтня передані В.Молотовим угорській делегації. Від Угорщини вимагалось упродовж 10 днів евакуювати війська і адміністративні органи з окупованих Угорщиною територій Чехословаччини, Югославії і Румунії в межі кордонів Угорщини, які існували станом на 31 грудня 1937 року. Здійснювати це слідувало під наглядом Союзної контрольної комісії в Угорщині, хоча такої ще не існувало. Вона утворилася у складі представників СРСР, Великобританії та США на чолі з К.Є. Ворошиловим лише 28 січня 1945 року. Розірвати стосунки з Німеччиною і негайно оголосити їй війну. У разі їх прийняття СРСР, Велика Британія і США готові були почати переговори з Угорщиною про перемир'я. Запропоновані умови логічно проростали з уже погоджених між керівниками країн Великої Трійки умов щодо відновлення суверенітету Чехословаччини, Югославії, Румунії у попередніх кордонах усіх цих країн і які були уже зафіксовані у відповідних двосторонніх угодах та домовленостях з представниками останніх.

Основною позицією угорської сторони було намагання відстояти наближені до етнічного принципу кордони Угорщини, тобто анулювати несправедливі кордони Версальської системи мирних договорів після Першої світової війни, нав'язані їй у 1919 -1920 рр. У процесі обговорення попередніх умов угорська делегація відзнача-

ла, що у ході зустрічі з Макаровим умови перемир'я дещо відрізнялися від запропонованих у Москві вимог, тоді етнічний фактор краще враховувався при визначенні кордонів Угорщини, зокрема про можливість проведення кордонів між Угорщиною та Румунією в Трансільванії за етнічним принципом. Про розбіжності між попередніми й пізнішими умовами перемир'я, які виклала угорська делегація, В.Молотов доповів Й.Сталіну, на що останній з гнівом відрубав, який Макаров, хто такий Макаров. Жодних відхилень від запропонованих нинішніх умов.

Упродовж усієї другої половини ХХ ст. серед фахових істориків Угорщини, угорської еміграції досить жваво обговорювалося питання щодо «справи Макарова». Особливу активність у цьому питанні проявляв угорський історик-емігрант Петер Гостоні, який, проживаючи у ФРН, у численних публікаціях систематично порушував справу Ф. Макарова, доводячи, що така особа мала місце у підготовці переговорів про перемир'я восени 1944 р., що спочатку Москва з розумінням поставилася до територіальних прагнень Угорщини, а потім відійшла від них під впливом насамперед власних інтересів та керівників сусідніх з Угорщиною держав (Чехословаччини, Югославії та Румунії). Наукова громадськість соціалістичної Угорщини у «справі Макарова» займала вичікувальну позицію. Радянська сторона тривалий час рішуче заперечувала наявність такої особи, яка була уповноважена представляти інші попередні умови доленосних переговорів про вихід Угорщини з війни, але які під впливом міжнародних факторів, буквально упродовж кількох днів у Москві змінилися, вважала «справу Макарова» вимислами хортистських емігрантів на Заході. Прізвище Макаров в СРСР досить поширене, наголошували ра-

дянські угрознавці, а через суцільну утаємниченість архівів в СРСР з'ясувати правду про ці події та вказану особу довго не вдавалося. Через значний час, у кінці 80-х рр. XX ст. автору цієї статті вдалося встановити достовірність факту існування особи Макарова завдяки виявленню в Державному архіві громадських організацій України серед матеріалів партизанської бригади «За свободу слов'ян» у Південній Словаччині, яку очолював Є. П. Волянський, біографії Федора Макарова, а також отримати підтвердження з боку самого Волянського про виконання Ф.Макаровим у вересні 1944 р. отриманих у Москві спеціальних повноважень: встановити з офіційним Будапештом контакти для ведення переговорів про вихід Угорщини з війни. Саме для виконання цієї місії підполковник Макаров прибув у складі 3-х чоловік літаком на партизанську базу бригади Волянського. На основі відповідних інструкцій та інформаційних матеріалів він встановив зв'язок з Будапештом, вступив у таємні переговори з представниками угорської влади, тримав радіозв'язок з центром у Москві щодо підготовки та відправки делегації до Москви. У попередніх умовах для переговорів враховувалися певні етнічні зміни на користь Угорщини при формуванні її кордонів з сусідніми країнами, які й представляв Ф.Макаров. Угорська сторона погодилася на них і її делегація відлітала до Москви для ведення переговорів про перемир'я та його підписання. Але умови перемир'я у Москві змінилися під впливом різних чинників, насамперед після виходу з війни Румунії на бік Антинімецької коаліції та оголошення нею війни Німеччині, більшим врахуванням інтересів СРСР та сусідніх з Угорщиною країн. Змінені умови перемир'я, тобто відновлення Тріанонських кордонів 1920 р., керівництвом Угорщини були відхилені.

ні й переговори завершилися невдало. Але підготовка до переговорів, їх здійснення були організовані успішно і проведені у цілковитій таємниці, адже Угорщина перебувала під окупацією Німеччини. Не з вини Ф. Макарова вони не принесли результатів. Він діяв згідно з інструкціями, які у Москві змінилися, але не були доведені до його відома. Ф.Макаров провів до трьох місяців на партизанській базі (кінець серпня – кінець жовтня 1944 р.), потім його терміново відкликали із штабу цього партизанського з'єднання до центру. Намагання звинуватити його у перевищенні повноважень були безпідставними. У післявоєнні роки Ф.Макаров, уродженець Південного Уралу, проживав на таємних умовах і під контролем спецслужб в Україні, очолював спиртовий завод у м. Вінниця, потім був переведений до м.Чернівці, де у 1953 році передчасно помер у 44-річному віці.

Угорська делегація на чолі з Г.Фараго 9 жовтня 1944 р. ввечері оперативно надіслала запропоновані Москвою умови попереднього перемир'я до Будапешта. Упродовж 10 жовтня під головуванням регента М.Хорті у Будапешті безперервно тривали консультації щодо нових умов перемир'я. Остаточна позиція Угорщини була наступною: не оголошувати війну Німеччині, але через безвихідь погодитися на підписання перемир'я. Таке рішення Угорщини надійшло до Москви пізно ввечері 10 жовтня, а наступного дня ввечері у Москві його парафували. Значну, але не вирішальну роль у формуванні остаточної позиції щодо кордонів між Угорщиною та сусідніми країнами відіграв Прем'єр-міністр Великобританії У.Черчилль та міністр закордонних справ цієї країни А.Іден, які на той момент у жовтні 1944 року перебували з візитом у Москві. 13 жовтня 1944 р. В. Молотов передав умови попереднього пере-

мир'я з Угорщиною на узгодження з ними. Вони відреагували на них схвально.

Саме у той час Сталін і Черчілль ділили у Москві сфери впливу у Центральній-Східній Європі. Під час обговорення між Й.Сталіним та У.Черчіллем розвитку воєнних подій та подальшого співробітництва країн Антинімецької коаліції було досягнуто компромісу щодо розподілу сфер впливу СРСР та західних союзниць у Східній Європі (у процентному відношенні). В основу критерію домінування впливу клався воєнний чинник, чия армія визволяла країну, під переважаючий вплив тієї країни вона переходила. Такий критерій поширювався на всі країни Східної Європи, які звільнялися від нового порядку Німеччини арміями Радянського Союзу. На початку обговорення питання щодо розподілу сфер впливу на переговорах Сталіна-Черчілля усі країни Східної Європи не потрапляли цілковито до радянської зони. У першому варіанті радянський і західний вплив у країнах пропонувалося співвідносити у пропорціях як 50:50, починаючи від Польщі і закінчуючи Югославією. Але у ході дискусії Сталін добився визнання домінування СРСР у цій частині Європи завдяки згоді на участь Радянського Союзу у війні проти Японії. Вважається, що саме Сталін і Черчілль у той час розділили сфери впливу у Східній Європі, яка переходила до виключної сфери впливу СРСР, серед них і Угорщина. У підсумку Черчіллю прийшлося задовільнитися утриманням переважаючого впливу західних держав лише у Греції. Вирішальна роль при остаточному визначенні кордонів країн, серед них і Угорщини, належала СРСР, оскільки вони потрапляли до сфери його домінування. Взамін за придбання у майбутньому Закарпаття, Буковини, Молдавії та Ізмаїльщини і виходу до гирла Дунаю на Чорно-

му морі він віддавав в якості компенсації усі ревізовані Угорщиною території (Південну Словаччину, Північну Трансільванію та Воєводину) відповідно до Чехословаччини, Румунії та Югославії.

14 жовтня о 20-00 заступник Начальника Генштабу СРСР О.Антонов (керівник радянської делегації на переговорах) в ультимативній формі потребував від угорської сторони виконання попередніх умов перемир'я упродовж 48 годин. Відповідно до рішення Коронної Ради Угорщини о 10-30 15 жовтня М.Хорті того ж дня о 12-30 озвучив заяву, в якій наголосив, що вирішив просити перемир'я з СРСР і віддав наказ угорським арміям припинити війну і вступити в контакт з командуванням російських військ. Командувач 1-ї угорської армії Б.Д.Міклош у Карпатах перейшов з найближчим оточенням на бік радянської сторони і звернувся до особового складу послідувати його прикладу. Це зробила лише незначна частина військових.

Керівництво Угорщини, особливо воєнне, не погодилося на перехід країни до зони впливу сталінської імперії і на тріанонські умови при встановленні її кордонів. Тому через дві години після звернення М.Хорті начальник генштабу Угорщини генерал-полковник Янош Вьорьош повідомив, що заяву пана регента не можна розглядати як капітуляцію угорської армії.

З боку СРСР, Великої Британії та США ніякої реакції на заяву М.Хорті не надійшло, тому 16 жовтня о 20-00 він під натиском німецьких генералів відмовився від посади регента Угорщини і передав владу партії «Схрещені стріли», фашистського і націонал-соціалістичного спрямування, уповноважив Ференца Салаші на формування «угорського уряду національної єдності». Ввечері того ж дня прозвучала відозва проголошеного «вождем

угорської нації» Ф. Салаші про перейняття ним влади в Угорщині та про продовження боротьби за національні інтереси угорської нації проти більшовизму в союзі з Німеччиною. Націоналістичні й патріотичні сили Угорщини не приймали умов про поновлення тріанонських кордонів і майбутньої окупації країни лише більшовицькою Росією.

Розвиток міжнародних подій навколо інтересів Угорщини упродовж 9-16 жовтня 1944 р. у підсумку призвів до того, що умови перемир'я керівництвом цієї країни були відхилені. Таке рішення підтримала більша частина угорської правлячої еліти та суспільства. Офіційно Угорщина не погодилася на відновлення кордонів, встановлених над нею після Першої світової війни, вважаючи їх несправедливими й грабіжницькими, не погодилася вона й на розрив стосунків з Німеччиною та оголошення війни цій країні, яка, з точки зору Будапешта, справедливо задовільнила територіальні інтереси Угорщини під час виправлення кордонів на її користь у 1938-41 рр. та забезпечила їх захист. Новий порядок Третього рейху у Європі був, зокрема, з позицій Угорщини кращим для неї, ніж Версальський колоніальний режим, нав'язаний Антантою, чи пропоновані Москвою умови облаштування післявоєнних кордонів після Другої світової війни, що поновила в Європі понад 20 не розв'язаних серйозних міжетнічних конфліктів, започаткованих у 1919-1920 рр., та ще й підсилила антагонізм розколом Європи на сфери впливу між СРСР, з одного боку, та Великою Британією і США, з другого боку. Якщо під егідою Німеччини задовільнені територіальні інтереси Угорщини мали як справедливі, так і великодержавницькі ознаки, то в іншому світовому порядку ця країна, і не тіль-

ки вона, потрапила до стану пригнобленої й національно пограбованої.

Угорщина не вийшла з війни, а у союзі з Німеччиною продовжила тотальну боротьбу за утримання державних кордонів в етнічних та історичних межах. Ця позиція в Угорщині залишалася домінуючою в усіх умовах про перемир'я, хоча вони і не знайшли підтримки серед країн Антинімецької коаліції.

Через неспівпадання політичних та національних інтересів СРСР та Угорщини унеможливлювалося досягнення між ними компромісу. Угорщина прагнула вийти з війни проти Радянського Союзу шляхом досягнення нейтралітету і підпадання під окупацію військ усіх країн Антинімецької коаліції, недопущення окупації країни військами одного лише СРСР, що забезпечувало б Угорщині інший рівень суверенітету.

Угорська делегація на чолі з Г. Фараго та Г.Телекі – сином відомого політика Угорщини Пала Телекі ще тривалий час перебувала у Москві. СРСР планував перетворити її на ляльковий уряд Угорщини в еміграції на противагу уряду очолюваного «вождем нації» Ф.Салаші, але вони на це не погодилися.

На умови перемир'я, висунуті СРСР 14 жовтня 1944 р., зголосилися лише тимчасові національні збори та тимчасовий національний уряд Угорщини, зібрані й обрані в умовах радянській окупації у Дебрецені, представники яких 20 січня 1945 року підписали у Москві угоду про перемир'я з країнами Антинімецької коаліції. Обидва Віденські арбітражі 1938 та 1940 рр. та нові кордони 1938-1941 рр. скасовувалися. Визнавалися дійсними кордони Угорщини у межах 1937 року, оголошувалася війна Німеччині, заборонялася діяльність фашистських партій і організацій, започатковувався процес притягнення до

відповідальності воєнних злочинців, відшкодування збитків, завданих СРСР, ЧСР, Югославії у роки війни.

У ході Паризької конференції 29 липня – 15 жовтня 1946 року положення про територіальні питання, визначені в умовах перемир'я від 20 січня 1945 р., лягли в основу Паризького мирного договору з Угорщиною, підписаного 10 лютого 1947 року. Три населені пункти Угорщини, суміжні із Словаччиною на Дунаї, додатково передавалися до Чехословацької Республіки. Над Угорщиною були поновлені кордони, зафіксовані у Тріанонському мирному договорі від 04 червня 1920 року.

Територіальне питання, соборність та державність у житті кожної нації були, є і залишаються доленосними, у тому числі й угорської. Проте ці питання досить часто вирішувалися без участі народів, яких це безпосередньо торкалося, особливо не простежувалося у діях переможців обох світових воєн у ХХ ст.

В умовах спільних дій СРСР, Великобританії, США та Франції за результатами Другої світової війни закладався майбутній правопорядок у світі та у Європі зокрема. Кордони між країнами Центрально-Східної Європи, зокрема між Чехословаччиною, Югославією й Румунією, з одного боку, та Угорщиною, з другого боку, відновлювалися на основі Версальської системи мирних договорів 1919-1920 років, започаткувалося формування біполярного світу шляхом його поділу на соціалістичну та капіталістичну системи. Проте такий світовий порядок не виправдався і завершився у кінці ХХ століття падінням світового колоніалізму та світової комуністичної системи. Після об'єднання Німеччини, демонтажу комуністичного режиму, розпаду СРСР, приєднання країн ЦС Європи до НАТО та Європейського Союзу світова цивілізація набула іншого розвитку. На творців нового поряд-

ку після Другої світової війни «покладался обов'язок уживати рішучих і невідкладних воєнних дій у разі виникнення загрози мирові. Однак не було й згадки про те, що загроза мирові може виникнути з боку одного з «чотирьох полісменів» [4, с. 330].

Фундатори Версальської системи на першому етапі Другої світової війни, коли ревізіоністську політику активно здійснювали як Німеччина, Угорщина, так і СРСР, дотримувалися компромісу, займали вичікувальну позицію. Але після початку німецько-радянської фази війни вони радикально змінили свою політику, вступили з СРСР у коаліцію проти країн «Осі» і спільно забезпечили збройну перемогу над країнами цього блоку.

У ході післявоєнного облаштування світу не було зроблено ні справедливих висновків про причини, що призвели до Другої світової війни; не вироблено шляхів усунення помилок минулого. Через ігнорування уроків і наслідків двох світових воєн людство на початку ХХІ ст. у черговий раз вступило у нестійкий і небезпечний період свого розвитку: попередній світовий порядок відійшов у минуле, а новий, більш справедливий, так і не сформувався, через що знову посилюються тенденції до ревізії існуючих кордонів. З розпадом Радянського Союзу, Чехословаччини, Югославії на 23 незалежні держави підтверджується тимчасовість правового устрою, що було встановлено переможцями Другої світової війни, подібно до того, як це мало місце після Першої світової війни.

Список посилань

1. Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системі / Вид. 2-е, випр. і допов. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 448 с.
2. Преступления фашизма в годы Великой. Отечественной войны / Авт.-сост. Н. К. Петрова. Москва: Вече, 2018. 576 с.
3. Пушкеш А. И. Цивилизация или варварство. Закарпатье 1918–1945. Москва: Европа, 2019. 560 с.
4. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / пер. Є. Марічев [та ін.]. Київ: Основи, 1999. 903 с.
5. Держалюк М. С. Окупаційна політика Угорщини в Україні у роки Великої Вітчизняної війни. Сторінки воєнної історії України. 2012. Вип. 15. С. 98–128.

References

1. Maiboroda O. M. Ethnicity in the international system / Ed. 2nd, ex. and added Kyiv: IPIEND named after I.F. Kurasa NAS of Ukraine, 2017. 448 p.
2. Crimes of fascism during the Velika period. Otechestvennoi voyny / Auth.-sost. N.K. Petrova. Moscow: Veche, 2018. 576 p.
3. Pushkash A. I. Civilization or barbarism. Transcarpathia 1918–1945. Moscow: Europe, 2019. 560 p.
4. Durozel Zh.-B. The history of diplomacy from 1919 to the present day / trans. E. Marichev [and others]. Kyiv: Osnovy, 1999. 903 p.
5. Derzhaluk M. S. The occupation policy of Hungary in Ukraine during the Great Patriotic War. Pages of military history of Ukraine. 2012. Issue 15. P. 98–128.

Mykola DERZHalyuk – Doctor of historical sciences,
Institute of World History of the National Academy of Sciences
of Ukraine (Kyiv)

E-mail: dzhlk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2821-1039>

Formation of borders in Central-Eastern Europe by consequences World War II (on the example of Hungary)

Abstract. *The resolution of territorial problems, the definition of borders between the countries of Central-Eastern Europe following the consequences of the Second World War is highlighted. It is proven that the territorial issue was and remains the fateful, most painful and difficult in the history of all nations. Each time this issue was decided by the winners of both world wars without participation peoples who were directly affected by it. When drawing borders, the historical-ethnic rather than the ethnic-historical principle was applied to a greater extent. All this is fully confirmed by the example of solving this issue in relation to Hungary.*

Keywords: *war, international relations, national policy, territorial interests, borders, problems, world powers, Hungary, neighboring states.*

Стаття надійшла до редакції 23.11.2023 р.

© Микола ДЕРЖАЛЮК, 2023 р.

Розділ V

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-9

Олег РУДАКЕВИЧ

Доктор політичних наук, професор,
Західноукраїнський національний
університет (Тернопіль)

E-mail: rudakevych.om@gmail.com

ORCID: 0000.0002.0725.6872

АКТИВНИЙ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ СПРОТИВ ІМПЕРСЬКІЙ ІДЕОЛОГІЇ РАШИСТІВ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ У ВІЙНІ: ЛЕКЦІЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

ПЛАН

1. Гібридний характер російсько-української війни та її ідеологічна складова.

2. Публічно задекларований та прихований зміст т. зв. «денацифікації» та «демілітаризації» України. Нео-нацистська сутність ідеології та політики путінської росії.

3. Протистояння української національної ідеї та імперської ідеології путінського режиму в російсько-українській війні.

1. Гібридний характер російсько-української війни та її ідеологічна складова.

1.1. Закон України «Про основи національного спротиву»

За півроку до російсько-української війни 16.07.2021 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основи національного спротиву», який визначає завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони, інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст. 339). Закон введений у дію 04.01.2022 р. У нього тричі вносилися зміни, 27.01.2022 р., 01.04.2022 р., 03.05.22 р. Закон передбачає створення органів територіальної оборони, які, серед інших завдань, повинні забезпечити підготовку громадян України до національного спротиву. Очевидно, що українська молодь, і в першу чергу студенти, мають бути говими до боротьби з ймовірними окупантами. Саме для цього у вищих закладах освіти України запроваджено спецкурс, присвячений «Національному спротиву».

1.2. Зміст поняття «національний спротив»

У першій статті Закону визначено зміст його основних понять. Поняття «національний спротив» визначається так: «національний спротив» – комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну

агресію проти України; «підготовка громадян України до національного спротиву» – сукупність заходів, які здійснюються державними органами та органами місцевого самоврядування з метою формування патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних умінь, необхідних для захисту України; «рух опору» – система воєнних, інформаційних, спеціальних заходів, які здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройній агресії проти України.

1.3. Чому мова йде саме про національний спротив?

Наш головний ворог путін стверджує, що росіяни та українці один народ (нація), а тому повинні жити в одній державі. Але ми знаємо свою історію і впевнені, що є окремою давньою нацією, яка не може довіряти росіянам, їхній імперській державі, що є нашим історичним ворогом, який століттями поневолював та експлуатував українську націю, наші природні багатства. Отже не просто територія, чи населення нашої країни є об'єктом зазіхань путінського режиму, а власне українська нація як унікальна культурно-історична спільнота, яка відроджується та модернізується, адже, на думку рашистів, без її завоювання неможливе відродження російської імперії.

1.4. Гібридний характер російсько-української війни та її ідеологічна складова

Україна перебуває у стані війни з росією з 2014 року. Ця війна має гібридний характер. Це не лише військова агресія, а й політико-дипломатична, економічна, морально-психологічна, інформаційна та ідеологічна вій-

на. До цієї війни залучені всі, хто має інформаційно-психологічний вплив на населення: журналісти, актори, священники, ідеологи, політологи, політтехнологи, психологи тощо. Слід мати на увазі, що військовим діям передують пропагандистська атака на умисел людей і ця ідеологічна складова не слабшає з часом, а набуває все більш вишуканих та підступних форм у процесі так званих ІПСО – інформаційно-психологічних спеціальних операцій. Агресор ставить за мету досягти деідеологізації та деморалізації армії та населення країни, особливо її молодого покоління. Тому важливою складовою національного спротиву є ідейно-політичний компонент протидії ворожим намірам і діям.

2. Публічно задекларований та прихований зміст т. зв. «денацифікації» та «демілітаризації» України. Неонацистська сутність ідеології та політики путінської росії

2.1. Справжня мета «спеціальної військової операції» рашистів

Публічно задекларованою метою війни росії проти України, яка отримала оманливу назву «спеціальна військова операція», є «денацифікація» та «демілітаризація» України. Однак швидко з'ясувалося, що так звана денацифікація України – це насправді намір геноциду української нації, тобто її знищення як своєї етнічної спільноти та української державності. Про це з усією відвертістю сказано у статті одного із провідних ідеологів «руського мира», політтехнолога Тимофія Сергійцева «Что Россия должна сделать с Украиной», яка опублікована 3 квітня 2022 р. російським державним інформаційним агенством «РИА Но-

вості». Зрозуміло, що стаття була схвалена органами безпеки росії і вона мала задати характер і зміст так званій СВО. Президент України Володимир Зеленський підкреслив, що стаття є відвертим свідченням планів керівництва рф із здійснення геноциду українців і, що вона стане одним із доказів на майбутньому міжнародному трибуналі про воєнні злочини росії в Україні. Цікаво, що Сергейцев був політтехнологом українських політиків під час парламентських та президентських виборів в Україні 1998–2010 рр. (В. Пінчука, Л. Кучми, В. Януковича, А. Яценюка) (див. статтю в українській Вікіпедії: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Що_Росія_має_зробити_з_Україною/%3F). Виклад змісту цього матеріалу—зробили українські журналісти наступного дня і він є в Інтернеті. Мова йде про статтю «РФ обґрунтовує геноцид: державне видання пояснює, чому Україну та українців слід знищити». URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv/>. Цитати із цієї статті наведені у даній презентації.

2.2. Уривки із статті російського ідеолога-політтехнолога

1.«Нацисти, які взяли в руки зброю, мають бути максимально знищені на полі бою. Не слід шукати суттєвих відмінностей між ЗСУ і так званими нацбатами, а також територіальною обороною, що приєдналася до цих двох видів військових формувань».

2.«Однак, крім верхівки, винна також значна частина народних мас, які є пасивними нацистами, посібниками нацизму. Вони підтримували нацистську владу та потурали їй».

3.«Справедливе покарання цієї частини населення можливе лише як несення неминучого тягара справедливої війни проти нацистської системи».

4.«Подальша денацифікація цієї маси населення полягає у перевихованні, яке досягається ідеологічними репресіями (придушенням) нацистських установок та жорсткою цензурою: не лише у політичній сфері, але обов'язково також у сфері культури та освіти».

2.3. Що означає «денацифікація» і який досвід її реалізації в історії людства?

Поняття «денацифікація» увійшло в лексикон політичної практики після Другої світової війни, коли держави-переможці вирішили викорінити ідеологічні та політичні засади гітлерівського нацистського режиму як тоталітарного, загарбницького та людиноненавистницького по відношенню до інших націй. Важливо підкреслити, що денацифікація Німеччини проводилася не тільки разом із демілітаризацією, а й демократизацією німецького суспільства. Вона тривала більше 10 років, мала суворий, але справедливий характер і, що важливо підкреслити, не завадила Німеччині стати повноцінною демократичною національною державою, яка сьогодні є локомотивом розвитку об'єднаної Європи.

2.4. Чи були об'єктивні підстави денацифікації України?

Об'єктивних підстав, звісно, не було і немає. Український народ, як одна із найбільших європейських націй, має гарантоване статуттом ООН право на власну державу національного типу, якими є, наприклад, Франція, Іспанія чи Італія. У Ради Європи, Європейського Союзу, ООН та інших міжнародних організацій жодних пре-

тензій до України з цього питання немає. Українська держава завжди поважала права і свободи інших демократичних націй, а також національних меншин і корінних малочисельних народів, що проживають на її території. Отже звинувачення Росією України її влади та народу у нацизмі чи фашизмі мають суто суб'єктивний, надуманий, корисливий і фальшивий характер.

2.5. Як рашисти пояснюють процес т. зв. «нацифікації» України?

У статті стверджується:

«Нацифікація України тривала понад 30 років – починаючи як мінімум з 1989 року, коли український націоналізм набув легальних та легітимних форм політичного самовираження та очолив рух за «незалежність», трансформувавшись у нацизм».

«Особливість сучасної нацифікованої України – це замаскований нацизм: під прагнення до «незалежності» та «європейського» (західного, проамериканського) шляху розвитку...».

«Тут немає ні головної нацистської партії, ні фюрера, ні повноцінних расових законів (тільки їх урізаний варіант у вигляді репресій проти російської мови)».

«Проте все перелічене не робить український нацизм полегшеною, тобто «лайт-версією» нацизму німецької доби першої половини ХХ століття».

«Український нацизм, вільний від політтехнологічних рамок та обмежень, розгортається як європейський і, у найбільш розвиненій формі, американський расизм».

«Колективний Захід сам є проектувальником, джерелом і спонсором українського нацизму, тоді як западенські бандерівські кадри та їхня «історична пам'ять» – лише один з інструментів нацифікації України».

2.6. У чому полягає брехня про засилля націоналістів в українській державі?

Політтехнолог рашистів ототожнює поняття «націоналістична» та «нацистська» партія. Власне українські політичні партії: УРП, УДП, УХДП, ЛПУ тощо виникають лише на другий рік т. зв. пербудови, тобто у 1990 р., але серед них не було жодної націоналістичної партії. Це були правоцентристські (національно-демократичні) та ліберальні за ідеологією партії. ВО «Свобода» – українська консервативно-націоналістична партія – зареєстрована лише у 1995 році. У 2009 році та під час місцевих виборів 2010 року в Галичині партія «Свобода» досягла значних успіхів і стала основною силою в місцевих органах влади. У 2012 році за президенства Януковича «Свобода» отримала свої перші місця у Верховній Раді України (біля 10%). Після втечі Януковича та створення нової парламентської коаліції ВО «Свобода» увійшла до парламентської більшості й отримала місця в уряді Арсенія Яценюка. Однак за результатами позачергових виборів до Верховної Ради 2014 року «Свобода» не пройшла прохідний бар'єр в багатомандатному окрузі, набравши 4.71 % голосів. Подібне сталося і в 2019 р. Ні Конгрес Українських націоналістів, ні ОУН, «Правий сектор», Партія «Національний корпус» та інші націоналістичні партії не мали фракцій у ВРУ. Партія «Наша Україна» Віктора Ющенка, ВО «Батьківщина» Юлії Тимошенко та інші проукраїнські партії у ВРУ були правоцентристськими – ліберально-консервативними. Не забуваймо, що у 90-х роках минулого століття у Верховній Раді України була комуністична більшість КПУ. В подальші роки до ВРУ обиралися навіть відверті проросійські партії: Партія регіонів, ОПЗЖ та ін.

Звернемо увагу на безпідставні звинувачення Заходу в становленні українського нацизму. Твердять, що «Український нацизм – це європейський і, у найбільш розвиненій формі, американський расизм». А також, що саме Колективний Захід сам є проєктувальником, джерелом і спонсором українського нацизму, тоді як западенські бандерівські кадри та їхня «історична пам'ять» – лише один з інструментів нацифікації України. Хіба невідомо, що в Німеччині нацистська ідеологія заборонена. В інших країнах Заходу представники націоналістичних партій лише інколи потрапляють у парламенти. Фракція націоналістів (т. зв. Партія «Європа нації») є найменшою у Європейському парламенті. Звинувачувати український політикум у расизмі (американському расизмі) – також абсурд. Щодо западенських бандерівських кадрів при владі – то, де ж вони в Кабінеті Міністрів України, офісі Президента чи ВРУ? Львівщина на останніх парламентських виборах проголосувала за «Європейську солідарність», яка ніколи не позиціонувала себе як націоналістична партія (за винятком тверджень окремих радикалів).

2.7. Нагадаємо ще раз про фальшивість лозунгу «денаціоналізації та демілітаризації» України

Під гаслом «денацифікації» прихована підступна мета підкорити сусідню державу задля відновлення імперської росії. Для цього рашисти прагнуть здійснити геноцид української нації. Грубою мілітарною силою путінський режим вирішив задовільнити свої амбіції, проявивши себе як середньовічний варвар чи новітня форма нацизму у вигляді т. зв. рашизму. При цьому були знехтувані міжнародне право, права людини та наро-

дів на мирне життя, принципи міжнародної безпеки, писані та неписані закони війни. Для реалізації злочинної мети широко використовуються злочинні методи та засоби, мовляв: «мета виправдовує засоби».

2.8. Сутність російського неонацизму-рашизму

Рашизм або російський неонацизм – політична ідеологія та соціальна практика владного режиму росії кінця XX – початку XXI століть, що базується на: «особливий цивілізаційній місії» росіян; Старшості братнього народу; нетерпимості до культури інших народів, в основному слов'янських, оскільки їх простіше русифікувати, а також до народів, що проживали в російській імперії або срср; ультранаціоналізмі; використанні російського православ'я; геополітичних інструментах впливу, насамперед енергоносіях для європейських країн; військовій силі стосовно країн, що входять до сфери впливу рф. Тому 14 квітня 2022 року Верховна Рада України визнала росію державою-терористом із тоталітарним неонацистським режимом і заборонила його пропаганду, а також пропаганду акту агресії росії проти України.

2.9. У чому полягають політична недолугість та наслідки рашизму?

Керівництво Росії, не змого збагнути: мобілізаційного потенціалу національної ідеї сучасної демократичної держави, солідарних зв'язків світового демократичного співтовариства, політичних та моральних засад міжнародного права. У результаті ідея «денацифікації» зазнає краху перед лицем української національної ідеї, більше того, вона активізує боротьбу за національні ідеали українців, істотно прискорюючи

націєтворчий та державотворчий процеси, а також бу-
мерангом вдарила по іміджу, безпеці, цілісності та са-
мому існуванню російської держави.

3.Протистояння української національної ідеї та імперської ідеї путінської росії, його прояви в росій- сько-українській війні

3.1. *Поняття та структура національної ідеї*

Загалом, національна ідея – це ідея формування та
утвердження народу як нації, вищої цивілізаційної
форми етносоціального розвитку людства. Ця ідея є ос-
новою національної ідеології та має істотний мотива-
ційний потенціал. Вона надає національного спряму-
вання будь-якій ідеології, яка відстоює національні
інтереси: ліберальній, консервативній соціалістичній
тощо, але найповніше втілена в демократичному націо-
налізмі. Саме таким – не тоталітарним, а демократич-
ним – є сучасний український націоналізм.

У широкому значенні поняття «національна ідея», на
нашу думку (див. наші монографії: Рудакевич О. М. На-
ціональний принцип: етнополітична концепція нації.
Тернопіль : ТНЕУ, 2009. 292 с.; Рудакевич О. М. Націо-
нальна політична культура: теорія, методологія, укра-
їнський досвід. Тернопіль : ТНЕУ, 2010. 456 с.; Рудаке-
вич О. Націологічні засади модернізації українського
суспільства. Київ : Політія, 2020, 360 с.), включає три вза-
ємопов'язані компоненти: 1) ідею нації (дає відповідь на
питання яку націю будувати – етнічну, політичну чи
змішану – етнополітичну); 2) ідею модерної національ-
ної держави унітарного чи федеративного типу; 3) стра-
тегію національного розвитку, тобто «національну
стратегію».

3.2. Актуальний зміст і тенденції розвитку ідеї української нації

Політичні партії України тривалий час вели дискусію про те, якою має бути модерна українська нація: етнічною, політичною чи гібридною – етнополітичною. Російсько-українська війна активно сприяє, з одного боку, відродженню української етнічної нації та її модернізації, а з іншого – консолідації населення держави на поліетнічній та полікультурній основі, тобто формуванню української політичної нації. Українська нація в цей буремний час перетворилася на монолітну високопатріотичну спільноту в якій глибоко усвідомлюється смертельна небезпека з боку путінського режиму і, що дуже важливо, розуміння історичного моменту: настав час назавжди відбити охоту московитам зазіхати на територіальну цілісність та суверенітет української нації і держави. Світ все більше переконується у тому, що не міфічний український неонацизм є ідейно-політичною основою нової України, а почуття щирої любові українців до своєї Батьківщини і, разом з тим, поваги до інших миролюбних націй.

3.3. Дії рашистів, що плануються у відповідь на відродження української нації

1. «Українізм, – стверджує Сергейцев – штучна антиросійська конструкція, яка не має власного цивілізаційного змісту. Він підпорядкований елемент чужої цивілізації». Тобто, якщо українці не вважають себе причетними до т. зв. «євразійської цивілізації», їх потібно силою повернути до росії, як це було за російської імперії та срср.

2. «Денацифікація неминуче буде й деукраїнізацією – відмовою від розпочатого ще радянською владою масштабного штучного роздмухування етнічного ком-

понента самоідентифікації населення історичних територій Малоросії та Новоросії».

3.«Штучний етноцентризм, – вважає рашистський політтехнолог, – необхідно повернути в природні кордони та позбавити політичної функціональності». Такими «природними» кордонами, очевидно, є терени колишньої російської чи радянської імперій. Позбавлення етнічності політичної функціональності – це не дати етнічним спільнотам боротися за свою суверенність.

4.«Бандерівська верхівка має бути ліквідована, її перевиховання неможливе».

5.«Дебандеризації буде самої по собі недостатньо для денацифікації, адже бандерівський елемент є лише виконавцем і ширмою, маскуванням для європейського проєкту нацистської України».

6.«Тому денацифікація України – це її неминуча деєвропеїзація». Суть деєвропеїзації у тому, що Москва хоче заблокувати повернення України в її природне соціальне середовище – у західноєвропейську цивілізацію.

3.4. Які етнополітичні процеси розвиваються сьогодні в самій росії?

Конституція декларує, що РФ є багатонаціональною державою, тобто, це не політична нація, як, наприклад, Франція чи Великобританія, а співдружність народів, які становлять собою окрему, як стверджує Путін, «євразійську цивілізацію». Титульною нацією є етнічна російська нація (біля 100 млн. із 140 млн. населення), у якій значну частку складають зрусифіковані українці. Етнічні меншини в РФ, які проживають на своїй історичній батьківщині, – це не нації, а народності, адже вони не мають суверенної державності. Масова мобілізація їх на війну та винищення в Україні зумовили ет-

нонаціональне збурення, що загрожує дезінтеграцією квазіфедеративної держави. Наприклад, народ Калмикії першим відкрито заявив про намір виходу із складу авторитарної РФ. Хто ще? На черзі Бурятія, Дагестан, Татарстан, Чечня та інші автономні утворення, для яких війна в Україні супроводжується геноцидом титульних народів-етносів.

3.5. Ідея модерної національної держави як важлива складова української національної ідеї

Ворожа пропаганда поширює у світі неправдиву інформацію про українську державу, мовляв, це «штучна», «недієздатна», «неспроможна» політія (failed state), «квазідержав», створена Леніним, завдяки якому до складу УРСР увійшли історичні російські регіони. Ця брехлива риторика знову на повний голос прозвучала напередодні т. з. «спеціальної військової операції» 23 лютого 2022 року. Події засвідчили, що не т. зв «штучність» і «неспроможність» української держави є причиною хвилювань рашистів, а існування суверенної демократичної України, без якої неможливе збереження та подальший розвиток новітньої російської імперії. Це і стало причиною неоголошеної війни проти України з метою її підкорення.

3.6. Війна підтвердила самодостатність і суб'єктність української національної держави

Виявилося, що Україна, як національна держава, має міцну соціальну та ідейну основу і може себе захистити навіть від добре озброєного ворога. Отже, практика підтвердила політичну суб'єктність української держави,

її спроможність відстоювати суверенітет. Ще одним аргументом на користь успішності української державності є дієздатність українського парламенту та уряду, військового командування та глави держави, довіра до них провідних демократичних країн світу, велика повага та авторитет на міжнародній арені.

3.7. Яке майбутнє української держави в планах рашистів?

«На відміну, скажімо, від Грузії та країн Прибалтики, Україна, як показала історія, – пише Сергійцев, – неможлива як національна держава, а спроби її побудувати закономірно призводять до нацизму».

«Укронацизм несе більшу загрозу миру та Росії, ніж німецький нацизм».

«Назва Україна не може бути збережена як титул денацифікованого державного утворення».

«Новостворені на вільному від нацизму просторі народні республіки зростатимуть із практики господарського самоврядування, тобто як соціально-економічні адміністративні райони рф».

«Їхня політична спрямованість насправді не може бути нейтральною: спокута провини перед Росією за ставлення до неї як до ворога може реалізуватися лише в оперті на Росію в процесах відновлення, відродження та розвитку».

«Жодних планів Маршалла (допомоги ззовні) для цих територій допускати не можна».

«Ніякого «нейтралітету» в ідеологічному та практичному сенсі бути не може».

«Кадри та організації, що є інструментом денацифікації в нових республіках, мають спиратися на пряму силу та організаційну підтримку Росії».

3.8. Туманні перспективи російської федерації як держави

Країни-партнери України у війні з росією запевняють, що будуть підтримувати нашу державу до перемоги над рашистами та відновлення територіальної цілісності та суверенітету нашої держави. Нині є згода у тому, що росія повинна бути депутатизована, демілітаризована та денуклеаризована. Також є велика ймовірність того, що вона перестане бути тюрмою народів. На її теренах постануть національні республіки.

3.9. Зміст української національної стратегії

Третій компонент української національної ідеї – українська національна стратегія. Вона, на нашу думку, має три взаємопов'язані складові: 1) ідею повернення України в лоно європейської цивілізації зі збереженням основ власної культури; 2) ідею утвердження цінностей і соціальних стандартів Європейського Союзу, що забезпечить заможне й щасливе життя українського народу; 3) ідею історичної місії України – постати, як пророче писав німецький філософ Йоганн Гердер наприкінці 18 століття, «новою Грецією», яка продемонструє Європі та світові нові зразки моралі та культури, як у свій час Стародавня Еллада заклала підвалини європейської цивілізації.

3.10. Якою є динаміка української національної стратегії в умовах війни?

Успішні дії ЗСУ на фронтах російсько-української війни обумовили катастрофічне падіння міжнародного авторитету та державної спроможності російської федерації, її збройних сил. За цих умов Україна подала за-

явку на набуття статусу кандидата у члени ЄС і нині успішно реалізує вимоги щодо входження у сім'ю демократичних європейських народів. Крім цього, тісна військова співпраця з країнами НАТО створює умови для пришвидшеного набуття Україною членства в оборонному альянсі, що також є стратегічною конституційною метою нашої держави.

3.11. Реалізується пророцтво Йоганна-Готфріда Гердера

Уже сьогодні на наших очах і за нашою участю прискорено реалізується ідея Гердера про набуття Україною ознак «Нової Греції», яка на нових духовних засадах консолідує Європу та світ. Імідж України має щире визнання та здивування. Народи всіх континентів захоплюються волелюбністю, демократизмом, самовідданістю українців, їх здатністю практично втілювати цінності європейської цивілізації та збагачувати їх. Світ сповнений надією, що українці переможуть темні сили, які погрожують людству ядерною війною. Крім цього, Україна, її збройні сили успішно набирають статусу східного форпосту (оборонця) Західної цивілізації, що все глибше усвідомлюють уряди та народи об'єднаної Європи.

ВИСНОВКИ

Отже, які наслідки має спроба реалізації путінським режимом ідей «денацифікації» та «демілітаризації» України?

Коротка відповідь: українська національна ідея перемагає і врешті-решт переможе імперську ідею нашого залятого ворога і має шанс стати високорозвиненою європейською державою та впливовим суб'єктом міжнародних відносин.

Більш розлого можна стверджувати, що:

1) для України протистояння агресії стимулювало процес формування модерної української нації та її національної держави і вона може незабаром стати повноправним членом ЄС та НАТО;

2) для російської федерації – це руйнування міфу про другу армію світу та назрівання розпаду цієї тюрми народів;

3) для світу: міжнародна спільнота глибоко усвідомила той факт, що нинішня росія – терористична неонацистська держава. Тому світова спільнота консолідувала свої зусилля для перемоги України над її зухвалим ворогом, який, до того ж, становить небезпеку для миру в Європі та на інших континентах планети.

Імперська неонацистська агресивна росія стала ізгоєм у світовому співтоваристві, а зірка демократичної України все яскравіше сяє в сузір'ї народів цивілізованої Європи.

Лекція надійшла до редакції 17.11.2023 р.

© Олег РУДАКЕВИЧ, 2023 р.

Розділ VI

РЕЦЕНЗІЇ

Петро МИРОНЕНКО

Доктор політичних наук,

Академія «Українська Політія» (Київ)

E-mail: aps-m@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7067-3214

ДЕТЕРМІНАНТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПОСТУПУ В МАЙБУТНЄ

Рецензія на колективну монографію «Стратегічні пріоритети політико-правового розвитку України в контексті європейської інтеграції» (За ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Норма права, 2024. 860 с.)

Щойно побачила світ наукова праця, ініційована колективом авторів Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України під керівництвом доктора політичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України І. Кресіної (С. Балан, О. Батанов, Н. Батанова, К. Вітман, В. Воротинський, В. Горбатенко, А. Коваленко, І. Кресіна, О. Кукуруз, У. Мовчан, Е. Моргунова, І. Рибак, В. Смоляннюк, О. Стойко, В. Тарасюк, М. Ходаківський, В. Явір). Книга є першим у вітчизняній науці фундаментальним дослідженням комплексу нагальних політичних і правових проблем, розв'язання яких в умовах широкомасштабної війни росії проти України має стратегічний характер і сприятиме вдосконаленню управлінських

механізмів, поліпшенню взаємодії держави і громадянського суспільства, оптимізації державної політики в різних сферах суспільного життя. Автори здійснили системний аналіз стану розвитку суспільства і держави в умовах війни, що дало змогу сформулювати основні засади політико-правового розвитку України на середньострокову перспективу.

Структура роботи чітко підпорядкована логіці розгорнутого аналізу основних проблем дослідження. Вона включає шість частин-тематичних блоків, поділених на двадцять розділів.

У першій частині здійснено теоретико-методологічне обґрунтування стратегічного планування і прогнозування як засобу попередження конфліктно-кризових явищ суспільного розвитку і формування раціональної моделі розвитку держави й суспільства з урахуванням визначальних тенденцій цивілізаційного поступу. Обґрунтовано зміни у підходах до стратегічного планування й прогнозування політико-правового розвитку України в умовах війни та з урахуванням сучасних ресурсодефіцитних реалій. Це дало змогу авторам сформулювати новітній підхід, що ґрунтується на суспільній ідеології національного прагматизму, яка зумовлена необхідністю генерувати нові смисли, захищати національні інтереси та європейські цінності, забезпечувати подолання суспільної кризи й наслідків російської воєнної агресії, вивільнити креативний потенціал нації задля забезпечення добробуту і прогресу суспільства, максимально економити людські й матеріальні ресурси в умовах їх дефіциту, досягти оптимального співвідношення цілей розвитку та засобів їх досягнення (організаційно-управлінських, соціальних, освітньо-наукових, безпекових тощо).

Друга частина об'єднує розділи, присвячені питанням євроінтеграції України. Це і перспективи набуття членства в ЄС та труднощі, які постають на шляху до цієї мети, і суперечності щодо оцінки шансів та спроможностей різних країн у контексті політики «обумовленості членства», і проблеми гармонізації національного законодавства з правом ЄС. Досить цікавим є розділ про євроінтеграційний вимір мовної політики України. Адже автори розглядають процес імплементації засадничих актів ЄС, гострі питання мовного законодавства України, які гальмували просування питання про початок переговорів щодо вступу до Союзу, стали предметом особливої уваги європейських інституцій. При цьому автори не оминають гострих кутів у цій царині, які потребують кардинальної зміни підходів до вирішення означених проблем. У контексті українських реалій воєнного часу та інтеграційних перспектив України, з урахуванням досвіду низки європейських країн у відповідному розділі обґрунтовується необхідність запровадження інституту військового омбудсмена, цивільного контролю, вибудовування оптимальної для нашого суспільства моделі в цій сфері. Чільне місце в другій частині посідає розділ, присвячений осмисленню (крізь призму ідеології національного прагматизму) нових підходів до енергетичної ресурснозбережної політики і безпеки, обґрунтуванню необхідності формування культури енергоощадності та європейського феномена енергетичного громадянства. При цьому авторський аналіз спирається на колосальний масив джерел, переважно англомовних, що додає висновкам і пропозиціям ще більшої обґрунтованості й переконливості.

Чимало новаторських ідей і конструктивних пропозицій містять розділи третьої частини, присвячені пар-

ламентській, правовій (зокрема судовій), освітньо-науковій реформам, що мають стратегічне значення для прискорення трансформаційних та відбудовних процесів в українському суспільстві.

У розділах четвертої частини аналізуються стратегічні виклики в умовах війни, пріоритети і завдання державної політики України. Чільне місце відведено проблемам розвитку інформаційної політики, її спроможності в умовах війни і ворожої пропаганди протистояти дезінформації, формувати у громадян інформаційний імунітет і повагу до національних цінностей, культури, медіаграмотність і медіастійкість. Інноваційним є розділ про концепт інформаційної держави і перспективи формування в Україні держави нового типу – інформаційної. До аналізу залучено значну кількість джерел – наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичних матеріалів, нормативних актів тощо. Значний інтерес у контексті сучасних воєнних і безпекових реалій становить розділ про безпековий вимір політики ідентичності в Україні, національну стійкість як вияв нашої української ідентичності. Чільну увагу приділено проблемам етнополітики, її модернізації у контексті сучасних безпекових викликів і загроз. Автори порушують низку гострих питань щодо запобігання дискримінації у цій сфері, дотримання прав людини і забезпечення захисту представників національних меншин. Адже ці питання мають стратегічний характер для нашої держави як демократичної, правової, для національної безпеки і євроінтеграційних перспектив України.

Розділи п'ятої частини–блоку присвячені розгляду і визначенню стратегем національної безпеки України. Авторами окреслені основні засади і параметри систе-

ми національної безпеки, дано коректне, сучасне визначення цієї системи. Висвітлюються окремі аспекти (історичні, геополітичні) ведення сучасних війн. Накреслено низку політичних, техніко-технологічних вимог і завдань, що постали у сфері безпеки і оборони і потребують стратегічного мислення і відповідних неординарних підходів до їх розв'язання.

У шостій частині подано квінтесенцію поглядів авторів на проблему розробки і прийняття нового Суспільного договору – Конституції Української держави. Дослідники виявили при цьому величезний креативний потенціал української політичної і правової науки в осмисленні найскладніших у цій сфері процесів та розробці нової візії майбутнього Української держави.

Усе вищевикладене свідчить про велике теоретичне і практичне значення представленої роботи для поступу Української держави у політичній та правовій сферах, утвердження її міжнародної суб'єктності, зміцнення суверенітету і національної безпеки, для розвитку нації, утвердження справедливості й громадянської відповідальності в українському суспільстві.

Рецензія надійшла до редакції 30.11.2023 р.

© Петро МИРОНЕНКО, 2023 р.

Володимир ГОРБАТЕНКО

Доктор політичних наук, професор,

Інститут держави і права

імені В. М. Корецького НАН України (Київ)

E-mail: stateandlaw@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2400-954X

ДО ПРОБЛЕМИ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

*Рецензія на монографію Лесі Худояр «Принцип рівності в українській конституційній традиції XVIII – XX століть»
(Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України; Талком, 2023. 692 с.)*

Принцип рівності належить до проблем, які від найдавніших часів хвилювали і дотепер продовжують хвилювати людство в його пошуках гармонійного соціального розвитку, прагненні звести до мінімуму існуючу нерівність між людьми з тим, щоб забезпечити кожній особистості гідне, сповнене сенсу життя. Спроби обмежити зовнішні обставини, пов'язані з недосконалістю світоустрою, державотворчих зусиль, значною мірою пов'язані з потенційними можливостями і практичними засобами права як важливого регулятора функціонування держави та суспільних відносин. Без належної реалізації принципу рівності, як одного з найважливіших демократичних принципів, неможливе всебічне забезпечення життєво важливих для сучасної України процесів – національного державотворення та європейської інтеграції. Звідси спроба кандидата юридичних

наук Л. Худояр розглянути означений принцип на широкому тлі розвитку європейської правової думки, теорії і практики конституціоналізму XVIII – XX століть є надзвичайно актуальною як у теоретичному, так і в практично-політичному сенсі.

У монографії авторки, оприлюдненій наприкінці 2023 року, систематизовано теоретичні здобутки осмислення принципу рівності як основоположного принципу права та соціального орієнтиру в історії правової думки та особливості його втілення в практиці європейського конституціоналізму. При цьому враховано революційні перетворення з падінням імперій, трансформацією політичних режимів, здійсненням масштабних соціальних перетворень. Через глибинне осягнення історичного контексту дослідниці вдалося зафіксувати мінливу динаміку розуміння та практичної реалізації змісту і обсягу принципу рівності, особливості залучення до його втілення суб'єктів правовідносин. Поряд із цим показано універсальний характер означеного принципу як перевіреного правового способу регулювання гармонійних суспільних відносин та його співвідношення з поняттями «демократія» і «свобода», невід'ємними від основ лібералізму як визначного досягнення людства.

Слід особливо відзначити наступні здобутки авторки даного дослідження: вдале використання міжгалузєвого наукового підходу із залученням необхідних даних зі сфер історії, соціології, філософії, політології, економічної теорії; комплексне застосування історичного, системного та аксіологічного методів, що, зокрема, дозволило наскрізно осмислити такі важливі сутності й поняття, як людський вимір права, легітимність, законність, свобода вибору, справедливість, адміністративна

свобода, відповідальність та ін.; розширення параметрів, диференційований розгляд та поглиблене розуміння категорії «рівність» як невід'ємної складової еволюції українського права; осмислення історичного характеру, сучасних чинників, наслідків наявності нерівності в соціальному розвитку, а також досвіду і засобів її подолання; утвердження погляду на правову традицію, зокрема конституційну традицію України як на невичерпне джерело правового реформування держави й суспільства в сучасних умовах.

Дослідниця цілком слушно звертає увагу на необхідність вироблення вітчизняною конституційно-правовою думкою чіткої позиції щодо змістовного наповнення принципу рівності. Відтак здійснене нею масштабне історико-правове дослідження, що стосується еволюції надзвичайно важливого демократичного принципу в українській конституційній традиції XVIII – XX століть, сприятиме концептуальному оформленню та його оптимальному закріпленню в Конституції, законодавстві та практиці конституціоналізму в Україні.

Рецензія надійшла до редакції 21.11.2023 р.

© Володимир ГОРБАТЕНКО, 2023 р.

Володимир СМОЛЯНЮК

Доктор політичних наук, професор,

Воєнна академія імені Євгенія Березняка (Київ)

E-mail: svf-nb@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4222-813X

НОВІ МОЖЛИВОСТІ ПІЗНАННЯ СВІТУ ПОЛІТИКИ

*Рецензія на навчальні посібники Ігоря Петренка
«Методи політичних досліджень», «Політичне рішення»,
«Аналіз публічної політики»
(Київ: Норма права, 2023. 220 с.; 220 с.; 332 с.)*

У 2023 році читацькому загалу України доктор політичних наук, професор Ігор Петренко запропонував нові наукові доробки, націлені на формування у здобувачів вищої освіти стійкої системи знань про практичні проблеми дослідження політичних явищ і процесів, прикладні аспекти розвитку політики, розуміння способів переходу від політологічних теоретизувань до реальних політичних впливів на соціальне середовище. Йдеться про навчальні посібники «Методи політичних досліджень», «Політичне рішення» та «Аналіз публічної політики». Кожна із названих праць є актуальною, виходячи із специфіки їх змісту та обраних І. Петренком способів донесення навчального матеріалу до читача. Попри стильову подібність, кожна дидактична розробка є оригінальною й такою, що претендує на власну освітню самодостатність.

Так, актуальність навчального посібника «Методи політичних досліджень» пояснюється тим, що політична

наука постійно розвивається, в її дидактичній структурі з'являються нові методологічні підходи до різнопланових досліджень політичної сфери суспільства. Враховуючи цю обставину, даний навчальний посібник пропонує для обговорення сучасні методи пізнання світу політики, які дозволяють враховувати нові ґносеологічні тренди.

Посібник надає студентам можливість ознайомитися з різними методами досліджень, що сприяє розвитку їхніх аналітичних та практичних навичок. Це допомагає виробити навички самостійного ведення дослідницької діяльності та формулювання власних висновків. Крім того, навички, отримані під час вивчення методів політичних досліджень, можуть бути корисними в різних галузях суспільно-політичного життя за межами освітньо-академічного середовища – в громадському секторі, політичних організаціях, аналітичних центрах, міжнародних установах тощо.

«Методи політичних досліджень» – це докладна й змістовна праця, яка охоплює широкий спектр методологічних підходів та методів, необхідних для проведення прикладних політичних розвідок. Автор посібника вдало поєднав теоретичний аналіз із практичними завданнями, що здатні допомогти студентам отримати необхідні навички практичного використання політичної науки.

Перша частина посібника присвячена загальним засадам організації та проведення прикладних політичних досліджень. Читачеві пропонується комплексне розуміння методології досліджень у політичній науці та процесу прикладного політичного дослідження. Контрольні питання й практичні завдання допомагають студентам перевірити власне розуміння матеріалу та застосувати його на практиці.

Друга частина посібника розглядає основні методи прикладних політичних досліджень. Розділи цієї части-

ни пропонують детальний опис різних методів збору та аналізу даних у політологічних дослідженнях, таких як спостереження та експеримент, фокус-групи, ігротехніка, заочні методи групових експертних оцінювань, біографічний метод, методи аналізу документів, івент- та контент-аналізи, ситуаційний та SWOT аналізи. Кожен розділ містить достатньо інформації про сутність та особливості кожного методу, а також контрольні питання та практичні завдання для закріплення знань.

Однією з ключових переваг посібника є пропозиція широкого спектру методів, апробованих на сучасній практиці. Автору вдалося поєднати класичні підходи до висвітлення обраних предметів аналізу з інноваційними, такими як ігротехніка та заочні методи групових експертних оцінювань. Це дає можливість читачеві обрати найбільш слушні комбінації методів для реалізації конкретних дослідницьких цілей.

Рекомендована література, список якої наведено в кінці кожного розділу, є додатковим джерелом інформації для тих, хто бажає глибше пізнати політологічну методологію. Додаткова література, пропонована посібником, охоплює як загальновідомі, так і сучасні політологічні позиції, що сприяє розвитку критичного мислення та освіченості студентів.

Посібник є цінним ресурсом для студентів і дослідників, які бажають опанувати практичні навички проведення прикладних політичних досліджень. Чітка структура посібника, доступне подання матеріалу та практичні завдання допомагають читачам зрозуміти та застосувати набуті знання в реальних дослідницьких проектах.

Важливість навчального посібника «Політичне рішення» обґрунтовується необхідністю вивчення та аналізу політичних структур, політичних відносин, політичної свідомості та політичної діяльності в контексті

політичного управління, побудованого на відповідних рішенневих діях. Дослідження політичної сфери суспільства є цікавим з теоретичної точки зору, але не менш важливим є його значення для прийняття, реалізації й контролю політичних рішень.

Політична діяльність на будь-якому рівні та в будь-якому масштабі розпочинається з прийняття політичного рішення, а неефективні та спрощені рішення становлять одну з причин поглиблення суперечностей у політичній системі. Для ефективного прийняття та реалізації політичних рішень потрібні сучасні методи, алгоритми, особистісно-професійний розвиток політиків, створення політичних команд, використання дієвих технологій в політичній діяльності. Посібник, що пропонується, відображає цей комплексний підхід до прийняття та реалізації політичних рішень.

Посібник ставить за мету детальне вивчення процесу ухвалення політичних рішень та шляхів їх реалізації. Він дозволяє студентам отримати не лише теоретичні знання, але й ознайомитися з практичними аспектами політичного процесу. Вивчення політичної практики є важливим кроком до розуміння сутності, закономірностей та випадковостей функціонування всієї політичної системи.

Посібник є систематизованою дидактичною розробкою, що охоплює різноманітні аспекти теорії прийняття політичних рішень, методологічні підходи, моделі інтерпретації, а також механізми та технології, що забезпечують їх реалізацію. Теми дібрано згідно з програмою підготовки магістрів. Кожен розділ містить підтеми (питання), які сприяють розкриттю загальної теми та структурують навчальний матеріал. Посібник також пропонує контрольні питання та практичні завдання для поглибленого розуміння матеріалу та розвитку аналітичних навичок студентів.

Ця праця відображає комплексний підхід до прийняття та реалізації політичних рішень, надає студентам необхідні знання, теоретичну базу та аналітичні навички, що сприятимуть розвитку їх знань і умінь у сфері політичного менеджменту. Цей навчальний посібник стане незамінним джерелом інформації, допоможе студентам досягти успіхів у сфері політичних наук та розвинути їхні професійні навички щодо прийняття політичних рішень.

Навчальний посібник «Аналіз публічної політики» слід вважати логічним завершенням попередніх дидактичних розробок І. Петренка.

Для сучасної Української держави, яка зіткнулася з найбільшими викликами з часів отримання незалежності у вигляді російської агресії, як ніколи необхідною є ефективна, зважена та науково обґрунтована публічна політика. Даний різновид політики відіграє надзвичайно важливу роль у суспільному житті, оскільки є засобом ідентифікації та розв'язання нагальних проблем соціогенезису. По цій причині посібник, спрямований на формування цілісної системи знань, умінь та навичок щодо аналізу публічної політики та використання аналітичних матеріалів у процесі публічного управління на засадах відкритості й демократії, є важливим внеском у розбудову нашої держави як частини європейського та євроатлантичного простору.

У посібнику стисло подано теоретичний матеріал дисципліни «Аналіз публічної політики», що складається з наступних тем: «Аналіз публічної політики як наука, навчальна дисципліна та сфера практичної діяльності», «Сутність та особливості публічної політики», «Моделі, різновиди та середовище публічної політики», «Соціальна зумовленість та межі втручання держави у суспільні сфери», «Технології формування публічної політики»,

«Шляхи та механізми здійснення публічної політики», «Документальне оформлення аналізу публічної політики», «Стратегія та стратегічне планування у публічній політиці». Темі дібрано згідно з програмою підготовки магістрів. Кожен розділ включає в себе підтеми (питання) та закінчується контрольними питаннями, які можуть слугувати опорою при підготовці до іспиту. Теоретична частина підкріплюється практичними завданнями.

Теоретичний матеріал відповідає державним освітнім стандартам, практичні вправи сприяють засвоєнню теоретичного матеріалу, його системному розумінню та практичному застосуванню в майбутній фаховій діяльності. Сформульовані автором завдання здатні стимулювати творчий процес роботи студентів та підвищити їхню зацікавленість у самостійному поглибленні політологічних знань

Формально всі три посібники – «Методи політичних досліджень», «Політичне рішення», «Аналіз публічної політики» – призначені для магістрів спеціальності «Політологія». Проте ними з успіхом можуть скористатися й інші читачі (здобувачі вищої освіти, дослідники, науковці, державні службовці), що цікавляться політичною сферою суспільства, політичними трансформаціями сучасного світу, здобутками Української держави та можливостями подолання нею кризових явищ розвитку.

Рецензія надійшла до редакції 4.12.2023 р.

© Володимир СМОЛЯНЮК, 2023 р.

Володимир ГОРБАТЕНКО

Доктор політичних наук, професор,

Інститут держави і права

імені В. М. Корецького НАН України (Київ)

E-mail: stateandlaw@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2400-954X

**ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ:
ПОГЛЯД ІЗ ПОЛЬЩІ**

Рецензія на монографію Павла Петночки

*«Ukraińskie partie polityczne wobec polityki zagranicznej
Ukrainy (1991–2019)*

(Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNCE, 2023. 406 s.)

У 2023 році в Польщі вийшла монографічна праця дослідника-україніста з Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині Павла Петночки «Українські політичні партії щодо зовнішньої політики України (1919–2019)». Наукова праця стосується важливої проблеми, недостатньо дослідженої як у польській, так і в українській науковій літературі. До того ж події останнього року, пов'язані із широкомасштабною війною Російської Федерації проти України, зумовлюють підвищений інтерес польського суспільства до української політики й, зокрема, до її зовнішньої орієнтації. Спільна загроза, а також рішучий крок України щодо її реального зближення з Європейським Союзом через перспективи набуття членства та прагнення вступити до НАТО значно поглибили двостороннє співробітництво

і стратегічне партнерство України і Польщі. За цих умов надзвичайно важливе значення має поглиблене розуміння інституціональної спроможності та ціннісних орієнтацій українського суспільства в середовищі польської наукової спільноти. Цього розуміння значною мірою якраз і дозволяє досягти масштабне, системне дослідження еволюції зовнішньополітичних орієнтацій політичних партій України, здійснене в монографії Павла Петночки.

До основних здобутків пропонованої монографії слід віднести: всебічне осмислення еволюції зовнішньополітичних орієнтацій політичних партій України зі з'ясуванням характеру їх залежності від якості правлячої політичної верхівки та вимог, ілюзій і соціальних установок електорату; з'ясування причин багатовекторної зовнішньої політики й поступового переважання європейського та євроатлантичного вибору українського суспільства; класифікація політичних партій у взаємозв'язку з концепцією та особливостями здійснення зовнішньої політики; визначення періодизації зовнішньої політики України та ступеню впливу політичних партій на процес її розвитку в 1991–2019 роках, включаючи відповідні орієнтації політичної сили, що визначально впливає на характер здійснення влади в нинішніх умовах.

Дослідження Павла Петночки «Українські політичні партії щодо зовнішньої політики України» спирається на широку джерельну базу, системно охоплює весь історичний період існування незалежної України. Структура книги, виклад основного матеріалу та висновки автора логічно вмотивовані й чітко аргументовані. І хоча книга видана польською мовою та розрахована переважно на польського читача, важливу

інформацію для себе можуть почерпнути в ній також українські дослідники – історики, політологи, правознавці та інші представники соціально-гуманітарних наук, а також практичні політики, що займаються чи цікавляться проблематикою партійно-політичного розвитку України.

Рецензія надійшла до редакції 5.12.2023 р.

© Володимир ГОРБАТЕНКО, 2023 р.

**До відома авторів статей,
що подаються до наукового видання
«Суспільно-політичні процеси»**

Захищаючи права авторів, редакція стежить за плагіатом або некоректним використанням статей, опублікованих у журналі. Надіслані статті можуть бути перевірені щодо наявності повторів з текстів, що були опубліковані раніше.

Якщо буде встановлено, що стаття містить плагіат або частини чужих текстів без належного посилання, чи виникнуть сумніви щодо авторства статті, редакція залишає за собою право:

- відмовити у публікації;
- опублікувати спростування;
- повідомити керівництво автора за місцем роботи чи навчання;
- заборонити автору публікуватися у науковому виданні «Суспільно-політичні процеси»;
- вжити інших заходів правового характеру.

Редакція проводить відбір статей виходячи виключно з їхньої наукової цінності. Якщо стаття прийнята до друку, вона розміщується у відкритому доступі, а авторські права належать авторам. Редакція передає отримані матеріали на рецензування члену редакційної колегії журналу та зовнішнім рецензентам.

Вимоги до авторів:

- подавати до друку статті, що раніше не публікувалися, містять нові оригінальні результати;
- коректно оформляти посилання на джерела, використані в ході підготовки статті;
- правильно зазначати авторство. Авторами статті вважаються особи, внесок яких у підготовку статті є суттєвим. Особи, які брали опосередковану участь у її написанні, не можуть зазначатися як автори. У випадку співавторства особа, яка подала статтю, відповідає за те,

що усі автори ознайомилися з її остаточною версією і дали згоду на публікацію;

- розкривати наявність конфлікту інтересів. Кожен автор повинен повідомити про наявний фінансовий чи змістовний конфлікт інтересів, який може впливати на зміст і висновки статті, поданої до публікації;

- негайно повідомляти редакцію про виявлені помилки чи неточності у своїй статті та надавати усю необхідну допомогу для їх усунення.

Вимоги до рецензентів:

- попереджати редактора про недостатню кваліфікацію для рецензування роботи, неможливість рецензувати роботу в установлені строки, відмову від рецензування;

- дотримуватися принципів конфіденційності: будь-який текст повинен розглядатися як конфіденційний документ; рецензенту забороняється його обговорювати з іншими особами або показувати будь-якій особі, якщо на це не отримано згоди редактора;

- дотримуватися принципу об'єктивності: критика повинна бути аргументована, мати за мету покращення роботи автора і не містити жодних суб'єктивних міркувань чи персональних зауважень до автора;

- вказувати на літературу, що стосується теми статті, і не була згадана автором.

Вимоги до змісту та оформлення статей у науковому журналі

«Суспільно-політичні процеси»

Стаття, що подається для публікації у журналі, повинна містити такі структурні елементи:

1. Постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених раніше ча-

стин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

3. Формулювання мети і завдань статті.

4. Виклад основного матеріалу дослідження з відповідним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

5. Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Стаття оформляється наступним чином:

- індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки);
- прізвище, ім'я, по батькові автора (авторів), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (навчання)
- особистий E-mail та ORCID ID;
- назва статті (по центру, напівжирним, усі літери прописні);
- анотація (мінімум 5 речень) та ключові слова (мінімум 5 слів) українською мовою;
- текст статті, підготовлений у форматі Microsoft Word (*.doc або *.docx); основний шрифт – Times New Roman; розмір шрифту – 14 пунктів; міжрядковий інтервал – 1,5; вирівнювання тексту по ширині; абзацний відступ – 1 см.; посилання на літературу нумерувати по мірі використання або в алфавітному порядку, а список бібліографічних посилань має бути оформлений згідно з ДСТУ 8302:2015. Посилання по тексту слід подавати в квадратних дужках за такими зразками: [10], [12, с. 132], [28, с. 14; 36, с. 122].

До статті обов'язково додаються розширена анотація (3000 знаків) англійською мовою та англomовний переклад використаної літератури. Також зазначаються прізвище, ініціали автора (авторів), назва статті, ключові слова англійською мовою.

Статті приймаються українською або англійською мовами у друкованому і електронному варіанті (у вигляді файлу на носії або листом на електронну пошту aps-m@ukr.net).

Редакційна колегія

Certificate ICI Journals Master List

Certificates that journal

Суспільно-політичні процеси

ISSN: 2518-7546

has been indexed in
the ICI Journals Master List in 2017

18 December 2018

Date

Index Copernicus Sp. z o.o.
ul. Kasprzaka 31A lok. 184, 01-234 Warszawa
REGON 145900211, NIP 7010326698
KRS 0000403736

Signature

Академія політико-правових наук України
Академія «Українська політія»

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Наукове видання

Випуск 22 – 2023

Мова видання – українська

Виходить чотири рази на рік.
Державна реєстрація наукового видання
«Суспільно-політичні процеси»

Ідентифікатор медіа – R30-01263 Рішення No 871
від 14 вересня 2023 року Національної ради
України з питань телебачення і радіомовлення.

Головний редактор
Горбатенко Володимир Павлович

Макетування
Щегельський Павло Григорович

Підписано до друку 22 грудня 2023 року
Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 21.4
Наклад 300 прим.

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПОЛІТІЯ»
вул. Леонтовича, 5, оф. 303, м. Київ, 01054
Тел. (044)-227-82-02, e-mail: e-mail: academy.mpv@gmail.com
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців: Серія ДК № 5869 від 13.12.2017 р.